

Stephen Jay Gould

BİNYILI SORGULAMAK

Çeviren Tuncay Birkan

İLETİŞİM

STEPHEN JAY GOULD • **Binyılı Sorgulamak**

STEPHEN JAY GOULD Harvard Üniversitesi'nde zooloji ve jeoloji profesörü. Aynı üniversitenin Karşılaştırmalı Zooloji Müzesi'nin vertebrasız paleontoloji kısmının kuratörü. New York Üniversitesi'nde biyoloji dersleri veriyor. Cambridge, Massachusetts ve New York'ta yaşayan Gould'un bundan önceki iki kitabı *Full House* ve *Dinosaur in a Haystack*'tir. Gould'un kaleme aldığı popüler bilim kitapları, özellikle ABD'de geniş bir okuyucu kütlesine ulaşmaktadır.

Questioning the Millennium

© 1997 Stephen Jay Gould

İletişim Yayınları 585 • Bugünün Kitapları 56

ISBN 975-470-766-9

© 1999 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 1999, İstanbul (1000 adet)

EDITÖR Asena Günal

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Luca Signorelli,

Cehenneme Mahkûm Olanlar, (1499-1500), detay

KAPAK FILMİ Diacan Grafik

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Şerife Ünal

MONTAJ Şahin Eyilmez

KAPAK BASKISI Sena Ofset

İÇ BASKI ve CİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları

Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

STEPHEN JAY GOULD

Binyılı Sorgulamak

**Kesinlikle keyfî bir gerisayım için
rasyonalist bir kılavuz**

Questioning the Millennium

A Rationalist's guide to a precisely arbitrary countdown

ÇEVİREN *Tuncay Birkan*

Michelangelo Buonarroti, *Mahşer*'den (1536-1541) ayrıntı. Sistine Şapeli, Vatikan Sarayı, Vatikan Devleti. Alinari /Art Resource'un izniyle, New York.

*Zamanımızın en tutkulu rasyonalisti
Bilimin binyılımızdaki en iyi savunucusu
Dostum Carl Sagan'ın anısına sevgiyle*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ: <i>Keyfi Binyılımız</i>	9
1 NE?.....	19
<i>Binyılı Yeniden Tanımlamak: Kutsal Hesaplaşmadan Günümüzdeki Gerisayıma</i>	21
2 NE ZAMAN?.....	77
<i>Densiz Dennis Dalaşması Dahilinde (DDDD=2000)</i>	79
3 NIÇİN?.....	103
<i>Birinci Kısım: Zalim Doğa</i>	105
<i>İkinci Kısım: Beş Hafta</i>	131

ÖNSÖZ

KEYFÎ BİNYILIMIZ

Bu kitap hakkında düşünmeye 1950 yılının Ocak ayının ilk haftasında başladım. Sekiz yaşındaydım ve hayatımın önemli bir kısmı haftalık ritüellerin verdiği basit zevkler etrafında dönüyordu. Pazar günleri *The New York Times*'in spor sayfalarını çıkartıp birinci ligdeki beyzbol oyuncularının küçücük puntolarla dizilmiş performans kayıtlarına bakardım. Elime bir kart alıp, en tepeden başlayarak her bir oyuncunun bütün istatistiklerini aynı hizaya getirir, sonra da kartı yavaş yavaş, her seferinde bir oyuncuya bakacak şekilde aşağıya çekerek sırasıyla her oyuncu için verilen sayısal verileri incelerdim.

Orta sınıf kültürünün en özlü organı konumundaki *Life* dergisinin her hafta evimize teşrifiyle ikinci bir faaliyet alanım oluşuyordu -bu sefer resimleri tarıyordum, ama ilkinde olduğu kadar sistematik bir biçimde değil. 1950'nin ilk sayısı, üzerimde hâlâ kavrayamadığım güçlü, çarpıcı bir etki yarattı ve korteksimde çocukluğumun daha tantanalı olaylarının -oğlan kardeşimin doğması, babamın savaştan dönmesi- kayıtları kadar güçlü ve dayanıklı olan kalıcı bir anı

olarak yakıcı bir yer etti. 1950'nin bu ilk sayısı o zamana kadar olanları değerlendirip ikinci yarıda olabilecekler konusunda tahminler yürüterek yirminci yüzyılın orta noktasını işaret ediyordu. (Bu özel sayının -bir düşünce okuluna göre, yüzyılın "asıl" yarısı olan- Ocak 1951'de değil de Ocak 1950'de yayınlanmış olması, yüzyılların ne zaman sona erdiğiyle ilgili, bu kitabın 2. Bölüm'ünün konusunu oluşturan çözümsüz mesele hakkındaki o ikide bir gündeme gelen, sapkın, hayal kırıcı, komik, ama yine de bir şekilde eğlenceli tartışmanın bir başka ifadesini sunuyor. Yirminci yüzyılın bitişi aynı zamanda yeni bir binyılın başlangıcı da olacağı için bu mesele hakkındaki tartışma hiç olmadığı kadar hararetleneceğe benzer.)

Derginin bu sayısını karıştırırken, başlıca düşüncem 2000 yılıydı her nedense. İlkokul üç matematiğim o zaman elli sekiz yaşında olacağımı söylüyordu; o sıralarda büyükanemle büyükbabamın yaşıyor olmaları da benim bu çok daha ilginç olaya büyük olasılıkla tanık olacağımın kanıtıydı. O zamandan beri bu hoş fikre takılıp kalmışım; (ne kadar keyfi olursa olsun) neredeyse bütün ülkelerin dikkatini çekecek bir geçiş dönemini yaşamak gibi ender bulunur bir ayrıcalığım olacaktı. İnsanların çoğu sayısal olarak pek bir özelliği olmayan yıllarda yaşıyor ve ölüyorlardı. Acayip şanslı biri olduğum sonucuna varmıştım. 1980'lerin ortalarında kanserden ölmek üzereyken iyileştiğimde, zamanımızda hayatı bağrımıza basmamızı sağlayan bütün nedenler arasında en çok ikisinin öne çıktığını belirtmişim: "Yaşamamı sağlayan birçok şey vardı -çocuklarımla büyüdüğünü görmek zorundaydım, hem yeni binyıla bu kadar yaklaşıp da göremeden gitmek acayip olurdu" (*The Flamingo's Smile*'in önsözünden, 1985).

Yakında binyıl hakkında bir sürü kitap çıkacaktır ve ben de sürüyü takip etmekten hiç hoşlanmam. Bir oğlan çocu-

ğunun 1950 Ocak'ından kalma bir kaprisini saymazsak, bu kısa ömürlü yazı türüne bir de benim eklenmemin gerekçesi ne olabilir öyleyse? Bu küçük kitap farklı olma iddiasını bir şeyleri atlamasına dayandırıyor, bir bakıma. Fin de siècle* edebiyatının iki demirbaşından, özellikle de yeni bir binyıla geçişin ilham ettiği kıyamet edebiyatından kesinlikle ve ilkesel olarak uzak durdum. Bunlara spekülâtif, sıkıcı ve özünde aptalca konular gözüyle bakıyorum - çünkü "allameliğin" temel hatasının, yani en büyük sorulara bodoslamadan saldırmanın otomatik olarak en derin kavrayışları üreteceği şeklindeki budalaca görüşün halis örnekleridir bu konular.

Birincisi, ne insanlığın ne bireylerin, soyağaçların ya da ırkların ne de şehirlerin, ülkelerin, yarıkürelerin ya da galaksilerin birkaç yıllık, yirmi otuz yıllık, binyıllık ya da bir sonraki jeolojik çağa kadarki geleceği hakkında hiçbir öngörürde bulunmayacağım. (Yukarıda da dediğim gibi, binyıl hakkında sürüsüne bereket kitap çıkacağı öngörüsünde bulunmakla yetiniyorum.) İkincisi, değil binyılların, yüzyılların bitimine bile her zaman eşlik etmiş olan endişenin de, yazılı tarih boyunca insan kültürlerinde, özellikle de yoksullar ve memnuniyetsizler arasında yaygın bir biçimde rastlanan kıyamet inançlarının da psikolojik kaynağı hakkında spekülasyonlar yapmayı reddediyorum.

Bunun yerine, bilinmeyen geleceklerin azametiyle kıyaslanınca değersiz ya da gülünçlük ölçüsünde sınırlı görünebilecek olan, ama tanımlanabilirlikleri ve hakikatin doğası, insan bilgisinin mekanizmaları gibi genel sorunları örneklemeleri sayesinde daha geniş bir olası etki alanına kavuşan (sizi buna ikna edebilmeyi umuyorum), binyılla bağlantılı bir dizi sorunla kısıtlayacağım kendimi. Bütün o kıymetli

(*) Yüzyılsonu - ç.n.

küçük örneklerden ve onların bir şelale gibi üzerimize boşalan içerimlerinden Allah razı olsun; bu mücevherler, meşe ağaçlarının tasarımlarını bağrılarında taşıyan bu minnacık meşe palamutları olmasaydı denemeciler işsiz kalırdı. Şahsen ben burada takvimlerden ve sayılardan; el ve ayak parmaklarından ve “rakamların yuvarlaklığının” algılanışından; güneşten ve aydan, yeryüzünün yaşından ve İsa'nın doğumundan bahsetmek istiyorum.

Kesinlikle mahdut, ama harikulade geniş bu takvim sorunlarının hepsi insan aklının bir zaafından kaynaklanır ve eli kulağındaki binyıl değişiminin etrafında dönüp durmakta olan bütün tutkulu savların temelinde bu sorunlar yatar. Romalı oyun yazarı Terentius M.S. 2. yüzyılda, sonraları ünlü bir düstur halini alacak olan şu sözleri söylemişti: “*Homo sum: humani nihil a me alienum puto*” (İnsanım ve insanî olan hiçbir şey bana yabancı değildir). Bilme güdümüz çok büyüktür büyük olmasına ya, ortak hatalarımız da fena halde derinlere işlemiştir. Bizi sevebilmeniz gerekir; çığrından çıkmış binyıl tutkusuna benzersizliğimizin ve saçmalığımızın -başka bir deyişle, insanlığımızın- halis bir numunesi olarak bakabilmeniz gerekir.

Bu kitaptaki astronomik, tarihsel ve takvimsel sorunların hepsi doğanın olgusalılığı ile bizim bu sınırlar içinde yaptığımız keyfî tanımlar arasındaki ayrıma; bir başka deyişle, yadsınamaz gerçeklikle insanî yorumların esnekliği arasındaki etkileşime dayanır. Doğadaki bazı şeyler sadece vardırırlar -yine de bizler bu gerçek şeyleri çılgınca farklı biçimlerde inceleyebilir ve yorumlayabiliriz. Aslan aslandır ve aslanlar soyağaçları bakımından kaplanlara solucanlardan daha yakındırlar. (Ama öyle bir insan düşüncesi sistemi olabilir ki temel ilkesi aslanla solucan arasındaki manevî ya da metaforik bir bağ olabilir, farkındayım tabii ki - yine de, evrimsel hayat ağacı kesinlikle dikkate alınmasa ya

da hararetle reddedilse bile, bu doğanın kendi soyağacını değiştirmez.)

Fakat hayatımızdaki diğer önemli kategorilere de (ne kadar kesin bir biçimde tanımlanabilir ve nesnel olarak ne kadar doğrulanabilir olurlarsa olsunlar), doğanın aynı ölçüde akla yatkın bir sürü alternatife izin vermesi ve yaptığımız tercih için olgusal bir dayanak sunmaması anlamında, keyfî şeyler olarak bakılmalıdır. Örneğin, beyzbolda atılan her top ev sahibi takımın kalesini, olgusallığı yadsınamaz belli bir noktada geçer -ama atış ve vuruş tanımları, bu sevilen spora yön veren bir kurallar ve adetler sistemi içinde ne kadar makul olursa olsun, fırlatma eyleminin fizikteki yeriyle bağlantılı olarak, tamamen keyfî, insanî kararlardır. (Koşullar gerektirdiğinde bu tanımlar da değişebilir -değişmiştir.-) Keza, günleri dünyanın kendi etrafında tam bir dönüşüyle doğa belirlese de, günlerin hafta denen yedilik paketler haline getirilmesi bazı insan kültürlerinin aldığı keyfî bir karardır.

Binyıl sorunları doğanın buyruklarını değil bizim zaaflarımızı kaydeder, çünkü söz konusu sorunların hepsi de bu tayfın keyfî ucunda yer alırlar. Karşı, olgusal uçta doğa bize üç temel döngü verir: Dünyanın kendi etrafında dönüşleriyle günleri, ayın dünyanın etrafında dönüşleriyle kameri ayları* (aylarımızı ilginç nedenlerle, biraz farklı biçimlerde tanımlarız) ve dünyanın güneşin etrafında dönüşleriyle yılları. (Bu meselede ya anlaşılmaz, ya matematiksel olarak yetersiz ya da düpedüz komik bir tavır takınan Tanrı aynı zamanda bu temel döngüleri öyle bir biçimde düzenlemiştir ki hiçbiri bir diğerinin basit bir katı [multiple] değildir -binyılla ilgili birçok meselenin kaynağı olan bu durum 3. Bölüm'ün ana konusunu oluşturuyor.)

Daha orta bir konum alırsak, tanımlar tabii ki keyfîdir,

(*) Lunations: İki yeni ay arasındaki yirmi dokuz buçuk günlük süre - ç.n.

ama doğanın olgusallığı farklı farklı kültürleri ortak (ama hiçbir biçimde evrensel olmayan) çözümlere iter. Örneğin, güneş yılı doğal olarak mevsim denen dört eşit döneme ayrılmaz, ama iki gündönümünün [solstices] ve iki bahar noktasının [equinoxes] varlığı -bunlar, insanların yüksek yoğunlukta yaşadığı çoğu yerde kolayca tesbit edilebilirler ve avcılık ve toplayıcılık gibi temel faaliyetler ve tarımın daha ileri gelişim aşamaları için bu tesbiti yapmak gerçekten önemlidir- yılı dörde bölme yönünde hafif bir doğal önyargı dayatabilir.

Yine de, birçok kültür dolaysız ortama daha uyumlu başka sistemler kullanırlar. Örneğin, birçok tropik bölgede, gün uzunlukları ve sıcaklıklar korkunç farklılıklar göstermez; gündönümleri ve bahar noktaları önemli sayılabilecek hiçbir şeyi düzenlemez -halbuki buralarda, güneş yılı içinde yağmurlu ve kuru dönemlerin önceden tahmin edilebilir iki (ya da daha fazla) katlı bir ayrımını yapmak, bir bölümlere ayırma temeli olarak çok daha anlamlıdır. Bir ara, Venezüella açıklarındaki, eskiden Hollanda'ya ait bir ada olan Curaçao'da birkaç ay kalmıştım. Burada doğal anlamda belirgin bir mevsimsellik söz konusu değildir (belirgin iklim döngüleri yaşayan ülkelerden gelen turistlerin sayısındaki dalgalanma bunun dolaylı bir ikamesi olarak görülebilir gerçi), çünkü yılın tamamında doğudan alize rüzgârları eser ve hava her zaman kurudur. Gazetelerde hava raporu bile yoktur, çünkü ciddi bir değişiklik olmaz. Dikkate değer herhangi bir değişikliğe -bir kasırga, hatta büyük bir fırtına- hava durumu değil, haber muamelesi yapılır.

Binyıl çılgınlığı (ya da en azından takıntısı) bu tayfın keyfi ucunda yer alır elbette, çünkü doğa binli ayrımlara özel bir önem vermez. Ondalık matematiğin beraberinde getirdiği avantajlar sık sık belirtilir; Arap asıllı sayı sistemimiz 1000 sayısına o hoş yuvarlaklık görüntüsünü verir

(yüzyılımızda otomobillerin kilometre göstergeleri bu görünüyü iyice pekiştirmiştir). Ama bu avantajların doğanın kendi yapısından kaynaklanmadığının da farkındayızdır; birçok kültürün 10 dışında başka sayıları temel alarak -ve bu yüzden de 1000 sayısına hiçbir özel statü yüklemeden- tamamen işlevsel (ve güzel bir karmaşıklıkta) matematik sistemleri geliştirmiş olduklarını biliriz.

Ondalık matematiği on parmağımız olmasına bağlayan eski darbimesel geçerlidir belki ve yine belki, bu yüzden ona dayalı sistemler doğal bir önyargıyı izlemektedirler. Ama, mesela, Maya kültürü, 20'ye dayalı zarif bir yirmilik matematik geliştirmiştir -hem el hem de ayak parmaklarını sayıyorlardı herhalde!- ve bu karmaşık sayı sistemi binyıla ve 1000'den kaynaklanan diğer şeylere olmasa da başka birçok döngüye ve "yuvarlaklığa" kıyınnet vermiştir. Ayrıca ellerimizdeki on parmak, pekâla başka ve aynı ölçüde işlevsel bir sonuç da yaratmış olabilecek olan evrim ürünü bir olumsuzluğu temsil eder zaten. Darwinci süreçler ilk sürüngenlere, 300 milyon yıl sonra, beyin sahibi bir tür ayağa kalkarak yürüsün, el parmaklarını ayak parmaklarından ayırsın ve sonra da on parmağın en elverişli matematiği ima ettiğini farket sin diye on parmak vermiş değildir! Karadaki ilk omurgalıların -önceki kitaplarımdan birinin *Sekiz Küçük Domuz*'unun- bütün el ve ayaklarında altı, yedi ya da sekiz parmak vardı. 8'li sistem de fena değildir -ama omurgalılar farklı bir evrim yolu izlemişlerdir.

Akla yatkın bir başka dünyada, Kuzey Amerika'da atın soyu tükenmeyebilirdi. O zaman da Mayalar bir yük hayvanını evcilleştirip, tekerleği icat edebilir ve onlara nihaî bir hakimiyet kazandıracak o iki büyük, neler getirip neler götüreceği belirsiz yeniliği yapabilirler; yani okyanuslara açılmalarını sağlayacak etkili denizcilik yöntemlerini ve barutu icat edebilirlerdi. Bizim Hıristiyanlıktaki ilk binyılımızın

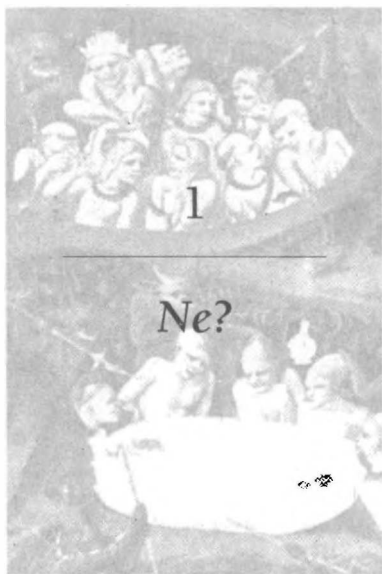
ortalarna karşılık gelen büyük Maya çağında Avrupa tam bir gerilik içindeydi. Hayal etmeyi sürdürüelim, Mezoamerika Eski Dünya'yı keşfetmek üzere batıya hareket etmiş, Çin İmparatorluğu'yla bir antlaşma yapmış olsaydı, o tarihten sonra insan uygarlığına yirmilik matematik hakim olurdu. O zaman binyıl -İsa Mesih diye bilinen yerel bir tanrının bin yıllık kutlu saltanatı- ilkel ve zaptedilmiş bir kültürün tuhaf bir miti, çocukların üçüncü sınıf müfredatındaki küresel çeşitlilik dersinde öğrendikleri bir şey haline gelirdi.

Ama bunun yerine ondalıkçı Avrupa galebe çaldı. Bu ondalıkçı Avrupa başka olumsuz nedenlerle Hıristiyanlaştı. Hıristiyanlık da binyıl hakkında ilginç bir tarihsel mit geliştirdi. Batı kültürü bu özel kıyamet hikâyesini, her türlü ondalık sistemin kayırma eğiliminde olabileceği 1000 yıllık aralar üzerinde odaklanarak anlattı. Böylece biz de dünyayla ayın bütün doğal dönüşlerinin yaptığı herhangi bir şeyle hiçbir ilgisi olmayan bir binyıl çılgınlığı içine battık. Gerçekten komik ve betimlenmesi olanaksız ölçüde eğlenceli yaratıklar şu insanlar.

Demek ki bu kitap binyıl çılgınlığının bazı ayrıntılarına yön veren üç önemli soru üzerinde yoğunlaşıyor. Ele alacağım konular takvimbilim, astronomi ve tarih - öndeyi ya da psikoloji değil. N ile başlayan üç standart soruyu -Ne, Ne Zaman ve Niçin- sırayla soracağım. Bunların cevapları popüler medyada bir sürü verimsiz tartışmaya yol açan bütün önemli karışıklıkları açıklığa kavuşturacaktır. İlk olarak, bu binyıl nedir - ve İsa'nın ileride dünyada kuracağı bin yıllık saltanatın adı nasıl olup da insanlık tarihindeki bin yıllık seküler bir dönemin geçişi haline dönüşmüştür? (Bunların arasındaki yakın ve ilginç bağlantı 1. Bölüm'ün konusunu oluşturuyor.) İkinci olarak, binyıl ne zaman başlıyor -1 Ocak 2000'de mi yoksa 1 Ocak 2001'de mi? (Bu görüldüğü kadar lüzumsuz ya da pireyi deve yapan bir mesele de-

ğildir; bir çözüme kavuşturulamamış olması bize yirminci yüzyılın kültürel tarihi hakkında ilginç bir hikâye anlatır. Bu bölüm 1995’de, Harmony Books tarafından yayınlanan *Dinosaur in a Haystack* adlı kitabımdaki yazılardan birinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir. Bunun dışındaki diğer bütün malzemeler yenidir ve ilk kez burada yayınlanmaktadır.) Üçüncü olarak, (artık her ne zaman gerçekleşecekse) gelecek binyıl dönümü gibi ayrıcalıklı ya da “yuvarlak” geçiş tarihleri hakkındaki takvimbilimsel meseleler niçin bu kadar ilgimizi çekiyor? Eğer evren Galileo’nun büyük mekanik saati misali, açık matematiksel döngülerin yönlendirmesiyle işliyorsa, takvimbilim niçin basit bir sayma işlemi değil de daha zorlu bir şey olup çıkıyor?

Hepimizin bu araştırmayı Einstein’ın -ikisi de doğadaki zarif düzeni (ya da düzensizliği) temsil etmek üzere metafizik bir tanrıyı anan- çok ünlü iki vecizesinden oluşan bir karışımı onaylayarak sona erdireceğimizi umuyorum. Gerçekten de Tanrı evrenle zar atmaz. Ayrıca ne kadar kurnaz ve bence, şakacı- olursa olsun, hiçbir şekilde kötü niyetli değildir! Yoksa kozmosa tutulmuş bir aynada yalnızca kendimizi mi görüyoruz?

BINYILI YENİDEN TANIMLAMAK: KUTSAL HESAPLAŞMADAN GÜNÜMÜZDEKİ GERİSAYIMA

ANLAM İHTİYACIMIZ

Sonsuz ve harika çeşitlilikte, hele bir de çocukluğun “çimdeki ihtişam” ve “çiçekteki göзалıcılık”tan duyduğu taptaze sevinci yeniden yakalayabildiğimizde tam bir neşe kaynağı oluveren bir dünyada yaşıyoruz. Robert Louis Stevenson, *A Child's Garden of Verses* adlı kitaptaki “Mutlu Düşünce” şiirinde yer alan bir beyitte bu naif keyfin özünü yakalar:

*Dünya birçok şeyle doludur
Krallar gibi mutlu olsak yeridir.*

Ama salt çeşitlilik insanı ezen ve ürküten bir şey de olabilir, hele bir de sorumluluk sahibi yetişkinler olarak (zaman zaman) zalim olabilen alinyazımızın oklarını, güllerini sineye çekmek zorunda kaldığımızda. Bu bela deryasına karşı isyan ederken beynin dünyanın karmaşası üzerine anlam dayatmasından daha güçlü, daha insana özgü hiçbir araç olamaz. Batı kültürünün aslî belgelerine Doğu etkileleriyle girmiş iki önemli önermenin doğru olmasından kork-

tuğumuzda bu anlam ihtiyacı özellikle keskinleşir -çünkü bu iki vecize, kozmosun (bizim terimlerimizle) ne bir anlama ne de bir doğrultuya sahip olduğu ve biz insanların bu gezegende bulunmamızın özel hiçbir nedeni olmadığı, doğanın gözettiği hiçbir amaç olmadığı yolundaki şüphelerimizin özlü birer ifadesidirler.

Edward FitzGerald, doğanın kendisinde bir anlam olduğu şeklindeki geleneksel anlayışlara meydan okuyan tezlerle dolu bir başka devrimci belge olan, Darwin'in *Türlerin Kökeni*'yle aynı yıl (1859), on birinci yüzyılda yaşamış İranlı şair Ömer Hayyam'ın *Rubaiyat*'ından yaptığı serbest çevirileri yayınlamıştır:

*Bu dünyada buluruz kendimizi, bilmeden
Nereden geldik, neden, su gibi öylece akıp giden.*

Eski Ahit'teki Vaiz de, bin yıldan daha fazla bir süre önce, doğa düzeninin insana dost bir yapısı olduğu konusunda benzer kuşkuları dile getirmiş:

Döndüm, ve güneş altında gördüm ki, yarış ayağına tez olanlar için değil, ve cenk yiğitler için değil, ekmek de hikmetliler için değil, zenginlik de anlayışlı adamlar için değil, inayet de bilgili adamlar için değil; çünkü onların hepsini vakit ve talih karşılar.

Peki ama, binyılla ilgili belli soruları konu alan küçük bir kitaba, zihinsel düzenleme ve doğanın rastlantısallığı gibi genel temaları anarak başlamak neden? Buradan başlıyorum çünkü Batı kültüründe temel binyıl kavramı, bize direnen bir dünyadan düzen ve anlam çıkarmak için kullandığımız büyük zihinsel stratejilerden ikisinin ürünüdür. Üstelik, daha özelinde, şu anki binyıl çılgınlığımızı tanımlayan merkezî anlam kayması -kıyamet olarak binyıldan bir takvim meselesi olarak binyıla- en iyi, bir zihinsel stratejiden

bir başkasına geçerken yapılan bir vurgu değişikliği olarak anlaşılabilir.

İlk Strateji, Sınıflandırma

Karmaşık (ama hiçbir biçimde yapısız olmayan) bir dünyaya düzen dayatmak için kullandığımız araçlar arasında, sınıflandırmaya -yani malzemelerin, aralarında olduğu gözlenen benzerliklere dayanarak kategorilere ayrılması- bütün stratejilerin en geneli ve en yaygını olarak bakılmalıdır. Ve hiçbir sınıflandırma stratejisi, ikiye ayırma, yani ikili karşıtlıklar oluşturma eğilimimiz kadar derinlere işlemiş değildir; üstüne üstlük bu strateji, edindiğimiz faydalar ve karşılaştığımız güçlükler arasında son derece ehven bir denge sağlar.

Etrafımızdaki doğanın bazı temel vasıfları birbirini tamamlayan çiftler halinde varolur -gökyüzündeki iki büyük ışık geceyi ve gündüzü temsil eder; kuşakların sürekliliğini sağlamak için iki cinsiyetin birbirlerine karşılık gelen parçalarını birleştirmeleri gerekir vs.-, bu yüzden ikili karşıtlıklar oluşturma dış dünyayı iyi gözlemlemekten başka bir şey olmadığını söyleyebiliriz. Ama ikili karşıtlıklar oluşturma sık sık yanıltıcı, hatta tehlikeli aşırı-basitleştirmelere yol açar. İnsanlar ve inançlar ya iyi ya da kötü değildirler (böyle olunca ikinci kategoridekiler de yakılmaya hazır hale geliverirler); organizmalar ya bitki ya da hayvan, ya omurgalı ya da omurgasız, ya insan ya da canavar değildirler. Bariz şekilde uygunsuz koşullarda bile ikili ayrımlar yapmaya o kadar açığız ki, ikili karşıtlıklar oluşturma işlemine dış dünyanın geçerli bir algılanışından çok beynin işleyişine özgü bir mekanizma olarak bakan çeşitli düşünce okullarına (başta da Claude Lévi-Strauss ve Fransız yapısalcılarına) katılmamak elde değil.

İkili karşıtlıklar oluşturmaktan sınıflandırmanın başlıca kuralı olarak bahsediyorum, çünkü binyıl tanımlamaları bütün konular arasında en genel iki konu olan zaman ve değişime yönelik olarak yaptığımız standart (ve aşırı basit) çiftler halinde ayırma işlemine dayanır. Batı kültürü zaman söz konusu olunca, oklar ve döngüler arasında, yani doğaları gereği yönelimsel [directional] olaylar dizisi ile tekrar edecekleri öngörülebilir olaylar dizisi arasında bir ayırım yapmaktan yana olmuştur. (Bununla ilgili klasik düşüncüyü, Platon'a ve daha öncesine giden kaynakları ele alarak dile getiren bir kitap için bkz. Mircea Eliade, *The Myth of Eternal Return*, 1954; bu konu hakkında bir bilim adamının görüşleri için bkz. benim *Time's Arrow, Time's Cycle*, 1987). Değişim konusunda ise, yavaş yavaş ve sürekli olan ile ani, kıyametvarî ve devrimci olan arasındaki ayrımı vurgularız.

Bu ikili karşıtlıkların her iki ucuna da sıkı sıkı tutunuruz çünkü her ikisi de bu gözyaşı vadisinde hayatta kalmak ve serpilmek için gereken psikolojik rahatlığın bir kısmını sağlar. Olaylar dizisinin anlamlı hikâyeler anlattığı konusunda bize garanti vermesi ve iyileşme umudu vaad etmesi için zamanın okuna ihtiyaç duyarız. Tarihin, anlamı ya da doğrultusu olmayan rasgele ve saçma bir olaylar karmaşasından, eskiden beri dendiği gibi birbiri ardına gelen bokluklardan başka bir şey içermiyor olabileceği korkusundan kurtulabilmek için de zamanın döngüsüne ihtiyaç duyarız. Eğer olaylar öngörülebilir biçimlerde (gecelerin ardından gündüzlerin gelmesi, yeni doğumların eski ölümleri telafi etmesi gibi) tekerrür ediyorsa, o zaman hayat akışının ortasında belli bir düzen de var demektir.

Zaman hakkında söylediklerimiz değişim konusundaki ikili karşıtlık için de geçerlidir. Binbir mücadele vererek inşa ettiğimiz şeylerin ayakta kalması ve hatta çoğalması umudunu korumak, kısacası bir süreklilik duygusuna sahip olmak

için bir yavaş yavaş değişme kavramına ihtiyacımız vardır. Ama aynı zamanda, durumlar umutsuz ve herhangi bir doğal gücün onaramayacağı ölçüde kötü görüldüğünde bir mesihin, bir fatihin, bir deus ex machina'nın ya da mesnetsiz şeyleri yıkmaya ve elde edilemeyecek şeyleri kurmaya gücüne sahip bir başka failin bizi kurtarmasını bekleyebilmek için de tam bir yıkım olasılığına ihtiyacımız vardır.

Bu umut ve düzen temalarından -ve özellikle de belirli bir döngünün sonunda yapılacak ilahi bir müdahale fikrinden-, Batı geleneklerindeki (ve, belki de evrensel denebilecek ölçüde, başka birçok gelenekteki) en yaygın ve güçlü inançlarından birine ulaşıyoruz: *Kıyametçiliğe*. Bu kavram Webster's sözlüğü tarafından şöyle tanımlanır: "Ayırt edici özelliği, mevcut fani dünyanın yakında sonra ereceği, bütün dünyayı kuşatan arındırıcı bir soykırımla günahkârların nihaî olarak ortadan kaldırılacağı ve erdemli kişilerin yeniden dirilerek arınmış bir saadet dünyasına kavuşacakları beklentisi olan bir öğreti." (Kıyamet -apocalypse- sözcüğü "örtüsünü açmak", "açığa çıkarmak" anlamına gelen Yunanca bir fiilden gelir; Webster's'in verdiği tanım özgül bir Hıristiyan mitine fazlaca dayanıyor olabilir, ama kıyamet inancının temel unsurlarının herhangi tekil bir kültürü aştağı kesindir.)

Bir sonraki kısımda göstereceğim gibi, başlangıçtaki binyıl tanımı -günümüzde "yuvarlak" binyıllık aralıklarla gerçekleşen takvimsel değişiklikler etrafında kabaran çılgınlıktan çok farklı bir şeydir bu-, Hıristiyan geleneklerinin "standart" kıyamet hikâyesindeki, yani İncil'in son kitabı olan Vahiy'in 20. Bâbında anlatılan o çılgınca hikâyedeki önemli bir özellikten kaynaklanıyordu. Bu kavramın acayip şekil değişikliklerinden geçerek binyıl çılgınlığının günümüzdeki haline nasıl geldiğiyle ilgili eğlenceli hikâyeye geçmeden önce, içinde bulunduğumuz kafa karıştıncı dünyayı düzen-

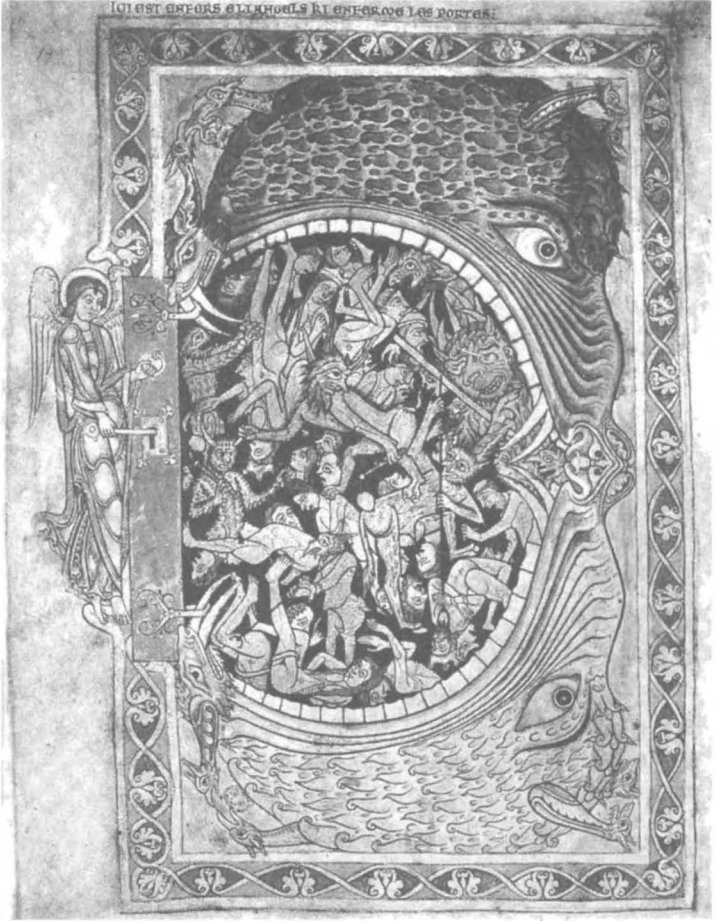
lemek için kullandığımız ikinci büyük stratejiyi tartışmamız gerekiyor.

İkinci Strateji, Nihai Anlamları Olan Sayılar

İnsan beyni gezegenimizin tarihinde evrimleşmiş olan en karmaşık hesap aygıtıdır. İnsan beyninin eşine rastlanmayan büyüklüğü ve giriftliğinin altında uyum sağlama avantajıyla ilgili bildik Darwinci nedenler olduğundan şüphem yok. Yine de, beynimizin, herhangi bir evrensel insan doğası kavramının yapıtaşlarını oluşturan en ayırt edici vasıflarının çoğuna doğal ayıklanmanın dolaysız sonuçları olarak bakılamaz; bu vasıflar büyüklükteki bu tür bir artışın özgün nedenlerinin rastlantısal yan sonuçları olarak ortaya çıkmış olmalıdırlar. (Örneğin, ben sadece aile giderlerimin muhasebesini tutmak için bir kişisel bilgisayar almış olsam da, makine, iç yapısı sayesinde ve benim niyetlerimden bağımsız olarak, henüz hiçbir kullanıcının tasarlamadığı birçok beklenmedik işlev de görebilir. Aygıt ne kadar karmaşıklaşırsa, olası yan sonuçların sayısı da o kadar artar. İnsan beyni bu kişisel bilgisayardan çok çok daha güçlüdür.)

Örneğin, insan beyni biz okuyabilelim, yazabilelim ya da güneş tutulmalarının modelini çıkarabilelim diye genişlemiş değildir -çünkü biz bu becerileri beynimiz şimdiki büyüklüğüne ulaştıktan çok sonra geliştirmişizdir. Keza, akıl yürütmenin aritmetik ya da hesaplamayla ilgili olduğu söylenebilecek bazı yönlerinin uyumlanma değeri olduğu da tahayyül edilebilir. Bir avcı bir mamut sürüsünün büyüklüğünü ya da bir toplayıcı yumru köklerle dolu bir tarlanın boyutlarını bildirmek isteyebilir. Toplumsal bağlılık sistemleri için son derece önemli olan ve Darwinci avantajlar doğurabilecek nesep derecelerini ölçmek için daha karmaşık sistemlere ih-

ICI EST ENFERMUS ET ENFERMUS LES PORTAS.

Cehennemin ağızı bir melek tarafından kapatılıyor, *Winchester Piskoposu Bloise'li Henry'nin Mezmurları*'ndan, on ikinci yüzyıl. British Library, Londra, İngiltere. Bridgeman/ Art Resource'un izniyle, New York.

tiyaç duyabiliriz. Ama doğal ayıklanmanın, biz sayısal dön-
gülerde belli örüntüler arayıp sonra da tekerrür eden bu ka-
tıksız soyutlamalara, doğal nesnelere karışıklığına verdiği-
mizden “daha derin” bir anlam verelim diye büyük beyinleri
kayırdığını tabii ki iddia edemeyiz. Ama bilgi arayışımızdaki
hangi zaaf, çağlara yayılmış hangi düşünsel dürtümüz bun-
dan daha belirgin biçimde insana özgüdür ki?

Bertrand Russell, hayatına yön veren birkaç tutkuyu sıra-
larken, “sayının akışı hükmü altına almasını sağlayan Pisa-
gorcu gücü kavramaya çalışmış” olduğunu belirtmiştir.
(Russell’in bilgi arayışının diğer iki temel bileşeni ise “in-
sanların yüreklerini anlamak” ve “yıldızların niye parladık-
larını bilmek”miş -ki bunların ikisi de binyıl çılgınlığıyla il-
gili sorunlarla bağlantılıdır.)

Sayısal düzenliliğe duyduğumuz ilginin kökeni hakkın-
daki savım ikili sınıflandırmalara duyduğumuz yakınlık
hakkındaki iddialarımla yakından bağlantılı. Sayısal düzen-
liliğe düşkünlüğümüzün ve onda derin anlamlar aramamı-
zın nedeni kısmen bu düzenin doğanın kendi örüntüsünün
önemli bir kısmının temelini oluşturmasıdır. Ne de olsa,
elementler tablosu sadece insanın hafızasına yardımcı olan
keyfi bir düzenleme değildir ve Newton’ın yerçekimi bir
ters kareler yasasına göre işler. Ama bizim giriştiğimiz sayı-
sal düzen arayışı ve yaptığımız aşırı yorumlar, doğanın bi-
zatihi örneklediklerinin öylesine ötesine gider ki bunu yön-
lendiren gücün insanın bünyesine özgü zihinsel bir önyargı
olduğu gibi bir önermede bulunmak durumunda kalırız.
Yukarıda, bu önyargının neredeyse kesin olarak dolaysız bir
uyumlanmanın değil doğal ayıklanmanın bir yan sonucu
olduğunu ve bu yüzden de herhangi bir fayda kavramıyla
arasında karmaşık ve dolaylı bir ilişki olması gerektiğini id-
dia etmişim. Sayısal düzen arayışlarımız derin içgörülere
olduğu kadar ölümcül kaçıklıklara da yol açmıştır.

Tanrının doğası ya da kozmosun temel düzeni olduğu ciddi ciddi iddia edilmiş sayısal şemalar kataloğu şaşırtıcı çeşitlilikte, cafcıflı bir cilt doldurur. (Nicholas Campion'ın yenilerde çıkan kitabı, *The Great Year: Astrology, Millenarianism and History in the Western Tradition* -Penguin, 1994-, bu konuya iyi bir giriş sunuyor.) Bazı alimler, din adamları ve mistikler kendi şemalarını (ikili karşıtlıklarımız yüzünden) ikiye, bazıları (Kutsal Üçlü yüzünden) üçe, bazıları dörde (C.G. Jung'un aslı sayı adayı dördttür), bazıları (parmaklarımız yüzünden) beşe, bazıları (müzikteki notalar ve Batlamyus'un sistemindeki gezegenler yüzünden) yediye, bazıları (kutsal üç rakamının karesi olduğu için) dokuza vs. vs. dayandırmışlardır.

Doğayı düzenlemek için kullanılan ikinci bir zihinsel aygıt olan bu sayı mistisizmi teması, binyıl hakkındaki hikâyemize, ikili sınıflandırmadaki ilk araçla -özellikle de zamanın içerdiği ikiliğin döngüsel tarafı ve değişimin içerdiği ikiliğin kıyamet tarafıyla- güçlü bir etkileşim kurarak girer. Bir hikmet sahibi, evrenin sayısal düzenine nüfuz edip mevcut döngünün tam olarak ne kadar süreceğini, hele hele tam ne zaman bitmesi gerektiğini bilebilseydi ani son iddialarının kazanacağı itibarı düşünsenize!

Binyıl düşüncesi, genel kıyametçiliğin gelmekte olan sona dair özgül bir sayısal teoriyle ilintilendirilmesinden kaynaklanır. Yukarıda belirtildiği gibi, basit sayılara dayalı döngüle- re bağlı olmak ne bir süre ne de bir bitiş zamanı özgülleştirmeyi gerektirmez; ama şu ya da bu zamanlarda, bu konuda biraz olsun akla yatkın hemen her şey önerilmiş ve bunlara tapılacak ölçüde inanılmıştır. Kıyametçiliğin *millennialism* ya da *chiasm** diye bilinen özel biçimi (ilki Latince, ikincisi Grekçe "bin"e karşılık gelen sözcüklerden türetilmiş-

(*) Binyılcılık- ç.n.

tir), -bu kitabın önsözünde belirttiğim gibi, doğayla ilişkili olarak tamamen keyfî bir şey olmasına rağmen, Hıristiyan kıyametçiliğinin tarihindeki en yaygın sayısal şemasıdır-1000 sayısına hem doğal düzenin çözülmesinin hem de insan ruhlarının kurtuluşunun gizli temeli olarak bakar.

Ama neyin 1000'i, ne zamanki 1000? Bu bölümün geri kalan kısmında, binyılın tanımındaki ince bir kayma -gelecek olan bir kıyametin *ardından* ortaya çıkacak bir saadet çağının süresi olmaktan, belki de aynı kıyametten *önce gelen* binyılın ölçülebilir geçişine kayma- anlatılıyor. Kıyamet olarak binyıldan takvim meselesi olarak binyıla nasıl ve niçin geçtik?

KİYAMET OLARAK BINYIL

*Millennium** etimolojik olarak bin yıllık bir dönem anlamına gelir. Ancak bu kavram pratik takvimbilim alanında ya da zaman ölçümü sahasında değil, eskatoloji alanında, yani zamanın kutlu sonuna ilişkin fütüristik hayallerde doğmuştur. Binyılcı düşüncenin kökeni İncil'de kıyametten bahseden iki kitapta -Eski Ahit'te Daniel, Yeni Ahit'te de Vahiy kitaplarında- yatar. Geleneksel Hıristiyan binyılı, tam olarak, bin yıl sürecek ve nihaî bir savaş ve bütün ölülerin yargılanmasıyla sona erecek gelecekteki bir dönemdir. Aziz Yuhanna'nın kehanetlerinden birinde (Vahiy, Bap 20) şöyle anlatılır: Şeytan binyıl boyunca bağlı tutulup dipsiz bir kuyuya atılacaktır; Mesih geri dönecek ve diriltilmiş olan Hıristiyan azizleriyle birlikte bu binyıl boyunca hüküm sürecektir. Ondan sonra şeytan çözülecek, Yecüc, Mecüc ve bir sürü başka kötü adamlarla birlik kurup nihaî bir savaşa girecektir; savaşı Mesih ve iyi çocuklar kazanır, iblisler de ken-

(*) Binyıl- ç.n.

dilerini “ateş ve kükürt gölü”nde bulur; artık bütün ölüler diriltilir ve zamanın bu gerçek sonunda verilecek bir Son Hüküm’le ya göğe yükselip İsa’yla birlikte yaşamaya ya da kendilerini, tarihin ilginç kişilerinin çoğuyla birlikte o öbür, nahoş yerde bulmaya mahkûm edilirler.

Ve gökten inmekte olan bir melek gördüm... Ve ... Şeytan’ı tuttu; ve onu bin yıl müddetle bağladı ve ...kendisini cehenneme atıp onu kapadı ve onun üzerine mühürledi...ve İsanın şهادeti sebeble...başı kesilmiş olanların canlarını...gördüm; ve dirildiler ve Mesih ile beraber bin yıl saltanat sürdürer... Ve bin yıl tamam olunca Şeytan zindanından çözülecektir; ve yerin dört köşesinde olan milletleri, Yecüc ve Mecücü, saptırmak ve onları cenk için bir araya toplamak üzere çıkacaktır...ve gökten ateş inip onları yedi. Ve onları saptıran İblis...ateş ve kükürt gölüne atıldı... Ve ölüleri, büyükleri ve küçükleri, tahtın önünde durmakta gördüm: ve kitaplar açıldı... Ve her kim hayat kitabında yazılmamış bulundu ise, ateş gölüne atıldı. (Vahiy, Bap 20: 1-15).

Bu hayalin dinî ve siyasî kudreti bundan sonraki tarihimiz boyunca yankılanmıştır. Yeni Ahit’teki birçok ifade, İsa ile onun ilk takipçilerinin kıyametin gerçekleşmesine ve binyılın başlamasına çok uzun bir süre olduğunu düşünmediklerini gösterir. Meleklerinden biri aracılığıyla konuşan İsa, Vahiy’in (ve bütün İncil’in) son Bâbında şöyle der: “Ve bana dedi: Bu kitabın peygamberlik sözlerini mühürleme, çünkü vakit yakındır... İşte, tez geliyorum; ve herkese kendi işinin olduğuna göre mükâfatım elimdedir.. Hayat ağacına gelmeye hakları olsun, ve şehre kapılardan girsinler diye, kaftanlarını yıkayanlara* ne mutlu!” (Vahiy, Bap 22: 10, 12, 14).

(* Bu tabir, İngilizceye “onun emirlerini yerine getirenlere” diye çevrilmiş - ç.n.

Matta, Markos ve Luka Incilleri bu temayı daha özgül bir zamanlamayla pekiştirirler. İsa gelecek olan kıyameti, daha sonra Yuhanna'nın Vahiy'de söylediklerine (ve ayrıca Eski Ahit'teki Daniel ve Hezekiel'in ulaşılabilen kaynaklarına) benzer biçimde, ama Yuhanna'nın gözalıcı ayrıntılarına girmeden, betimler: "Dünyanın sonunda böyle olacaktır; melekler gelip kötülerini salihlerin arasından ayıracaklar; onları fırın ateşine atacaklar; orada ağlayış ve dış gıcirtısı olacaktır" (Matta, Bap 13: 49-50). Ayrıca, İsa sonun pek uzakta olmadığını ve onun sözlerini duyan bazı insanların ömürleri içinde kesinlikle gerçekleşeceğini açıkça belirtir:

O zaman İsa şakirtlerine dedi: Bir kimse ardından gelmek isterse, kendisini inkâr etsin, ve hacını yüklenip ardından yürüsün. Zira kim canını kurtarmak isterse, onu zayeder; ve kim benim uğruma canını zayederse, onu bulur. Çünkü insan bütün dünyayı kazanıp da canını zayederse, ne kâr eder? Yahut canına bedel insan ne verir? Zira insanoğlu Babasının izletinde meleklerle gelecek, ve o zaman herkese kendi işine göre karşılık verilecektir. Doğrusu size derim: Burada duranlardan bazıları var ki, onlar insanoğlunun melekûtunda geldiğini görmeden ölümü asla tatmayacaklardır. (Matta, Bap 16: 24-28; ayrıca bkz. Markos, Bap 9: 1)

İsa'nın daha köktenci öğretilerine, gerektiği gibi, yani yerini hızla kutlu bir çağa -kişinin mevcut düzenin katı bir biçimde sınırlanmış süresi boyunca sürdürdüğü hayatın karakterine göre ona ödülleri ve cezaları verecek olan yeni bir rejime- bırakacak şekilde programlanmış, yoz ve ölmekte olan bir dünyada hareket etme kuralları olarak baktığımızda onların ahlâki değerini bozmuş olmayız bence.

Anonim, *Cehennemdeki Günahkârlar, Mahşer* (1240 civarı). Rölyef. Mainz, Almanya. Foto Marburg/ Art Resource'un izniyle, New York.

Zorbalar ve tiranların önünde insanlara kolayca tahakküm edecekleri bir bin yıl varsa, onlara öteki yanağımızı dönmek istemeyebiliriz. Eğer dünyevî kazançlarımızı bir iki kuşaktan öte biriktiremediğimiz halde, eli kulağındaki yeni çağda içinde bulunacağımız (hem de ebedî) durumu ruhsal niteliklerimiz belirleyecekse, o zaman yalnızca çağlara yayılan etik değerler değil aynı zamanda günübirlik pratik nedenler de ruhu altından aziz tutmaktan yana olacaktır.

İsa'nın zamanlama hatası akılları fikirleri kıyamette olan destekçilerinin şevkini azaltmadı ve ondan sonraki her kuşakta binyılcı hareketler görüldü. Binyılcı hareketlerin belli bir önemi olan ilk Hıristiyan versiyonu, Bar Kochba'nın ayaklanmasının Romalılarca bastırılmasıyla Kudüs'teki Yahudi hayatının nihayet bitmesinden ve Yahudi kıyametçiliğinin daha seküler ve mesihçi biçimlerinin aciliyetlerine son verilmesinden topu topu yirmi yıl kadar sonra ortaya çıktı. Montanus M.S. 156 yılı civarlarında Frigya'da (günümüzdeki Orta Anadolu topraklarında) vaaz vermeye başladı. İki genç kadın müridi, Prisca ve Maximilla'dan da yardım alan Montanus vecd haline giriyor ve İsa'nın çok yakında dünyaya geri döneceğini, gökteki Kudüs şehrinin yeryüzüne inerek Frigya'daki Pepuza ve Tymion köyleri arasındaki ovaya yerleşeceğini ilan ediyordu. Montanusçular, bundan sonra tarih boyunca birçok dağ tepesi, çöl, vadi ve yassı tepede tekrarlanacak olan bir kalıp oluşturarak, şehirlerini terk edip (bu da ilk yıllarda birçok Hıristiyan cemaatinin bırakılmasına yol açtı) büyük kurtuluş gününü beklemek üzere önceden belirlenmiş yerlerine gittiler -söylemeye bile gerek yok, bu kurtuluş, her zaman olduğu gibi, asla gerçekleşmedi.

Bununla birlikte, açık seçik ve temel önemdeki bir öngörünün bu harikulade başarısızlığı, yine gerçek müminler

arasında bundan sonra hep sürececek olan bir kalıp oluşturarak, hareketin bitmesine yol açmadı; dokuzuncu yüzyıla kadar süren ve hatta ilk Hıristiyanlar arasındaki en velut yazar olan Tertullianus'un bile desteğini kazanan (Tertullianus 212 yılında Katolik Kilisesi'nden ayrılarak Montanusçulara katılmıştı) Montanusçuluk, daha epeyce yüzyıl güçlü kaldı. Taraftarları bu hareketin çileciliğine ve ahlâki katılığına hayrandılar; kıyamet öngörüsünün başarısızlığı her zaman, yanlış hesaptan mecazî ve düz yorumların bir karışımını oluşturmaya kadar birçok bahaneyle rasyonalize edilebiliyordu.

Bu arada, zaman ilerledikçe ve Hıristiyanlık zulüm gören radikal bir mezhep olmaktan çıkıp önemli bir dünyevî güç haline geldikçe, kaçınılmaz ters tepki gerçekleşti ve kıyametçi düşüncenin tarihine damgasını vuran temel bir karşıtlık oluşturdu. Yerleşiklik kazanmış yönetimler, öğretiler ve güçler, bariz nedenlerle, her türlü kehanet öğretisine, özellikle de çok yakında dünyevî düzenin bir anda yıkılacağı iddiası üzerine kurulu her türlü kitle hareketine, sert bir biçimde karşı çıkmak zorundadırlar! Kıyametçilik lanetlenmişlerin, mazlumların, yoksulların, siyasî radikallerin, ilahiyatçı devrimcilerin ve kerameti kendinden menkul kurtarıcıların yetki alanıdır -dümeni elinde tutmaktan memnun şahsiyetlerin inancı olamaz. Peki o halde, muzaffer Hıristiyanlık, yenilerde kazandığı dünyevî başarı, otoritesi tartışılmaz kutsal kitaptan kıyamet beklentilerine getirilebilecek dayanaklarla çatışmaya başladığı zaman ne yapmıştır?

Kendi binyılcı belge ve geleneklerini yadsıyamayan yerleşik kilise müesseselerinde uzun zaman iki strateji hakim olmuştur. İlki şunu iddia etmektir: Binyıl eninde sonunda mutlaka gelecektir gelmesine, ama bu öyle uzak ve şimdiden bilinemeyecek bir zamanda olacaktır ki bu meselenin günlük hayatlarımızı etkilemesine lüzum yoktur. İkinci ve daha yaygın olan strateji ise, binyılı metaforik ya da alegorik

bir açıdan yeniden yorumlamak ve hatta bu kutlu olayın çoktan gerçekleşmiş olduğunu iddia etmektir. Aziz Augustinus'un beşinci yüzyılın başlarında yazdığı başyapıtı, *Civitas Dei* (Tanrı'nın Şehri)'deki formülasyonundan beri Katolik çevrelerde neredeyse kanonikleşmiş olan klasik yoruma göre, binyıla alegorik bir biçimde, Hamsin Yortusu'nda -yani Mesih'in yeniden dirilmesinden kısa bir süre sonra Kutsal Ruh'un havarilere indiği zamanda- Kilise'nin kolektif olarak girdiği -ve tamamen Tanrı'yla kurulan mistik birlik içinde o gün kişinin yaşadıklarına tâbi olan- manevî bir durum olarak bakılmalıdır. Söylemek bile gereksiz, bu sav günlük nüfuz alanı üzerindeki statükosunu korumak ve dünyanın pek yakında fiilen sona ereceğinden dem vuran çılgınca teorileri örtbas etmek isteyen güçlü ve muhafazakâr bir kurum için toplumsal bir amaca hizmet etmektedir.

Batı tarihinde binyılcı düşüncenin gücünü anlamının anahtarını oluşturan bu temel sosyolojik ayırım, on yedinci yüzyılın sonlarında yaşamış (bu bölümün bir sonraki kısmında başlıca yeri işgal edecek olan) İngiliz rahip Thomas Burnet tarafından, epeyce taraflı biçimde de olsa, oldukça iyi özetlenmiştir. Burnet, bir Anglikan papazı, bir Reform yanlısı ve (aralarında Oliver Cromwell ve John Milton'ın da bulunduğu çoğu ünlü çağdaşı kadar ateşli olmasa da) bir Katolik-karşıtı olarak, binyılcı düşüncüyü toplumsal ve dinî reformla ilintilendiriyor ve sonra da kıyametçiliğin reddedilmesini müreffeh yerleşik düzenin desteklenmesine bağlıyordu. (Ben şahsen Burnet'in on yedinci yüzyıl nesrine özgü o canlı ve lezzetli üslubunu da severim; alıntıları Burnet'in güzel kitabının bendeki nüshasından yapıyorum.)

Binyılı tutan [savunan] bir Papapervere hiç rastlamış değilim. daha... Binyıl hakikaten de Roma'daki Kili-se'yi daima taciz ve tedirgin etmiştir, zira onların çiz-

diđi Hıristiyanlık Őemasına uymaz. Onlar İsa'nın, Vekili olan Papa yoluyla zaten saltanat sűrmekte ve imparatorlarla kralların omuzları űzerine basmakta olduđunu farzederler. Kendi deyiŐleriyle, *Kuzey Sapkınlıđı'nı* [yani, Reform'u] bastırabilseler de, bir Binyıl'ın, ne manaya geldiđini, yani Kilise'nin nasıl olup da Őimdikinden daha iyi bir duruma gelebileceđini idrak edemezler... Roma Kilisesi Őimdiye kadar uzun bir sűre ikbal ve azamet içinde bulunmuŐ, Hıristiyan alemindeki hakim Kilise olmuŐ ve űlkeleri demir bir çubukla idare etmiŐtir... Binyıl, ancak zulűm gűrmuŐ insanlar için bir műkafat, bir zafer olduđuna gűre, daima ŐaŐaa ve ikbal içinde yaŐamıŐ olanlar onda bir hisseleri, yani ondan bir menfaatleri olduđunu iddia edemezler. Bu da Roma Kilisesi'nin bu akideye daima kűtű gűzle bakmasına sebep olmuŐtur, űnkű o da kendisine kűtű gűzle bakıyor gibidir. Kilise'nin ihtiyaŐı ve azameti arttıka, bu akideyi gittikçe daha fazla karanlıđa itmiŐ ve űzerini űrtműŐtűr: Őyle ki bazı Reformcular tarafından yeniden canlandırılmıŐ olmasaydı Binyıl akidesi miyadını doldurmuŐ bir hata olarak Dűnya'dan kaybolmuŐ olurdu.

Binyılcılık, Reformcuların en radikallerinin ardındaki itici gű olmuŐtur; radikallerin askerı açıdan űmitsiz ayaklanmalara girmeye ya da idam edilmeden űnce en akla gelmedik iŐkencelere katlanmaya (gerçi bu konuda pek tercih hakları yoktu) hazır olmalarını ancak zamanın çok yakında sona ereceđine sarsılmaz bir inanç duyduklarını kavrarsak anlayabiliriz. Nitekim, "bűtűn çađların sonu"nda yaŐadıđına inanan Anabaptist Thomas Műntzer, Thűringen kűylűlerine 1525'deki bahtsız ayaklanmada űnderlik yaptı, ama sonuçta zahmetlerinin karŐılıđı olarak kendini mahvolmuŐ ve

başı kesilmiş vaziyette buluverdi. (Martin Luther ilahiyat alanında zaman zaman radikal görüşler ileri sürmüş olabilir, ama köylülerin siyasî devrimleri onu dehşete düşürüyordu ve köylülerin köpekler gibi, hiç acımadan imha edilmeleri gerektiğini savunuyordu -gerçekten de on binlerce köylü bu şekilde imha edildi.)

Binyılcı hareketler Protestanlığın kenarlarında devam etti (gerçi genel bir heyecanın ya da toplumsal huzursuzluğun yayıldığı, kısa süren bazı durumlarda pek “kenar”da kaldıkları söylenemez) ve (kıyametçi kökenlerine her zaman sahip çıkmak istemeyen) birçok önemli grup üzerinde etkili oldu. Örneğin, ABD ve Kanada’nın batısındaki Hutterci cemaatler köklerini, 1536’da zındık olduğu gerekçesiyle işkence gören ve yakılan, bir başka binyılcı Alman Anabaptisti Jakob Hutter’de buluyorlardı.

Amerikan tarihinde, kısa sürede alevlendiği halde en iyi bilinen binyılcı hareket, 1840’larda New York ve Massachusetts’de zirveye ulaştı. Kitabı Mukaddes’teki Daniel ve Vahiy kitaplarına kendi getirdiği yorumdan yola çıkarak, 21 Mart 1843 ile 21 Mart 1844 arasında bir tarihte Mesih’in geri döneceğini ve dünyayı korkunç bir ateş içinde yakıp kül edeceğini ilan eden, eski bir subay ve kerameti kendinden menkul bir vaiz olan William Miller’in kıyamet mesajının 100.000 kişi kadar çok sayıda inanana olmuştu. Bu kıyamet gerçekleşmeyince, Miller tarihi 22 Ekim 1844’e kaydırды. Bu ikinci Dünya’ya Dönüş tarihinin de olaysız geçmesi -bu tarih Miller’ci çevrelerde “Büyük Düş kırıklığı” olarak anılır-, 1845’te, bir sonraki yüzyılda “hasar kontrolü” adı verilecek şeye adanmış bir konferans düzenlenmesine neden oldu. Söylemeye gerek yok, birçok taraftar safları terk etti, zira merkezî önem taşıyan bir öngörünün gösterişli başarısızlığı kadar heyecanı söndüren bir şey yoktur.

Ama gerçek bir müminin imanını da hiçbir şey sarsamaz.

Geride kalan Millercilerin önemli bir grubu Miller'ın doğru tarihi saptadığını ama Daniel'i yanlış okuduğunu ileri sürdü. Tanrı o gün dünyayı sona erdirmeyi değil, sadece Hayat Kitabı'ndaki bütün isimleri incelemeye başlamayı istiyordu; bu yorucu ve zaman alıcı iş, ileride belirlenmemiş bir tarihte Mesih'in binyıllık hükümlerini başlatmak üzere zuhur etmesiyle sona erecekti. Bu arada, Millerciler bazı uygulamaların -özellikle de Pazar günü değil, haftanın yedinci ve son günü olan Cumartesi gününün tatil ve ibadete ayrılmasının- bu süreci çabuklaştıracağını ve Mesih'in gelişini hızlandıracağını iddia ediyorlardı.

Modern Yedinci Gün Adventistleri* ve diğer daha küçük adventist gruplar, Miller'ın bütün hükümlerine uymamakla birlikte, kökenlerini onun başlattığı harekette bulurlar. Yehova Şahitleri'nin -açıktan açığa binyıllık olan, galiba günümüzdeki en büyük Hıristiyan grubu- kurucusu olan Charles Taze Russell (1852-1916) da Adventist öğretilerden epeyce etkilenmişti. Yehova Şahitleri günümüzde kontrolün Şeytan'ın elinde olduğuna, dünyevî güçlerin de ister istemez onun hakimiyeti altında olduğuna inanırlar ve bu yüzden bayrağı selamlamayı ya da askere gitmeyi reddederler -yüzyılımızda Yüksek Mahkeme bu konuda birçok davaya bakmak zorunda kalmıştır. Daniel ve Vahiy'e insanlık tarihinin gizli tarifesi gözüyle bakarlar ve Armageddon** savaşı ile İsa'nın hükümlerinin başlamasının yolunu gözlerler. Russell'ın kendisi İsa'nın "görünmez dönüş"üne 1874'de başlayacağını ve tam olarak 1914'de dünyaya döneceğini düşünüyordu; 1914 arşidüklerin suikaste kurban gittiği ve dünya savaşlarının başladığı yıl oldu, ama Armaged-

(*) İngilizcede "İsa'nın tekrar dünyaya gelmesi" anlamına gelen "Advent" sözcüğünden türetme - ç.n.

(**) Kıyamet gününde hayır ve şer orduları arasında çıkacak savaşa sahne olacak meydan - ç.n.

Nicolas Bataille, *Aziz Yuhanna'nın Kıyameti: Babil İblislerin Üzerine Yıkılıyor* (1363-1400). Goblen. Musée des Tapisseries, Angers, Fransa. Giraudon/Art Resource'un izniyle, New York.

don'un o yıl patlak verdiği söylenemez! Yine de (ve bir kez daha), neredeyse her hafta sonu hâlâ kapımı çalmalarına bakılırsa, açık bir beklentinin gerçekleşmeyişi gerçek müminlerin tutkusuna halel getirmiyor.

Binyılcı inanç ile toplumsal sefalet veya marjinallik arasında çok katı bir denklem kurmak istemiyorum çünkü insan yaratıcılığı ve hep kendimize yontma eğiliminde oluşumuz, böylesi güçlü bir iddianın tek bir eylem tarzına yol açmasına izin vermeyecektir. Beklenmedik bir vesile ortaya çıktığında iktidardakilerin de "kıyamet" gününe sığındıkları bilinir. Yakın zamanlardaki en dikkate çarpan örnek, Ronald Reagan'ın halk arasında pek sevilmeyen içişleri bakanı, son derece muhafazakâr bir düşünür ve Hıristiyan Tanrı Meclisi'nin önde gelen üyelerinden biri olan James Watt'ın çevre kirliliği için boş yere kaygılanmamıza (bu yüzden de hükümetin bu tür sorunlar için fazla zaman ve para harcıyıp yasalar çıkarmasına) gerek olmadığını çünkü biz ona büyük herhangi bir zarar vermeden önce dünyanın kesinlikle sona ereceğini söylemesidir.

Yine de, kıyamet özleryleriyle dünyadaki yoksulluk ve toplumsal mahrumiyet arasındaki genel bağıntı kesinlikle geçerlidir ve salt bildik batılı Hıristiyan kaynakların ötesine uzanmaktadır. Hıristiyan binyılcılığının fethedilmiş (ve ümitsiz) halkların geleneksel inançlarıyla kaynaşması, sık sık özellikle tahrik edici ve trajik sonuçlara yol açmıştır.*

(*) 1997 Mart'ının sonlarında bu kitabın ilk tashihini okurken, trajik bir olay - Cennetin Kapısı tarikatına mensup otuz dokuz kişinin intihar etmesi- yukarıdaki cümleyi yazarken ne kadar dar görüşlü ve hatta biraz da tepeden bakar bir tavır takındığımı anlamamı sağladı. Kıyamet inançlarının en üzücü sonuçlarından bazılarının bir tür kutsal-olmayan ittifakın ürünü olduğunu, Batılı-olmayan halkların seçmeci bir biçimde Hıristiyanlığın bazı parçalarını alıp geleneksel inançlarıyla birleştirerek istikrarsız ve tahrik edici yeni bir öğreti oluşturdukları zaman ortaya çıktığını söylemiştim. Bu tür eğilimlerin evrenselliğini kavrayıp kendi kültürümüzün çok uzağındaki kültürlere mensup "ötekiler" in üzerine örtük bir suçlama yüklememem gerekirdi. Tamamen batı-

Örneğin, Afrika'da, başarısız birçok ayaklanmanın ve ölü doğmuş birçok hareketin kökeninde açıkça Hıristiyanlıktan kaynaklanan binyılcı bir esin olduğu söylenebilir. John Iliffe (*Africans*, Cambridge University Press, 1995) Güney Afrika'daki Xhosa halkının uğradığı büyük yenilgiyi binyılcı bir tepkiyle etkisi artan doğal bir felakete bağlar:

Xhosa halkı kendi kozmolojisine Hıristiyan fikirlerini dahil etmeye çalıştı... Misyonerlerden aldıkları eğitimin yanı sıra, bazı Hıristiyan fikirlerinin, öncelikle de Hıristiyan eskatolojisinin radikal içerimleri olması bunu teşvik etti. Bu eskatolojinin gücü 1857'de, sığırların bir hastalığa yakalandığı ve beyazların yayılmaya başladıkları bir zamanda, kahinlerin birçok Xhosa'yı, atalarının daha iyi sığırlarla birlikte yeniden doğup Avrupalıları denize dökceklerini söyleyerek sığırlarını öldürmeye ve ekip biçmeyi bırakmaya

lilaşmış halklar da Hıristiyanlığa özgü kıyametçi parçaları çağdaş kültürümüzün folk mitleriyle kaynaştırarak aynı türden yıkıcı ve tahrik edici öğretiler oluşturabilmektedirler. Cennetin Kapısı tarikatı üyeleri geleneksel binyılcılık ile Amerikan pop kültürüne ait mitler -genelde bilim kurgu, özelde de UFO'culuk mitleri- arasında tam da bu türden bir karışım oluşturmuşlar ve sonuçta bu hepsinin hayatlarına mal olmuş. Ölümsüz ruhların dünyevi bir bedende ancak geçici olarak barındığını, bedenin bireyselliğinin katı bir biçimde bastırılması gerektiğini, bedenlerinin ölmesiyle birlikte ruhlarının dünyadışı yüce güçlerle yeniden birleşeceğini ve (şu anda ben bu satırları yazarken pencereimin dışında muhteşem bir biçimde parlamakta olan) Hale-Bopp kuyruklu yıldızının kuyruğunun ardında kendilerini "ev"lerine götürececek bir uzay gemisinin beklediğini düşünürken, Hıristiyan binyılcılığını bilinçli olarak modern bilim kurgu ile birleştirmişler. Toplu intiharlarından önce hazırlanmış olan resmi açıklamaları bunu açıkça belirtiyor (hatta yaygın bir hatayı izleyerek [İngilizcede binyıl anlamına gelen] millennium'u tek n ile yazmışlar). Şöyle yazmışlar:

Bizler uzayın derinliklerindeki İnsan Üstü Düzey'den geldik ve artık dünyevi işlerimiz için büründüğümüz bedenlerimizi terk ederek, geldiğimiz dünyaya geri dönüyoruz - görev tamamlandı. Bizim uzayın derinlikleri adını verdiğimiz şeye sizin dinî edebiyatınızda Cennet Krallığı ya da Tanrı'nın Krallığı deniyor. Bizler bu uygarlığın sonunda, bu binyılın sonunda ortaya çıkacak Tanrı'nın Krallığı'na bir kapı açmak amacıyla geldik.]

ikna etmeleriyle açıkça ortaya çıktı. Xhosa'ların belki de üçte biri öldü ve Cape hükümeti fırsattan istifade Xhosa topraklarının yarısından fazlasını istimlak edip en az 22.150'sini kolonide çalışmaya yönlendirerek Xhosa toplumunu ortadan kaldırdı.

Keza, 1915'te Nyasaland'da (günümüzde Malawi) John Chilembwe'nin önderlik ettiği, talihsiz ve acımasızca bastırılan ayaklanmanın (yirminci yüzyıl başlarındaki Afrika ayaklanmalarının en ünlüsüdür bu) da binyılcı bir temeli vardı. Chilembwe, fundamentalist bir misyoner olan Joseph Booth'un uşağıydı; Booth Chilembwe'yi Birleşik Devletler'e götürmüş, o da Afrika'ya dönmeden önce orada siyahlara verilen bir ilahiyat seminerini bitirmişti. Chilembwe'nin idam edilmesinin ardından, yaşlanmış hocası Booth, (Hıristiyan öğretisinin diğer akımlarıyla uyusun uyuşmasın) fena halde Hıristiyanlığa özgü bir temanın neden olduğu bu yaygın sonuca yazıyordu:

Zavallı, iyi yürekli Chilembwe, bu satırların yazarının ateşler içerisindeki, ölmek üzere olan oğlu için onunla birlikte ağlamış; tam bir dermansızlıkla geçen on hafta boyunca ona adeta bir kadın şefkatiyle bakmış ve beslemiş; biricik oğlum John Edward (18 yaşındaydı) ölürken ağlamış, yardım etmeye çabalamış ve onu teskin etmişti... Evet, sevgili Chilembwe, seni o yanlış adam öldürme yolundan uzak tutmuş olabilmek için vatandaşlarımın kurşunuyla seve seve öldürdüm. (Aktaran Harry Langworth, *The Life of Joseph Booth*, Malawi'deki Hıristiyan Edebiyat Derneği CLAIM tarafından yayınlanmıştır, Blantyre, Malawi, 1996).

Amerikan tarihindeki en acı ve trajik olaylardan biri olan, kızilderililerin beyaz askerler tarafından öldürüldüğü

son büyük katliam -1890'daki Yaralı Diz Savaşı-, ilginç bir binyılcı episodun, zorunlu olmasa ve kesinlikle kaçınılabilecek olsa bile dolaysız bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. R.A. Smith'in *Moon of Popping Trees: The Tragedy at Wounded Knee and the End of the Indian Wars* (University of Nebraska Press, 1975) adlı kitabında belgelediği gibi, ABD ve Kanada'nın dört bir yanında Hıristiyanlaştırılmış yerliler arasında zaman zaman binyılcı hareketler ortaya çıkmıştır. Nevadalı bir Kuzey Paiute'ü olan Tavibo, kahin-düşçü Wodziwob'a, 1860'ların sonları ve 1870'lerin başlarında California ve Oregon'daki kabilelere Hayalet Dansı ritüelini yaymasında yardımcı olmuş, bu hareket Wodziwob'un 1872'de ölmesinden sonra silinmiştir.

Toviba'nın oğlu Wovoka (1856-1932), on dört yaşlarında beyaz bir çiftçi olan David Wilson ailesi tarafından evlat edinildi. Artık adı Jack Wilson olan Wovoka, ailenin akşamki İncil okumaları ve genel sofuluğu sayesinde Hıristiyanlıkla ilgilenmeye başladı. Sonraları Paiuteler arasına yerleşmiş olan Mormon misyonerlerle birlikte çalıştı ve bir süre Yerli Shaker Kilisesi ile birlikte kaldı. Hıristiyan kıyamet inançlarıyla Hayalet Dansı ilminin güçlü bir karışımını geliştirdi. Sonra, 1889 başlarındaki bir güneş tutulması sırasında, bir ölüm vizyonu yaşadı ve Tanrı'yla doğrudan konuştu; Tanrı ona Hayalet Dansı'nı ve bu dansın binyılcı mesajını kendi halkına öğretmesini emrediyordu. Wovoka, yerliler kendilerini dünyadan ayırıp önceden saptanmış ara ve sürelerle Hayalet Dansı'nı icra etmeyi kendilerine görev edinirlerse, binyılcı bir yenilenmenin gerçekleşeceğini beyan ediyordu: Ataların ruhları dönüp yaşamakta olanlarla birlikte oturacak; toprakları başlangıçtaki örtü, zenginlik ve bereketine yeniden kavuşacak; beyaz adam ortadan kalkacak ve buffalo geri dönecekti.

Wovoka açık açık Hayalet Dansı'nın bir ayrılık ve pasi-

fizm hareketi olduğunu vazediyordu; kıyameti çabuklaştıracak tek şey -beyazlarla temas kurmaktan ve onlara karşı şiddet kullanmaktan kesinlikle kaçınmayı içeren- belirlenmiş ritüellere katı bir biçimde uymak olabilirdi. Ama ortada gerginlik, anlayışsızlık, ırkçılık ve karşılıklı şikâyetler gibi gerçekler varken, koca koca yerli gruplarını her zamanki işlerini bırakıp meydanlarda toplanarak günlerce vecd içinde dans ederken gören beyaz yerleşimcilerin iyice tedirgin olmaya başlamaları pek şaşırtıcı değildir. Hareket hızla, Teksas'tan Kanada sınırına kadar her yöne yayılarak 1890'da Sioux'lara kadar ulaşmıştır; Sioux'lar da buna dansçılar belli bir tür gömlek giyerlerse, beyaz adamın mermilerinin onlara işlemeyeceği şeklindeki (beyaz adam için) sinir bozucu inancı eklemişlerdir.

Birçok dansçı kendinden geçercesine dans etme faaliyetinin yol açtığı translar sırasında göğe yaptıkları yolculukları anlatmışlardır. Oglala Sioux'larının şefi olan Küçük Yara, Hıristiyanlığın geleneksel binyıl vizyonlarının, yerlilere özgü tema ve kederlerle (ama aynı zamanda beyazların korkularını körükleyen kurşun işlememe iddiasıyla da) oluşturduğu ilginç kaynaşmayı örnekler.

Transa girince büyük, ulu bir kartal gelip beni büyük bir tepenin üzerine taşıdı; burada beyazlar bu ülkeye gelmeden önce bizim sahip olduklarımıza benzeyen bir köy vardı. Çadırların hepsi buffalo postundan yapılmıştı, biz ok ve yay kullanırdık ve bu güzel ülkede beyaz adamın yaptığı hiçbir şey yoktu. Zaten Wakan Taka burada beyazların yaşamasına izin vermezdi. Ülke geniş ve yeşildi, dört bir yana uzanıyordu, gözlerim şenlendi.

Ulu Mesih'in huzuruna çıkarıldım ve o bana şu sözleri söyledi, "Seni gördüğüme sevindim, evladım.

Ölmüş çocuklarını ve akrabalarını görmek ister misin?" Ortaya çıktılar, gördüğüm en güzel atlara biniyorlardı, çok hoş, parlak renkli elbiseler giyiyorlar ve çok mutlu görünüyorlardı... Ulu Ruh yeryüzündeki insanlarımız için dua etti ve sonra güzel tüyler ve kirpi dikenleriyle süslenmiş hoş bir pipoyla tütün içtik. Sonra da köyü bırakıp binlerce buffalo, karaca ve geyiğin otlandığı büyük bir vadiye baktık...

Mesih bana ayrıca, halkına dön ve eğer dans etmeye devam eder ve beyazları hiç dikkate almazlarsa yakında onlara yardım etmeye geleceğimi söyle, dedi. Eğer mukaddes din adamları dansçılar için afsunlu gömlekler yapar ve onlara okuyup üflerlerse, bu gömlekleri giyene hiçbir zarar gelemes; Mesih Dansı'nı durdurmak isteyen herhangi bir beyazın kurşunları kimseyi yaralamadan yere düşer ve mermiyi atan kişi yere düşüp ölür.

Beyazların Hayalet Dansı hareketini yanlış anlamalarından kaynaklanan iki trajedi -Oturun Boğa'nın öldürülmesi ve Yaralı Diz'deki katliam- Amerikan tarihinin belleğinde yer etmiştir. 1876'da Little Bighorn'da Custer'ın ölmesinde önemi tartışma konusu edilmiş bir rol oynamış olan Oturun Boğa küçük bir grup Sioux'ya hâlâ liderlik etmesine rağmen, önemi bölgedeki beyazlar tarafından fazla büyütülmüştü. (Oturun Boğa, Buffalo Bill'in teatral gösterilerinde oynamış ve ırkçı Amerikalılar için soylu ama serkeş vahşinin simgesi haline gelmişti.) Oturun Boğa da Hayalet Dansı hareketine güçlü bir destek vermişti. Bölgedeki hükümet ajanı telaşa düşüp komiserine şöyle yazmıştı:

Yerlilerin Oturun Boğa grubu arasında, yakın bir gelecekte, hatta Yerli büyücülerin vaatlerine bakılırsa en geç önümüzdeki bahar, beyaz adamın ortadan kal-

dırılacağı, Yerlilerin üstünlüğünün tesis edileceği ve Yerli binyılının başlayacağı beklentisinin yol açtığı mevcut “çılgınlık” ve heyecan havasını rapor etmenin görevim olduğunu düşündüm.

Chicago Tribune gazetesi, 28 Ekim 1890’da bu ajanın mektubuna dayanarak şöyle bir manşet atınca sahte yangına körükle gitmiş oldu:

BEYAZLARI TEMİZLEYECEKLERMİŞ
Yerliler Gelecek Mesih’den Ne Bekliyorlar
İsyan Çıkmasından Korkuluyor
Yaşlı Oturan Boğa Heyecanlı Kızılderilileri Kışkırtıyor

Komiser Oturan Boğa’yı tutuklamaya karar verdi ve bu işi en iyi ve en diplomatik biçimde Yerli Polisi’nin yapabileceğine hükmetti. Ama yüksek gerilim, alışılmış yanlış anlamalar ve kaçınılması mümkün provokasyonlarla birleşince, barışçı bir misyon bir katliama dönüştü; iki taraftan da tüfekler patlayınca altı polis ve Oturan Boğa’nın sekiz taraftan öldü ki bu rakama yaşlı şefin kendisi de dahildi.

Beyazların Hayalet Dansı’ndan duydukları tedirginlik, hükümetin Şef Koca Ayak’ın Lakota Sioux’larından oluşan bağımsız grubunu kuşatıp rezervasyon bölgesine kapatmak şeklinde trajik bir karar almasına da yol açtı. Görev büyük bir gerilimle yerine getirildi. Ne Koca Ayak ne de ordu komutanı bela istiyordu; ikisi de her iki tarafta da öncelikle kızgın gençlerin -kafaları kalıp yargılar ve korkularla dolu acemi askerlerin ve öfkeyle ve meşru acılarla içleri yanan Yerlilerin- ateşlediği havayı sakinleştirmeye çalıştılar. Eğer Koca Ayak yerlilere liderlik yapamayacak kadar hasta olmasaydı, askerler de ürkek acemiler yerine kaşarlanmış kıdemliler olsaydı; iki tarafın da hoşlanmadığı bu adaletsiz görev şüphesiz planlandığı gibi sessiz sedasız yerine getiril-

miş olurdu. Ama artık alıştığımız o sıradan, küçük, kahramanlıkla uzaktan yakından ilgisi olmayan ve kaçınılması mümkün olaylar dizisi gerçekleşti ve -tıpkı Oturan Boğa'da olduğu gibi, ama bunda sayılar daha büyüktü- 29 Aralık 1890 sabahı, Güney Dakota'daki Yaralı Diz Koyu'nda panikle birlikte tüfekler patladı. Hükümet askerleri doğrudan, kaçışan yerli gruplarının üzerine ateş açtılar. Panik durulup dumanlar çekildiğinde 30 beyaz asker öldürülmüştü, ama yerlilerden de 84 erkek, 62 kadın ve çocuk ölmüştü. Hayalet gömlekleri işe yaramamıştı.

Boston Üniversitesi'nde tarih profesörü, Binyıl Çalışmaları Merkezi'nin yöneticisi ve ortaçağ Avrupasındaki binyılcı hareketler üzerine uzman olan Richard Landes, tarihte kıyametçiliğin taşıdığı büyük önem konusunda güçlü bir sav sunuyor. Bu genel önemin ardında, neredeyse bütün binyılcı olaylarda rastlanan iki temel neden var. Birincisi, gerçek müminlerin mevcut düzenin çok yakında sona ereceğine kesin bir biçimde inanmaları onları, normal zamanlarda bozmayı asla hayal etmeyecekleri toplumsal gelenekleri, rolleri ve sınırları yıkmaya itiyor. (Eğer yakında bütün iyi insanlar İsa'nın katına çıkıp ortak ihtişamdan paylarını alacaklarsa, şu efendiymiş bu köleymiş diye dert etmek niye? Eğer İnsanoğlu* çok yakında gelecekse, herkes yakında yalnızca Tanrı'ya hizmet edecekse, yerel efendilere hürmet göstermek ya da adaletsiz bölgesel emirlere itaat etmek niye?)

İkincisi -bu sürekli tekerrür eden tarihte göze çarpan ampirik düzenliliği dikkate alacak olursak-, binyılcı beklentiler *her zaman* boşa çıkar; bu beklentilerden yola çıkan hareketler de bir sürü radikal toplumsal pratikle başbaşa kalırlar ve artık bu pratiklerin mevcut dünya üzerinde beklenmedik bir biçimde devam etmekte olan hayatla uzlaştırılmaları gerekir.

(*) Incil'de İsa'ya verilen çeşitli adlardan biri - ç.n.

Artık kutlu binyıl tasarılarından mevcut düzende yapılacak olası reformların araçlarına aktarılan bu yenilikler, genellikle insanlık tarihinin karmaşık patikalarında önemli kaymalar ve dönüşümler üreten bir motor haline gelirler. İsa “her şey olup bitene” ve “gökler ve dünya geçene” kadar “yasadan tek bir zerre çıkmayacaktır” demiştir. Ama gökler ve dünya yerinde kalırken, gerçekleşmemiş binyılcı beklentilerin enerjisi bütün “kalıcı” kutsal metinlerin her zerresini yerinden etmiş ve bütün “ebedî” toplumsal statülerin her zerresini değiştirmiştir ki bu da çoğunlukla ya soykırıma ya da kurtuluşa yol açan sonuçlar doğurmuştur.

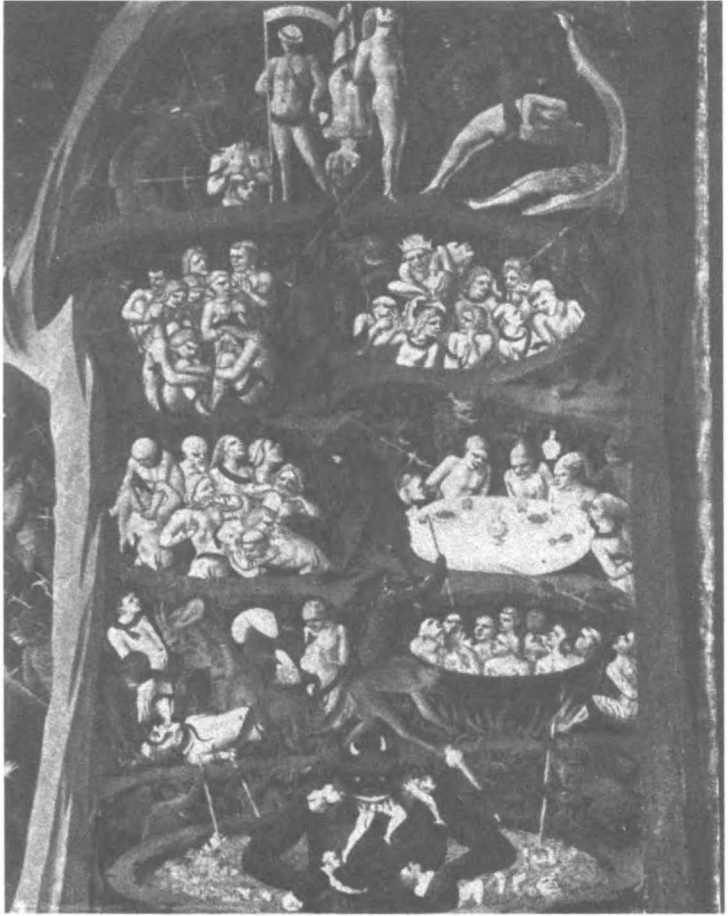
TAKVİM MESELESİ OLARAK BINYIL

Stoacılar diyorlar ki, Güneş ve Yıldızlar Deniz’i içip bitirdiklerinde, Dünya yanacakmış. Pek güzel bir kehanet: Ama bu içme işi ne kadar sürecek?

Rahip Thomas Burnet
Telluris theoria sacra (İlahi
Dünya Teorisi), 1691

Bu Kayma Niye?

Binyılın getirdiği hayal kırıklıkları -İsa’nın kıyametin kendi kuşağı içinde gerçekleşeceği yolundaki ilk öngörüsünün başarısızlığından müminlerin en son, daha yenilerde belirlenmiş dağ tepesinden çaktırmadan kaçıp gitmelerine kadar- insanı bütün diğer sorulardan önce şu acılı soruyu sormaya kışkırtıyor olmalıdır: (Ünlü bir Yahudi atasözünü farklı bir amaç için kullanıyorum burada) “Şimdi değilse, ne zaman?”

Fra Angelico, *Mahşer*'den (1432-1435) ayrıntı. Galleria d'Arte Moderna, Floransa, İtalya. Alinari/Art Resource'un izniyle, New York.

Son kısımda Hıristiyan ve Batı dünyasında binyılın özgün anlamı belgelendi -mevcut düzenin bir kıyametle yıkılması- nın ardından, *gelecekte* İsa'nın yeryüzünde bin yıl boyunca saltanat süreceğini anlatan özgül bir masal. Ama 2000 yılı yaklaşırken, *binyılın* birincil tanımı değişerek epey farklı ve öncelikle takvimsel bir anlam aldı: İnsanlık tarihinde binyıllık seküler bir dönemin, özellikle de 1000 ve 2000 gibi hoş, temiz, "yuvarlak" başlangıç ve bitiş yılları arasına paketlenmiş bir dönemin tamamlanması.

Bu iki anlayış -kıyamet olarak binyıl ile takvim meselesi olarak binyıl- arasında herhangi bir ilişki var mı? Yoksa, haklı etimolojik gerekçelerle de olsa, aralarında sadece binyıllık sürelerle ilgilenmek gibi rastlantısal bir ortaklık olan iki farklı kavram için aynı sözcüğü mü kullanıyoruz yalnızca? (Hem, *simile*, Swahili dilinde mühim bir şahsiyete "yol vermek" anlamına gelirken, İngilizcede yalnızca bir mecaza karşılık geliyorsa, *binyıl* sözcüğünün niye 1000 rakamıyla aralarında sadece arızî bir bağ bulunan iki ayrı anlamı olmasın?) Bu kitabın şansına (aksi takdirde bütün varlık nedenlerini hemen yitirirdi zaten) ve genelde iyi bir hikâye anlatmayı da kolaylaştırırcasına, bu iki kullanım tarzı arasında makul ve yakın bir tarihsel bağ var ki bu bağ da bu bölümün başındaki mühim sorudan kaynaklanıyor: "Şimdi değilse, ne zaman?"

Bir gelecek betimlemesinden bugün yapılan bir sayıma geçişin temel nedeni, bu beklenen geleceğin gerçekleşememiş oluşudur. Eğer on kişiyi Cumartesi günü için akşam yemeğine davet ettiniz de ortalıkta kimse görünmüyorsa, o zaman en muhtemel açıklamayı bulmak için takviminizi kontrol etmeniz gerekir. Hepsi yolda ölmüş ya da nezle olup yatağa düşmüş ve aramayı unutmuş da olabilirler pekâla. Yine de istediğinize bahse girerim ki belirlenen tarihi siz yanlış hatırlıyorsunuzdur; konuklarınızın hepsi karar-

laştırılan saatte, ama bir sonraki Cumartesi gelecektir. Keza, binyılın gelmesi gerektiğinden eminseniz, gelecek Perşembe'nin uygun tarih olduğuna karar vermişseniz ve o gece uzun bir bekleyişten sonra saat geceyarısını vurduğu halde hiçbir şey olmamışsa, bunu neye bağlarsınız? Ya binyılın gerçekleşeceğini düşünmekle hata yapmışsınızdır -birçok insan için düşünülemez kadar korkunç bir olasılıktır bu- ya da tarihi yanlış hesaplamışsınızdır (tabii ki talihsiz bir durumdur bu, ama diğer seçenekten çok daha iyi olduğu kesindir).

Başlangıçta daha çok öte tarafa hazırlanma derdindedesinizdir: O büyük uyanış sabahında ne yapayım? Şehrin on iki kapısı arasında hangisinden gireyim? Fakat yeni sorunuz takvimle ilgili olmak zorundadır: Tamam, Perşembe konusunda yanılmışım. Ama binyıl ne zaman gelecek öyleyse?

Takvimle ilgili meselelere geçmenin bu bariz gerekçesi, başlangıç sorumuzun cevabının yalnızca küçük bir parçasını verir bize: Binyılın tanımı neden bir kıyamet tasvirinden takvimde bir ara döneme dönüşsün? Yani, takvimbilime gösterilen yeni ilgiyi anlamamız kolaydır, ama 1000 sayısına niye özel bir ilgi gösterelim, niye bu rakamı tercih edelim ki Allah aşkına? İsa gecikmiş dönüşünü yapmaya karar verdiğinde binyıl istikbalde bize bin yıllık bir saadet getirecektir, ama bu dönüşün tarihi hakkındaki tahminlerimizi gözden geçirirken niye ille de bin yıllık aralara başvurmamız gereksin? Gelecekteki hazzın süresinin bugünkü bekleyişin azabıyla hiçbir içsel ya da zorunlu ilişkisi yoktur.

Tarih bu mantıksal yargıyı açıkca doğrulamaktadır. Yapılan hesaplar farklı varsayımlardan yola çıkan farklı gerekçelere dayandığı için, hiçbir soru, (başlangıçta vaat edildiği gibi, İsa'nın kendi kuşağı içinde başlamayan) binyılın ne zaman başlayacağı sorusu kadar farklı farklı cevap almıştır. Binyılcı beklentiler çağlar boyunca bazısı sayısal, ba-

zısı yorumbilgisel, bazısı kahince, bazısı sözde ampirik ve bilimsel, bazısı ise düpedüz sanrısız her türlü sistemden kaynaklanmışlardır. Genelde döngüsel, tekerrür eden zaman teorileri tercih edilmiş, binyılın bir döngünün tamamlanmasının ardından geleceği ileri sürülmüştür. Thomas Burnet, binyıl hakkında, 1690'ların başında yazdığı *The Sacred Theory of Earth* adlı incelemesinde döngüsellik taraftarlarını savunuyordu: "Bunların büyük bir Zaman dairesi içinde, gene aynı duruma dönmeleri, kayıp ya da bozulmuş şeyleri belli bir süre sonra geri getirmeyi ve başlangıçta iyi ve mutlu olan şeyleri tekrar iyi ve mutlu yapmayı seven Tanrı'nın yöntemlerine uygun görünmektedir."

Dünyevî bir döngünün süresini ve onun hemen ardından binyılın başlangıç tarihini belirlemek için akla gelebilecek her sayısal temel savunulmuştur. Birçok uzman ikili bir ayırmadan yana olmuştur çünkü İsa'nın doğumu Eski Ahit'teki bütün olayları (simgesel olarak) tekrarlayacak ikinci bir çağı başlatmıştır ve bu tekrar tamamlandığında dünyevî zamanın sonu gelecek, İsa'nın Dünya'ya dönüşünün şafağı başlayacaktır. Ortaçağın en ünlü binyılcı düşünürü olan, on ikinci yüzyılda yaşamış İtalyan gizemci ve İncil filozofu Fiore'li Joachim'in savunduğu Üçüncü Nizam teorisi, teslise dayalı üçlü döngüleri öne çıkaran popüler teorilerin prototipi olmuştur. (Joachim dünya tarihini babanın, oğlun ve kutsal ruhun çağlarını temsil eden üç "nizam"dan oluşan bir döngü olarak görmüştür.) Başka birçok düşünür de Daniel Kitabı'nın kıyamet bölümlerindeki Dört Krallık'tan yola çıkarak dörtlü bir döngüyü tercih etmiştir. Kimileri de, Platon'un Büyük Yıl'ının birbirini izleyen beş siyasî topluma dayanarak beşli bir ayrımı savunmuşlardır. Bizim zamanımızdaki en güçlü ve seküler yarı-kıyametçi hareket olan, Marx'ın toplumsal örgütlenmenin tarihindeki kaçınılmaz aşamalar teorisinin vaat ettiği komünizmin dünyevî

binyılı, altılı bir ayrımı öne çıkarmıştır: İlkel komünizm, kölelik, feodalizm, kapitalizm, sosyalizm ve komünizm (son aşama en baştaki kutlu döneme daha ilerlemiş bir şekilde dönmek olarak yorumlanır). Aziz Augustinus, hepsi farklı ama öngörülebilir uzunlukta olan yedi tarihsel evreden oluşan bir Büyük Hafta'yı yeğliyordu.

Yargıların dayanakları bu denli farklı olunca, bin yıllık araların özel olarak tercih edilmeleri söz konusu olamaz tabii ki. Nitekim, tercih edilen sisteme bağlı olarak, binyılın akla gelebilecek neredeyse her zaman dilimi içinde gerçekleşeceği öngörülmüş ve beklenmiştir. Thomas Müntzer'in 1525'i, William Miller'ın 1844'ü, Wovoka'nın 1890'ı ve John Chilembwe'nin 1915'i savunduğu düşünüldüğünde, 1000 ya da 2000 yılının ve genelde 1000 yıllık araların özel bir tercih gördüklerini iddia etmek mümkün değildir.

Bin Yıllık Aralar Neden Yeğlenir?

Ancak, çeşitliliklerle dolu bu girdaba rağmen, Hıristiyanlığın ilk günleri sırasında, binyıl için yapılan takvim hesaplarının tarihi içinde 1000 sayısına hayli ayrıcalıklı bir statü verme yönünde bir sav ortaya çıkmış ve ondan sonra da sürekli güç kazanmıştır. Bu sav, binyılın ilerideki bin yıllık süresini, dünya tarihinin bin yıllık arasının geçişine bağlıyordu -böylece görünüşte birbirinden ayrı iki kullanım iç içe girmiş oldu. Kıyamet olarak binyıl takvim meselesi olarak binyıla yol açtı -ama ancak simgecilikle yoğrulmuş bir sav dolayısıyla.

Bu uzun girizgâhtan sonra kıyametçi ve takvimsel binyılı ilintilendirmeye yönelik klasik sav fena halde zayıf ve düş kırıcı görünebilir -zira bu bağlantı bugün çoğumuza muhtemelen budalaca ve zorlama gelecek simgesel bir yorum gerektirir. Bu kadar çok şeyin temelinde buncacık şey mi

Adı bilinmeyen Bologna'lı bir sanatçı, *Mahşer*, on dördüncü yüzyıl. Pinacoteca Nazionale, Bologna, İtalya. Scala/Art Resource'un izniyle, New York.

vardır? Ama seküler bugünümüz de bir savın gücünü ve akla yatkınlığını manevî eğilimleri daha kuvvetli olan atalarımıza anlatabilmemizi sağlayacak bir temel sunmaz bize; simgesel bir bağ atalarımıza genellikle hem gayet aydınlatıcı hem de tamamen ikna edici görünüyordu. En azından, böyle diyorlardı - ki bence söylediklerini esas kabul etmemiz gerekir. Anlamaya çalışan biz olduğumuza göre nedenler üzerinde akıl yürütmek bize düşüyor olabilir; ama bir zamanlar ampirik bilime modern bir biçimde, yani bizi doğal dünya hakkındaki doğru cevaplara götüren bir yol olarak bakmamızla özdeşleştirilmiş olan bir akıl yürütme tarzına artık itibar etmiyoruz diye atalarımızın bundan aldıkları tatmin hissini inkâr etmek bize düşmez.

Klasik sav “yalnızca” bir analogidir; biz de artık analogileri, en iyi durumda “zekice”, en kötü durumda ise “yanıltıcı” görme eğilimindeyizdir. Analogiye, çürütülmez iç mantık ve doğrulanabilir duyu verisinden oluşan ikiz hükümdarların yönetimi altındaki faydalı yaklaşımlar ailesinin en zayıf üyesi (hatta bazen de aileye dışarıdan karışan bir yabancı) gözüyle bakarız. Ama moleküllerden samanyoluna her şeyi, insanın kavrayabileceği bir amaçla, Tanrı'nın yarattığı bir dünyada yaşıyor olsaydık, farklı bir kanıt ve anlam teorisi geliştirebilirdik. Eğer bütün doğal nesnelere entegre ve tamamlanmış bir bütünün parçaları olmaları niyetiyle yaratılmışsa -ve bu bütünlük kavranması güç olabilecek (çünkü Tanrı'nın işlerine akıl sır ermez) bir anlam barındırıyor, ama sevinç ve anlayışın gizini de elinde tutuyorsa ve bize düşen sadece anahtarı bulmaksa- o zaman tercih ettiğimiz yöntem, görünüşte birbirinden farklı olan parçalar arasındaki karşılıklı ilişkilerde “derin anlam” aramak olabilir. İşte o zaman analogi, önümüzdeki Cumartesi yapılacak partide (o on davetli en sonunda geldiğinde) espriler yapmak için kullanılan eğlenceli bir yöntem değil, elimiz-

deki en değerli araç haline gelir -başka türlü çöllerdeki kum tanelerini gökyüzündeki yıldızlarla nasıl ilişkilendirebiliriz ki?

Din adamları ve alimler binyıl için yeni bir tarihe işaret eden ipuçları bulmak amacıyla Yeni Ahit'i araştırdıklarında, Petrus'un ikinci Mektubu'nun -o sıralarda binyıldan dolayı yaşanan hayal kırıklıkları ve gelecek beklentiler hakkında müminlere yazılan bir mektuptur bu- 3. Bâbı üzerinde yoğunlaşmışlardır. Petrus sözlerine, kıyametin beklenen zamanda meydana gelmemesi üzerine ortaya çıkan şüpheleri anarak başlar: "Son günlerde alaycılar kendi arzularına göre yürüyerek, ve: Onun zuhurunun vaadi nerededir? çünkü babaların uyudukları günden beri her şey hilkatın başlangıcından olduğu gibi kalıyor, diye alay ederek geleceklerdir."

Ama Petrus daha sonra, başlangıçtan beri her şeyin sakin ve olaysız geçmediğini, zira Tanrı'nın Nuh tufanı ile dünyayı ilk zamanlarda suyla yıkmış olduğunu hatırlatır bize: "Çünkü onlar bunu isteyerek unutuyorlar ki gökler kadimden beri, ve yer Allah'ın sözü ile sudan ve su vasıtası ile kaim olarak mevcut idiler; bunlar vasıtası ile o zamanki dünya su ile bastırılmış olarak helâk oldu." Dahası, İncil'deki birçok kehanet bundan sonraki yıkımın ateş yoluyla gerçekleşeceğini ima eder: "Fakat şimdiki gökler ve yer aynı kelimeler ile ateş için saklanılarak hüküm, ve fasık adamların helâk gününe kadar hıfzolunuyorlar."

Peki ama bu hüküm günü ne zaman gelecek, vaat edilen binyıl ne zaman başlayacaktır? Petrus bu soruya doğrudan cevap vermez, ama 3. Bâbın bir sonraki ayetinde bundan sonraki bütün binyıl tartışmalarının gidişatını belirleyecek, analogiye dayalı simgesel bir sav ileri sürer: "Fakat, ey sevgililer, şu bir şeyi unutmayın ki Rabbin indinde bir gün bin yıl, ve bin yıl bir gün gibidir." (Petrus'un İkinci Mektubu, 3. Bap : 8).

Dolayısıyla Petrus belirli bir tarih değil, hikmetli bir cevap verir; ama en azından yeni ve nevi şahsına münhasır bir ses değil, bildik bir simge, dostane bir hikmet simgesini kullanır -çünkü bin ile Tanrı'nın birliğinin eşitlenmesi Eski Ahit'te, özellikle de Mezmur 90'daki şu ünlü sözlerde yaygın bir temadır: "Çünkü senin gözünde bin yıl/ Geçen dünkü gün, ve bir gece nöbeti gibidir." (Aynı mezmurda sayma ile kavrayış gücü arasındaki ilintiyi aktaran klasikleşmiş dizeler de yer alır: "Günlerimizi saymayı bize şöyle öğret ki/ Hikmet yüreği edinelim.")

Bu yönlendirici eşitleme ile birlikte, binyılı muştulayacak dünyevî zaman süresi hakkında akıl yürütmeye başlayabiliriz. Vahiy Kitabı kıyamet-sonrası saadetin ilk çağının (binyılın) bin yıl süreceğini söyler. Bin yıllık herhangi bir dönemin Tanrı için yalnızca bir günü temsil ettiğini biliyoruz. Tanrı'nın dünyayı altı günde yarattığını, yedinci günde ise dinlendiğini de biliriz. Dolayısıyla, simgesel kıyaslama yapacak olursak, dünyanın tarihi sıradan dünyevî zamana göre altı bin yıl sürüp tamamlanacaktır (bu Tanrı'nın yaratım işini altı günde bitirmesiyle kıyaslanabilir), ondan sonra da yedinci ve son bin yıllık saadet dönemine girecektir (bu da Tanrı'nın Herkül'ü kışkandıracak zahmetli işlerinin ardından hak ettiği dinlenme günüyle kıyaslanabilir). Bu yüzden, dünyanın tarihi, Mahşer Günü'nün *Tuba mirabilis*'i (harikulade borusu) gerçek ve nihaî sonu ilan etmeden önce tam olarak yedi bin yıla yayılmış olmalıdır; bu yedi bin yıl Tanrı'nın (altısı çalışma, yedincisi dinlenmeyle geçen ve insanın acılarıyla dolu altı bin yılıyla onun ardından gelen binyıllık uyumuna tekabül eden) yedi yaratım gününü simgeler.

Bu yüzden binyılın gelecekte bin yıl süreceği olması, insanlık tarihinin önceden belirlenmiş uzunluğunu ve İsa'nın dünyaya dönüşüyle birlikte gelecek can alıcı bitim anını saptamak için binli sayılarla yapılan takvimsel bir hesabı

öne çıkarır. Bu standart savın -Hıristiyanlık tarihi boyunca binyıl hakkındaki en bilinen ve en geniş kabul gören takvim teorisidir bu- kökeni, en azından, kilise babalarından Laktantius'un dördüncü yüzyıl başlarında yazdığı yazılara kadar gider; Laktantius başlıca yapıtı olan *Divinae institutiones*'de (İlahi Hükümler) şöyle demiştir:

Platon ve birçok başka filozof, her şeyin kökeninden ve dünyanın yaratıldığı aslî dönemden habersiz oldukları için, dünyanın bu güzel düzeninin tamamlanmasından beri yüz binlerce yıl geçmiş olduğunu söylemişlerdir; Ama hakikatin bilgisini Kitabı Mukaddes'ten öğrenen bizler, dünyanın başını ve sonunu biliyoruz... Bu yüzden, dünyanın başlangıcından bu yana yüz binlerce yıl geçtiğini söyleyen filozoflar şunu bilsinler ki altı bin yıl henüz tamamlanmamıştır ve bu sayı tamamlandığında dünyanın sonu gelecek ve insanın durumu daha iyi olması için yeniden düzenlenecektir... Tanrı dünyayı ve bu hayranlık verici doğayı, Kitabı Mukaddes'in sırları içinde ima edildiği gibi, altı günde tamamlamış ve işlerini bitirip dinlendiği yedinci günü kutsamıştır...

Bu yüzden, Tanrı'nın bütün işleri altı günde tamamlandığına göre, dünya şimdiki halini altı asır, yani, altı bin yıl sürdürecektir. Zira Tanrı'nın büyük günü, "Ey Rabbim, senin indinde bin yıl bir gün gibidir" diyen peygamberin gösterdiği gibi, bin yıllık bir daire ile sınırlanmıştır.

Neredeyse 1300 yıl sonra, on yedinci yüzyıl sonunda, Rahip Thomas Burnet, hem insanlık tarihini hem de jeolojik tarihi konu alan binyılcı incelemesi, *The Sacred Theory of Earth*'de aynı savı dile getirmiştir:

Kilise Babaları'nın bu altı bin yıl kıyasının dayanağını Kitabı Mukaddes'te nasıl bulduklarını göstermek şarttır. Bu dayanak öncelikle Altıgün, yani Yaratılış'ın altı günde bitmesi ve onun ardından gelen Sebt günüdür [Sabbath]. Onlara göre, Sebt günü dünyanın sonunda gelecek olan Binyıl'ın simgesiydi; bununla analogi yapılacak olursa çıkacak sonuç Sebt gününden önceki altı günün dünyanın müddet ve süresini bildirmesi gerektiğidir. Dolayısıyla, bu mistik hesaba göre, bir günün neye karşılık geldiğini bulabilirlerse, altı günün toplamı kolayca bulunabilecektir. Mezmurlar'ın müellifinden ve Aziz Petrus'tan kalkarak, bir günün bin yıl olarak sayılabileceğini düşünmüşlerdir; sonuçta dünyanın yaşı altı gün, yani altı bin yıl olarak sayılmalıdır. Yaptıkları yorum, ulaştıkları çıkarım budur.

Burnet bundan sonra alegori ve analogi yoluyla yapılan bu tür bütün akıl yürütmelerin ilkesel olarak "temel bir zaaf"ları olduğunu belirtiyordu. (Ne de olsa, Burnet Newton'ın çağdaşı ve arkadaşıydı ve akıl yürütmelerin geçerliliği konusunda yeni ölçütler getiren modern çağın şafağı sökmek üzereydi.) Yine de Burnet bu geleneksel görüşte olgusal bir sorun görmez, bu yüzden de söz konusu görüşe samimi desteğini sunar: "Henüz ne doğada ne mukaddes yazılarda ne de insan işlerinde, antik çağın ve yetkili Kilise Babaları'nın desteğini almış olan bu altı bin yıl varsayımına aykırı hiçbir şeyin ortaya çıkmadığını söylemekten çekinmiyoruz."

Son bir nokta: İlahi günler ile insanî asırlar arasında yapılan bu alegorik kıyaslama, tercih edilen ayırım ve sayım birimleri olarak takvimsel binyıllara özel bir statü tanınmasına da neden olmuştur. Eğer insanlık tarihinin altı bin yıllık sabit bir süresi olsaydı ve bu bütünlüğün her binyılı Tanrı'nın zamanın başlangıcındaki yaratıcı çalışmasının ayrı bir

Rogier van der Weyden, *Mahşer*'den (1443) ayrıntı. Mihrap arkası resmi, orta panel. Hôtel-Dieu, Beaune, Fransa. Giraudon/Art Resource'un izniyle, New York.

gününü simgesel olarak yeniden devreye sokuyor olsaydı, o zaman binyıllar tarihsel zamanın “atomları” -idrakimizin temel ve bölünmez birimleri- haline gelirdi. İyi ve kapsamlı her teori açıklayıcı yapısının mantığı gereği temel bir birim belirler -ve bu yüzden bu birimler “teori-bağımlı” olup nesnel gözlemle pek az ilintili ya da tümüyle ilintisiz olabilirler. Atom teorisi bize maddenin birimlerinin tablosunu, elementler cetvelini verir. Parçacık fiziği en küçük ölçekteki yapı taşları olarak bize kuarklar, ya da bu durmadan değişen alanda bir sonra ortaya ne çıkarsa onu verir. Evrim, organizmaları doğal olarak incelemek için bize türleri verir. Ve Tanrı'nın günleri alegorisi ardışık zamanın temel ayırıcıları olarak binyılları verir.

Aynı zamanda, teoriler ampirik gerçeklik ile insanî tercihlerden oluşan çok ilginç ve karmaşık karışımları temsil ettikleri için ve teoriler genellikle tarihsel açıdan son derece olumsal ve dikkate değer ölçüde yanlış şeyler oldukları için, okurlara (bu kitabın girişinde vurgulandığı gibi), doğanın kendi astronomik döngülerinin (günler, kameri aylar ve yıllar), her ne kadar dinî tarihimiz ve ondalık matematiğimiz meşru bir biçimde böyle bir sayım ilkesini tercih etmişse de, bin yıla dayalı hiçbir ayırım yapmadığını hatırlatırım.

Üç Sıfırlı “Yuvarlak” Yıllara Neden Önem Verilir?

Tanrı'nın günleri ile insanın binyılları arasındaki alegorik kıyaslama, burada giriştiğimiz çabanın tamamına esin veren yakıcı pratik sorunun ancak yarısını cevaplar: Kıyamet tam olarak ne zaman kopacak ve binyıl ne zaman başlayacaktır? Dünyevî zamandaki bu big bang'in her biri bin yıl süren altı çağdan oluşmuş görülen altı bin yılın tamamlanmasından sonra meydana geleceğini saptayabiliriz. Ama zamanın ne zaman başladığını da bilmeden altı bin yılın ne zaman bite-

ceğini söyleyemeyiz! Bana bir başlangıç noktası ve bir süre verin -size sonun tam ne zaman geleceğini söyleyeyim.

Altı bin yıllık süre fikri, çoğunluğun desteğini kazanmış (ve en azından tarihsel zamanın uzunluğunu hesaplamak için farklı sistemleri kullanmaktan yana olanlar tarafından da kolayca anlaşılabilmiş) olsa da, ikinci temel bileşen -yani bir başlangıç tarihinin saptanması- sürekli tartışma konusu olmuş ve üzerinde hiçbir uzlaşmaya varılamamıştır. Bu yüzden de farklı farklı binyıl kahinleri farklı farklı anları pazarlamayı sürdürmüşlerdir.

Romalı bir memur ve ilk dönem Hıristiyan alimlerinden biri olan Sextus Julius Africanus (yaklaşık 180-250), iki hükümden, belli bir başlangıçtan ve altı bin yıllık süreden yana çıkararak zamanın sonunu saptamaya yönelik ilk popüler sistemi geliştirmiştir. Sextus, bir Hıristiyan perspektifinden yazılmış ilk evrensel kronoloji olan, 221 tarihli, kapsamlı kitabı *Chronographiai*'de, yaratılıştan Yahudilerin Babil'deki tutsaklığına kadar beş bin yıl, ondan İsa'nın doğumuna kadar da fazladan beş yüz yıl geçtiğini iddia ediyordu. Bu gerisayımaya göre, zamanın önceden belirlenmiş sonuna topu topu beş yüz yıl kalmıştı. Sextus burada, binyılın M.S. 500 yılında başlayacağını ilan ediyordu. Kendi ömrü içinde yanlışlığı kanıtlanarak onu mahcup etmesi önlenecek kadar uzağa atılmış bir tarihi bu; ama çok yakında nihaî temyiz mahkemesinde davayı kaybedecekti, çünkü 500 yılı dikkate değer herhangi bir felaket olmadan geçmişti.

Hıristiyan dünyası bundan sonra da, binyılın 800 ya da 801 yılında başlayacağını öngören bir başka hesaplamanın etkisiyle heyecana kapıldı. Bu yıl Avrupa tarihinde gerçekten de bir dönüm noktası haline geldi, ama Şarlman gibi muhteşem bir şahsiyetin tahta geçmesi, İsa'nın Krallığının beklenen fakat gerçekleşmeyen başlangıcı yanında fasa fiso kalıyordu.

Çok sonraları, 2000 yılı yaklaşırken, düşünceler bir kez daha kıyamet üzerinde yoğunlaştı; ama utanmazcasına seküler çağımızda bu yoğunlaşma ürpertici bir korku hissi ya da ateşli beklentilerle değil, daha çok müstehzi bir eda ya da bilimsel ilgiyle birlikte gerçekleşiyor. Kıyamet özelemlerinin üç sıfırlı yıllarda zirveye ulaşması gerektiği şeklindeki popüler izlenim, -eğer temellendirilirse- kıyamet olarak binyıl ile takvim meselesi olarak binyıl arasında güçlü ve nihaî bir bağ kuracaktır. Bu yüzden altı bin yıllık sıradan dünyevî zaman süresine ve onun ardından Mahşer Günü'ne kadar sürecek fazladan bin yıllık saadet çağına duyulan eski inancın, binyıllık çağlar arasındaki geçiş noktaları olarak üç sıfırlı yıllara yönelik -özellikle de çok önemli Dünyaya Dönüş anına ve dünyevî yönetimden ilahî yönetime birdenbire geçiş anına yönelik- herhangi bir tercih de içerip içermediğini sormak zorundayız.

Ampirik kafalı bir bilim adamı olarak, kilit önemdeki bu meseleye, sınırlı zamanın bize sunduğu tek sınanabilir bilgi kaynağıyla yaklaşmak istiyorum. Altı bin yıllık süre teorisi Hıristiyanlığın tarihinin ilk dönemlerinde ortaya çıkmıştır ve o zamandan beri sadece tek bir binyıl geçişi yaşanmıştır: 1000 yılı. Birçok insanın zaten bildiği gibi -ve daha bir çoğunun da yaklaşmakta olan yeni binyılın etkisiyle gittikçe büyümekte olan literatürden çok yakında öğreneceği gibi-, 1000 yılında Hıristiyan Avrupa'nın "dehşetli bir paniğe" kapılıp kapılmadığı konusu, profesyonel tarihçiler arasında bir süredir önemli bir tartışma yaratmıştır.

Bu konu, neredeyse kesin bir reddetme (Hillel Schwartz, *Century's End*, Doubleday, 1990) saçmalık derecesinde eleştirellikten uzak kabullere (Richard Erdoes, *AD 1000*, Harper and Row, 1988) kadar her türlü görüşü içeren ve kusursuz bir profesyonelin, Foçillon'un gösterdiği nüanslı orta yolla bir dengeye kavuşturulmuş olan (Henri Foçillon, *The*

Year 1000, Frederick Ungar, 1969), hem teknik hem de popüler nitelikte muazzam bir literatür meydana getirmiştir.

Foçillon, onuncu yüzyılın ortalarına doğru, en azından Fransa'nın belli bölgelerinde, Lorrain ve Thuringia'da bir kıyamet heyecanının kesinlikle yaşandığını kabul eder. Ama bizzat 1000 yılı etrafında genel bir korku yaşandığına dair şaşırtıcı ölçüde az kanıt bulabilmiştir -papalık bültenlerinde, herhangi bir papa, yönetici ya da kraldan kalma belgelerde buna dair hiçbir şey yoktur.

Öte yandan, Raoul Glaber adında velut bir keşiş binyıl korkularından bahsetmiş, "Şeytan yakında zincirlerinden kurtulacak çünkü bin yıl tamamlandı" demiştir. Ayrıca, buna dair hiçbir belge ya da arkeolojik destek bulunmasa da, 1000 yılından sonraki birkaç yılda, insanlar Armageddon'un ertelendiğini nihayet kabul ettiklerinde bir yeni kilise inşa etme dalgasının başladığını da iddia etmiştir: "1000 yılından yaklaşık üç yıl sonra," der Glaber, "dünya, kiliselerin meydana getirdiği saf beyaz bir elbiseye bürünmüştü."

Glaber'in anlattığı hikâye, sabit bir fikrin tehlikeleri konusunda çarpıcı bir ders verir. Glaber 1033 yılında hâlâ hayattadır ve hâlâ binyılın yakın olduğu türküsünü söylemektedir; ama gerisayımı İsa'nın doğumundan başlatmakla hata yaptığını kabul eder ve bunun yerine artık, kıyametin İsa'nın çarmıha gerilmesinin bininci yıldönümünde, yani 1033'de kopacağını ilan eder. O yıl yaşanan bir kıtlığı bunun kesin alameti olarak yorumlar: "İnsanlar mevsimlerin düzenli bir biçimde birbiri ardına gelmesinin ve o zamana kadar dünyayı idare etmiş olan tabiat kanunlarının çöküp yerlerini ebedî bir kaosa bıraktığına inanıyorlardı; insanlığın sona ereceğinden korkuyorlardı."

Ben şahsen, bu konu hakkındaki uluslararası bir konferansa ("Kıyamet Yılı 1000," Boston Üniversitesi, 3-5 Kasım 1996) katılana kadar, şüphecilikten yanaydım. Burada bu

tartışmanın ne kadar zenginleşip karmaşıklaştığını öğrendim. Bir kere, “dehşetli panik” mevzuu tarih çevrelerinde çoktandır siyasî bir maç haline gelmiş. On dokuzuncu yüzyıl başlarının Fransız romantik tarihçileri efsaneden hoşlanmışlar ve güçlü ve yaygın bir kıyamet telaşı yaşandığını göstermek için karmaşık bir savlar dizisi oluşturmuşlar. Ama on dokuzuncu yüzyıl sonunun rasyonalist ruhuyla yoğrulmuş olan, Üçüncü Cumhuriyet Dönemi pozitivist tarihçileri buna zıt ve şüpheli bir tavır takınmışlar ve bu tavır tarihçilik mesleğinde bugüne kadar hakimiyet kurmuş.

Konferansı tertipleyen, ortaçağ tarihçisi Richard Landes, özellikle toplumun köylü ve popülist tabakalarında (ki bunlar başat kaygılarına dair çok az belge bırakmış gruplardır, hele daha matbaanın icat edilmediği bu bize iyice uzak çağda) önemli binyılcı hareketlilikler olduğuna dair en azından mütevazı bir sav ileri sürmeyi destekleyebilecek kanıtların artık var olduğuna ikna etti beni. En azından şüpheli bir tavır takınmamın en güçlü nedeninin bir yana bırakılabileceğine ikna olmuş durumdayım. Daha önceleri, insanların çoğunun bilincinde o zamanlar 1000 yılı diye bir şeyin var olduğundan bile emin değildim. Şu an yılları saymak için kullandığımız M.Ö.-M.S. sistemi ancak altıncı yüzyılda ortaya çıkmıştı (bkz. 2. Bölüm); bu yüzden bu şemanın 1000 yılı gelene kadar halk arasında pek yankı bulamamış olduğunu sanıyordum. Ama Landes ve başkaları, sekizinci yüzyılda yaşamış o korkunç İngiliz rahibi ve alimi Muhterem Bede'nin ünlü kronolojilerinin çok sayıda kopyasının çıkarılıp Avrupa'nın dört bir yanında saat tutmakla görevli din adamları arasında dağıtıldığını ve bu kronolojilerin neredeyse kanonik bir statü kazandığını gösterdiler. Bede M.Ö.-M.S. sistemini izliyor ve yaygınlaştırıyordu. Onun eserleri sayesinde, 1000 yılının gelişi -ve bunun binyılcı içerimleri- muhtemelen bütün toplumsal sınıflara yayılmıştı.

1000 yılı hakkındaki bu hikâye; asıl binyıl, gelecekte ortaya çıkacak bin yıllık bir dönem anlamına geldiği halde, aynı sözcüğü günümüzde üç sıfırlı, hoş, yuvarlak yıllar üzerinde odaklanarak bin yıllık dönemlerin sonları için kullanmaya başlamamıza yol açmış olan son bağlantıyı kurar. Anlamdaki bu kaymanın temelinde ortak bir şahsiyet vardır: İsa Mesih'in kendisi. Asıl binyıl onun Dünya'ya Dönüş'ünden sonraki saltanat dönemine karşılık geliyordu. İlk Hıristiyanlar bu kutlu olayın olacağı tarihi tahmin etmek için, bildiğimiz dünyevî zamanın, biner yıllık altı dönem, yani altı bin yıl sürdüğünü varsayıyorlardı. Bu takvimsel binyılları (önümüzdeki 2000 yılı gibi) dünyanın her yerinde merakla beklenen üç sıfırlı yıllarda bitirmek için, yıl sayma sistemimizi bu "hoş, yuvarlak" anlardan birinde olduğu varsayılan bir olay üzerinde odaklamamız gerekir.

Günümüzdeki sayma sistemi İsa'nın geleneksel doğumunu böyle bir odak noktası olarak kullanır. Takvimimizin mimarları bu başlangıçtan dünyanın yaratılışına ulaşana kadar M.Ö.'ye ait bin yıl paketleri halinde geri saymışlardır. Sonra da insanlık tarihinin altı bin yılını tamamlamak ve İsa'nın Dönüş'üyle kopacak kıyametin tarihi saptamak için, M.S.'ya ait bin yıl paketleri halinde ileri saymışlardır. Bütün bunlar gayet anlamlıdır. Matematiğe düşkün olan Tanrı, kendi suretinde yarattığı sevmeye değer ve yanlışlar yapması muhtemel yaratıkların döngülerden ve sayısal tekrarlardan ne kadar hoşlandıklarını dikkate alarak, tek oğlunu binlerden oluşan kozmik döngüdeki canalcı bir dönüm noktasında ete kemiğe büründürecekti tabii ki.

Şimdi geride tek bir soru kaldı ve bu da en pratik ve en meşum soru: İsa hangi bin yıl dönümünde doğmuştur? Onun döneminden önce altı olası binyıldan kaç geçmiştir ve geleceğe kaç kalmıştır? 1000 yılının dehşetli paniğine yenik düşen insanlar, İsa'nın doğumundan önce beş binyıl

geçtiğini, bu yüzden de kıyametin bir sonraki dönüm noktasında kopması gerektiğini düşünüyorlardı.

Kıyametçi düşüncenin tarihinde her zaman olduğu gibi, bir kez daha, belirtilen zaman geçti ve dünya ayakta kaldı. Bu yüzden de gelenekçiler teorilerinde bekleneceği üzere çok az değişiklik yaptılar: Yaratılış ile İsa'nın doğumu arasında dört bin yıl geçmiş olmalıydı, dolayısıyla halihazırda ki dünya da 2000 yılına kadar sürebilecekti.

On yedinci yüzyıl başlarında modern tarih araştırmacılığının başlaması, hikâyemizin son bölümünü oluşturuyor. M.Ö. 4000'de yaratılış ve M.S. 2000'de yıkılış iddiası simgecilik ve alegori yoluyla geçerli kılınabilirdi. Fakat insanlık tarihinin sunduğu verilerden destek niye aranmasıydı ki? İncil ve diğer tarihsel belgeler insan hayatının kronolojisini sunuyordu. İsa'nın doğumundan geri giderek Roma ve Yakın Doğu İmparatorluklarının, onlardan önce de Yahuda ve İsrail krallarının saltanat süreleri, (Methuselah'ın yaşadığı 969 yıl da dahil olmak üzere) ilk peygamberler ve oğullarının yaşadıkları süre ve yaratılış haftası sayılınca, dünyanın M.Ö. 4000 yılında başladığı düşüncesi tarihsel kayıtlarla uyumlu olacak mıydı?

Eldeki belgeler zaten "doğru yolda" giden tahminler yapmış ve böylece daha sarih ve başarılı bir hesap yapılabilmesinin yolunu açmışlardı. Biraz farklı hesaplama sistemleri kullanan İbrani İncili yaratılışın tarihini M.Ö. 3761'e yerleştirirken, Septugaint (İskenderiyeli Yahudilerin çevirdiği Yunanca İncil) M.Ö. 5500'den yanaydı. On yedinci yüzyıldan önce birçok başka alim de şanslarını denemiş ve benzer sonuçlara ulaşmışlardı. Muhterem (ve anlaşılabilir, her taşın altından çıkan) Bede hesaplarıyla, tercih edilen 4000 tarihine fena halde yakın M.Ö. 3952 tarihini bulmuştu.

Ama on yedinci yüzyıl, zamanın sınırlarını belirlemek için tarihsel kayıtları tarama işinin altın çağıydı. Biz bugün

bu çabalarla alay edip, onları düşüncesiz ve anti-entelektüel bir incil tapınmasının son ürünleri olarak damgalama eğilimindeyizdir. Söylememe gerek yok, bu girişimin olgusal bir geçerliliği olduğunu falan savunacak değilim. Bu alimler Incil'e düz anlamda doğru diye bakmayı tercih ederek canalcı bir hata yapmışlardır. Yaratılış "hafta"sı hangi büyüklük ölçüsünü kullanırsanız kullanın çok kısa olduğu için, hesaplanan tarihlerin jeolojik tarihin gerçek uzunluğuyla hiçbir alakası olmadığı aşikardır! Ama farklı ve (yanlış olmasına rağmen) saygın öncüllere dayalı olan geçmiş araştırmaları kınamak için bugünkü bilgilerimize başvurmak adil olmaz. On yedinci yüzyılın takvim hesaplayıcıları arasında zamanın en parlak ve en bilgili bilim adamları vardı. Bu kişilerin çabaları hümanizm gelenekleri içinde yüksek bir noktayı temsil ediyordu, çünkü bu bilim adamları sadece verileri ve akli kullanmayı ilke edinmişlerdi kendilerine (ama biz bugün onların verilerini kesinlik bakımından yetersiz, akıl yürütme tarzlarını ise temel bir mesele yüzünden, yani Incil'i birebir yorumlama meselesi yüzünden yanlış yöne sapmış görüyoruz).

Bütün İrlanda'nın Anglikan Primatı (bu, maymunun amcası için kullanılan zoolojik bir adlandırma değil, piskoposların başı için kullanılan bir kilise unvanıdır) Başpiskopos James Ussher 1650'de bütün kronolojilerin en ünlüsünü yayınladı: *Annales veteris testamenti a prima mundi origine deducti* (Dünyanın İlk Kökeninden Çıkarıldığı Biçimiyle Eski Ahit'teki Tarihi Olaylar). Ussher yaratılış anını sinsice belleklerde yer edecek bir güne yerleştirir: M.Ö. 4004 (23 Ekim, öğlen vakti). Başpiskoposumuzu kimse muğlaklıkla suçlayamaz gördüğünüz gibi!

Ussher'in söylediği sayı beklenen M.Ö. 4000 tarihine çok yakındır. Geride sadece küçücük bir uzlaştırma sorunu kalmıştır; bunu da hallettikten sonra meseleyi kapatabiliriz:

Albrecht Dürer, *Beşinci ve Altıncı Mühürlerin Açılışı, Beyaz Elbiselerin Şehitlere Dağıtılması ve Yıldızların Düşüşü* (1498), Aziz Yuhanna'nın Vahyi'nden Tahtabaskısı. Giraudon/Art Resource'un izniyle, New York.

Başpiskopos James Ussher bu dört küçük yılı nereden bulmuştur ve neden kendini bunları da hesaba katmak zorunda hissetmiştir? Incil'deki tarihler toplandığında bu rakam mı çıkmaktadır? Başpiskoposumuz yıllarını bu işe verdikten sonra, takvimbilimde -o günlerdeki az sayıda zanaat kolundan biri olan- atnalı imalatındaki gibi, göz kararının yeterli olduğuna mı karar vermiştir? Yoksa bu fazladan dört yıl hikâyemizi tamamlayabilecek ilginç ve ilkeli bir nedenden mi kaynaklanmaktadır?

Neyse ki, daha ilginç olan seçenek geçerlidir. 2. Bölüm'de göstereceğim gibi, altıncı yüzyılda M.Ö.-M.S. sistemini icat eden kişi İsa'nın doğum tarihini dönüm noktası, yani milat kabul ederken talihsiz, küçük bir hata yapmıştır. Bildiğiniz gibi, Herodes M.Ö. 4 yılında ölmüştür. Yani İsa doğduğunda Herodes hâlâ hüküm sürüyorduydu -böyle olmasaydı kaç güzelim hikâyenin ortadan kalkacağını düşünsenize (masumların katledilmesi, üç müneccimin kendi ülkelerine dönmeleri)- o zaman İsa M.Ö. 4 yılında, hatta belki de daha önce doğmuş olmalıdır. Bu yüzden Ussher kronolojisine bu fazladan dört yılı da eklemiştir -çünkü teori yaratılıştan İsa'nın doğumuna kadar tam dört bin yıl geçmesi gerektiğini söylüyor, yani dünyanın başlangıcını M.Ö. 4004 yılına yerleştiriyordu.

Ussher yaratılışla İsa'nın Dünyaya Dönüş'ü arasında tam altı bin yıl geçmesi gerektiği yolundaki standart görüşü bütünyle kabul ediyordu. Hesaplarını kısmen dünyanın ne zaman sona ermesi gerektiğini belirlemek için ve bu kutlu binyılın insanların umutlarını canlandıracak kadar yakın ama kendi hayatını ve iktidarını zora sokmayacak kadar da uzak bir tarihte geleceği umuduyla yapmıştı. Ussher aynı zamanda kıyamet olarak binyıldan takvim meselesi olarak binyıla geçişin de savunucularındandı. Yani, dünyevî zamanın 1000'lik birimlerle sayılması gerektiği ve her binyıllık

geçişe Tanrı'nın sisteminin bütünündeki güzelliği ve iç mantığını vurgulayacak şekilde büyük bir tarihsel olayın damgasını vurması gerektiği anlayışını savunuyordu; son an, yani gerçek binyılın başlangıcı yaratılıştan tam altı bin yıl sonra gerçekleşecekti.

Ussher, Süleyman'ın mabedini dünya zamanının tam ortasında, yani 3000 yılında tamamladığını ve İsa'nın bundan tam bin yıl sonra 4000 A.M. (*Annus Mundi*, yani "dünya yılı")'de ortaya çıkması gerektiğini iddia ediyordu. Üstelik, Ussher Yeni Ahit'teki her hikâyeye Eski Ahit'teki bir olayın simgesel bir tekrarı olarak bakan ortaçağdaki tipler teorisine bağlıydı -buna göre zamanın altı bin yılı birbiriyle örtüşen iki döngü oluşturuyor, ikinci döngü tamamlanınca her zamanki gidiş sona eriyor ve binyıl başlıyordu. Mesela, bizler günümüzde bu kıyaslamaların dayanaklarını çok zorlama ve hatta gülünç bulsak da, Meryem'in İsa'ya hamile kalması Musa'nın Çalı Yakması'nın karşılığıdır -çünkü ikisi de Tanrı'nın ateşini içlerinde tuttukları halde yanmamışlardır. İsa'nın Diriliş'i de Yunus'un balinanın karnından çıkmasının tekrarıdır -çünkü ikisi de ölüm ve karanlık içerisine gömülmüşler, ama mezarlarından üçüncü gün çıkmışlardır. Ussher'e göre, İsa'nın doğumu Mabedin tamamlanması tipindedir - her ikisinde de yeni ve eski düzenlerin kurulması söz konusudur. Yuvarlak sayılardan hoşlanan ve altı bin yıllık çerçeve içinde çalışan bir Tanrı, bu olayları tabii ki, aralarında bin yıllık mesafe bulunan iki binyıl dönümüne yerleştirecektir.

Demek ki yaratılışla dünyaya tam olarak 4000 *Annus Mundi*'de gelen İsa'nın doğumu arasında dört bin yıl olmalıdır. Ama Herodes'in ölümüyle ilgili o küçük, can sıkıcı sorun, Tanrı'nın zarif hesabı ile dünyevî takvimi yönlendirmiş olan hatalı, ama resmiyet kazanmış M.Ö.-M.S. sistemi arasında dört yıllık bir uyumsuzluk olmasına yol açmıştı. Ni-

tekim, bizim kusurlu takvimimize göre, İsa M.S. 4'de doğmuş, dünya da -zorunlu olarak tam dört bin yıl önce yaratıldığına göre- M.Ö. 4004'de başlamıştı. Ussher şöyle yazmıştı (Alıntıları bu harika kitabın bendeki kopyasından yapıyorum):

Herodes'in ölüm tarihiyle gösterilebileceği gibi, Hz. İsa'nın gerçek doğum tarihi vülger Hıristiyan çağının başlamasından dört yıl önceydi. Çünkü bizim hesabımıza göre, Süleyman'ın Mabedinin inşası 3000 Dünya yılında bitmişti; 4000 Dünya yılında da Tanrı'nın Anası Kutsal Bakire, günü gelince Mesih'in kendisini doğurdu (Mabet bu olayın Tevrat'taki karşılığıydı), Mesih ete kemiğe büründü ve insanoğluna ilk kez göründü: Bundan dolayı Hıristiyan çağına dört yıl eklersek Yaygın ve Vülger olana değil, Mesih'in hakiki ve tabii doğum tarihine ulaşırız.

Ussher'in kocaman kitabı hesap ve araştırma yapmak için (ki bunlar da Latince, Yunanca ve İbranice bilgisi gerektirir) harcanan muazzam bir emeği temsil eder. Yağmurlu bir öğleden sonra oturup İncil'deki peygamber soykütüklerini sayayım diyemezsiniz, çünkü bir sürü boşluk ve muğlaklık söz konusudur ve zaten kayıt da tam tutulmuş değildir -zira Eski Ahit'in kronolojisi Zekarya ve Nahum kitaplarıyla M.Ö. beşinci yüzyılda sona ererken, Yeni Ahit İsa'nın dönemine kadar geçen dönemi ele almaz. Bu yüzden, İncil kayıtlarından başka toplumların (özellikle de İncil ve Babil kayıtlarıyla Yahudilerin tutsak edilmesi arasında karşılıklı bir ilişki kurmanın mümkün olduğu Babil'in) tarihsel belgelerine, oradan Roma tarihine, sonra da tekrar Yeni Ahit'e geçmeniz gerekir.

Nankörlük yapıp Ussher'in bütün yaptığının, ulaşılacak sonucun önceden saptandığını örtmeye yarayan karmaşık,

alimane bir sis perdesinden ibaret olduğundan şüphelenebiliriz. Ussher dünyanın tam altı bin yıl sürmesi gerektiğini ve İsa'nın tam 4000 *Annus Mundi*'de doğmuş olması gerektiğini "biliyordu" -verileri bu tarihlerin "doğru" çıkması için eğip bükmediğini nereden biliyoruz? Belki de öyledir, ama sanmıyorum -(kafasındaki öntasarımlar başvurduğu usülleri bilinçdışı olarak etkilemiş olsa da) en azından Ussher'in saygıdeğer niyetler ve yöntemlerle hareket ettiğinden eminim. Bütün bilim adamları kafalarında bir teoriyle işe başlamak ve başlangıçtaki tercihlerini sınavacak -gerekirse de reddedecek- şekilde çalışmak zorundadır. Ussher ne istediğini biliyordu, ama işe başlarken verilerin onun kendi arzularını geçerli kılacağına dair hiçbir garantisi yoktu.

Gerçek verileri, saçma olduğu açık ve yanlışım diye bas bas bağırın, üstelik de bu kadar kesin bir teoriye uydurmanın akla yatkın olmadığını vurgulayan kiniklere de haksızlık etmeyelim; Ussher bütün boşluk ve muğlaklıkları kendi işine geldiği şekle sokmuş olmalıdır. Veriler, eldeki bilgileri eze büze beklentilere uydurmaya yetecek kadar "oyun" ve esneklik unsuru; bir bilim adamının boşluğun üzerinden tahminler yürütmesini gerektiren atlamalar içermektedir. Ama aynı veriler şahlanmaya hazır hayalgücünü önemli oranda dizginlemektedir de. Eldeki fiili bilgiler, bire bir yorumlanan İncil'de (bu yoruma göre. Tanrı'nın ilk aktif haftasındaki günlerin her biri yirmi dört saatten uzun süremez) anlatılan yaratılış ile İsa'nın doğumu arasındaki mesafe için belirlenmiş olan dört bin yıla epeyce yaklaşmış olmalıdır. Eğer ilk peygamberlerle oğullarının belirtilen yaşam süreleri ve kraların saltanat sürme zamanları toplandığında on bin ya da yirmi bin yıl çıksaydı, o zaman bu girişim rafa kaldırılır ve dünyanın ne zaman sona ermesi gerektiğini hâlâ bilenler tarafından bir alegorik akıl yürütme sistemi icat edilmesi gerekirdi. O yüzden Ussher'e kibar davranıp harcadığı önemli

emeğe hakkını verelim. Sorgulanabilir bütün noktaları kendisine göre yonttuğundan şüphem yok, ama yıllar yılı sabırla hesaplar yaptığını, emek harcadığını ve bir sürü kitap okuduğunu unutmamak gerekir.

Demek ki dünyanın tam 6000 *Annus Mundi*'de, İsa'nın doğumundan tam iki bin yıl sonra sona ermesi ve binyılın tam bu tarihte başlaması gerekiyor. Eh, 2000 yılına da pek bir şey kalmadı, o yüzden dişlerimizi nasıl gıcırdatmamız gerektiğini öğrenip bizleri bekleyen ateş ve kükürte karşı gerçekten işe yarayacak (ve kanserojen olmayan) asbest esvaplar icat ederek hazırlık yapsak fena olmaz belki de. Ama bir dakika. İsa M.Ö 4'te doğdu -demek ki Ussher'in kronolojisine göre, 6000 *Annus Mundi* 23 Ekim 1996'da çoktan geldi de geçti bile. Ne oldu peki?

O gün manidar bir şey oldu. George Burns bir keresinde, New York Mets'in 1969 yılı Beyzbol Ligi'nde kazandığı şampiyonluğun Kızıldeniz'in ikiye ayrılmasından sonraki ilk su götürmez mucize olduğunu söylemişti ki hiç de haksız sayılmazdı. Eğer Tanrı bu seküler kültürümüzde bize çok önemli olaylar yoluyla mesaj göndermeyi sürdürüyorsa, 23 Ekim 1996 da dikkate değer bir mucizeye sahne oldu. Güçlü Atlanta Braves'le yaptıkları şampiyonluk maçında tehlikeli bir biçimde iki bir yenik durumda olan New York Yankees çok önemli dördüncü maçta ümitsiz bir durumdaydı; altı üç gerideydi ve maçın sekizinci vuruş sırasında geriye yalnızca beş vuruş hakkı kalmıştı; bunu kaybettiklerinde maç üç bir duruma gelecek ve kaderlerine razı olacaklardı. Yankees o oyunu spor tarihindeki en mucizevi ve akıl almaz geriden-gelerek-öne-geçme örneklerinden birini vererek kazandı. Demek ki, Tanrı'nın bir Yankee tarafı (ve aynı zamanda hem müşfik hem de anlaşılmaz biri) olduğu şeklindeki gayet makul varsayımdan yola çıkacak olursak; 6000 *Annus Mundi*'yi, kıyameti artık geciktirmek

için başka nedeni kalmadan ve dünyadaki bildik hayatın üzerine gerçekten son perdeyi çekmeden önce bir işaret gönderip bize hadi bakalım artık hazırlanın demek için kullanmış olabilir pekâla.

Ama durun bir dakika. Bir sonraki bölümde gösterileceği gibi, 23 Ekim 1996, hiç de 6000 *Annus Mundi* değildir! Dionysius Exiguus, İsa'nın doğumu konusunda da dört yıllık bir hata işleyen o başbelası altıncı yüzyıl keşişi, M.Ö.-M.S. sistemini kurarken meşum bir hata daha yapmıştı. Geçiş için bir sıfır yılını hesaba katmamıştı -göreceğimiz gibi, yüzyılların '00'lı yıllarda mı yoksa '01'li yıllarda mı başladığı ve yeni binyıla 2000'de mi 2001'de mi girileceği hakkındaki o ezeli tartışmanın nedeni de buydu. Yani, bu eksik yıl sayesinde, 6000 *Annus Mundi*, Ussher'in kronolojisine göre 23 Ekim 1997'de dolacaktır!

Eyvah! Çünkü ben de bu yazıyı 1997 Ocak'ında yazıyorum - demek ki hazırlanmak için çok az zamanım var (sürat asıp oturmaktansa dikkatli olmak gerek). Yani, sevgili okurlar, bu bölümü kıyametin klasik testini -bu sayfalarda ve Batı tarihinde sürekli gündeme gelmiş olan temayı- tekrarlayarak kapatıyoruz. Bu kitap 1997 Kasım'ında basılmış olacak. Ama eğer 6000 *Annus Mundi* teorisi geçerliyse ve Ussher kronolojisini doğru yaptıysa, dünya 23 Ekim 1997'de sona erecek. O halde, eğer bu kitabı okuyorsanız -bunu nasıl hararetle umuyorum bilemezsiniz- beklenen kıyamet bir kez daha ertelenmiş demektir. Çağların gerçekten yinelenen tek örüntüsü -kıyamet beklentilerinin boşa çıkması- yine yapacağını yapıp ruhlarımızı bilinebilir bir dünya düzeninin verdiği tatmin hissiyle doldurdu. Tanrı göklerde ve dünyada her şey yolunda!

2

Ne Zaman?

DENSİZ DENNİS DALAŞMASI DAHİLİNDE (DDDD=2000)

1697’de, Salem’de, yapılmış yargı hatalarından ders çıkarmak için belirlenen günde, Boston’lu Samuel Sewall eski Güney Kilisesi’nde sessizce ayakta dururken, kilise papazı onun yaptığı hataları itiraf ettiği metni yüksek sesle halka okuyordu. Yok yere suçlanan Salem “cadıları”nı yargılayanlar arasında bir tek Sewall böyle açık açık cezalandırmaya katlanabilecek cesareti göstermişti. Dört yıl sonra, aynı Samuel Sewall Tanrı’ya son derece neşeli bir sesle sesleniyordu, hem de özellikle uğurlu bir günde. Kendi deyişiyle, “18. yüzyıla giriş”i selamlamak için, tam şafak sökerken Boston Meydanı’nda çalacak dört trompetçi tutmuştu. Ayrıca “Yeni Yüzyıl hakkındaki şiirleri”ni yüksek sesle okuması için şehir tellalına para ödemişti. Bu şiirin ilk kıtaları bugün bize özellikle dokunaklı geliyor; ilk kıta şu anki duruma yakınlığı (Bu yazıyı Boston’da kasvetli bir Ocak gününde yazıyorum ve dışarıdaki sıcaklık -19 derece), ikincisi de tarihimizin hem hayranlık uyandırıcı yönlerini hem de güvenilmez yönlerini aydınlatan modası geçmiş bir paternalizm içerdiği için:

Tanrım, pırıltını ihsan et artık:
İklimimizin soğukluğunu gider
Adil ışığını çabucak gönder
Ki bitsin bu gece, bu uzun karanlık
Yerlilere hayat ışığını göreceğ göz ver
Özgür olsunlar.
İnsanlar Tanrı diye nafile putlara değil.
Artık İsa'ya tapsınlar.

İyi yürekli yargıcı yaptığı trajik hatadan dolayı mahcup etmek ya da takdire şayan cesaretini övmek için değil, hikâyenin, Sewall'ın niyetleriyle arızî bir ilişkisi olan ama içinde bulunduğumuz on yılın sonunda gelecek binyıla yaklaşırken önem kazanan bir veçhesi için gündeme getiriyorum bu meseleyi. Sewall trompetçileri 1 Ocak 1700'de değil 1 Ocak 1701'de tutmuştu; dolayısıyla onun yüzyılının başlangıcının ateşlediği ve o zamandan beri her yeni yüzyıl değişiminde fena halde büyüyen bir tartışmada açık seçik bir karar vermişti (Bkz. bu bölümün önemli bir kısmında ana başvuru kaynağım olan, yüzyıl sonlarının harika ve titiz tarihi: Hillel Schwartz, *Century's End*). Yüzyıllar ne zaman sona erer? (Ortak duyarlılığın ileri sürdüğü gibi) '99'lu yıllarda mı, yoksa (belli bir sistemin dar mantığının buyurduğu gibi) '00'lı yıllarda mı?

Geçiş tarihine ulaşmamıza daha biraz zaman olmasına rağmen, bu tartışma iki nedenle daha şimdiden her zamankinden daha yoğun bir hal aldı. Birincisi -Ey lanet olası kindüzensiz çağımız ve filizlenmekte olan basınımız bu tür soytarılıkların insana mide bulantısı verecek kadar yinelenmesi için haddinden fazla fırsat sunmaktadır; dikkatleri hepimizin gırtlığına kadar battığımız, sahiden meşum meselelerden uzaklaştırmak için lüzumsuz meseleleri abarttıkça abartmıyor muyuz? İkincisi, bu seferki gerçekten son

Luca Signorelli, *Cehennem Mahkûmları* (1499-1500). Fresk. Orvieto Katedrali, San Brizio Şapeli. Alinari/Art Resource'un izniyle, New York.

bomba: Dile kolay, binyıl bu, yaşayan her gözlemcinin büyük ve eşsiz deneyimi (gerçi 1000 yılı öncesinde doğmuş ve bu yüzden bu geçiş dönemini yaşamış tek bir hayvan olmasa bile, birkaç ağaç ve belki de bir iki mantar vardır).

26 Aralık 1993'te *The New York Times*'ta yeni yılı Noel alışveriş çılgınlığına son vererek selamlama amacıyla bir yazı yayınlandı. Yüzyıl sonuna yönelik ticarî eşyaları konu alan bu yazı şöyle başlıyordu: "Binyıldan bayağı para kazanmak mümkün... 999'da kasvet hisleri şaha kalkar. Kıyamet tellallarında eksik olan şey, kitlesel pazarlama içgüdüsü olabilir." Bu binyıl ticareti şu anda tam bir şelale halinde üzerimize boşanmakta: Dergilerde, ajandalarda, olmazsa olmaz kahve fincanları ve tişörtlerde ve karşıkültürün New Age keklerinden Hıristiyan dünyasının kenarında yaşayan sıkı kıyamet kahinlerine, para kazanma derdindeki bir sürü sıradan insana kadar gemi azıya almış binlerce girişimcide bunu görüyoruz. Yazıda açık açık diğer şirketlere binyılı pazarlamakta yardımcı olma amacıyla kurulmuş bir danışma şirketinden bile bahsediliyor - böylece metavurgunculuk ya da sömürünün sömürüsü diye tanımlanabilecek fraktal bir döngüye tanık oluyoruz.

Şu sıralar pek tutulan bir tabirle "programa uyamadığım" için gerçekten üzgünüm. Her tarafı kaplayan velveleyi biraz olsun azaltabilecek iki ufacık güçlükten bahsetmek zorunda hissediyorum kendimi. Birincisi, binyıl denen şeyler bin-yıllık dönemlerin sonundaki geçişler değil, bin yıl süren belli dönemlerdir; yani meselenin adını doğru koyduğumuzdan bile emin değilim (fakat bu meselenin çözümü için bkz. 1. Bölüm). İkincisi, adı ne olursa olsun ille de bir kutlama yapmakta ısrar ediyorsak, bu kutlamanın zamanı konusunda karar versek iyi olur. Ben bu bölümü bu ikinci meselenin neden çözülemeyeceğini açıklamaya ayıracağım -ki bu çözümezliğe can sıkıcı değil aydınlatıcı bir durum

olarak bakmak gerekir. Zira tıpkı Tennyson'ın bize aşkı hiç yaşamamaktansa yaşayıp yitirmeyi yeğlemeyi öğretmesi gibi; birçok insanın 2000'i değil de 1999'u büyük dönüm noktasından önceki son yıl diye görüp ne demeye heyecana kapıldıklarını hiç anlamamaktansa, bir şeyi hem bilmeyip hem de niye bilemeyeceğini bilmek evladır. En azından her iki tarafın da birbiriyle çatışan, meşru ve çözülmesi mümkün olmayan iddialarını anladığınız taktirde, her iki seçenekte de temkinli bir kutlama yapabilirsiniz - ya da eğer kendini beğenmiş veya huysuz tabiatlı biriyseniz (bilgiyle de güçlenmiş bir burnubüyüklikle) hiçbir kutlama yapmazsınız.

Şahsen benim boyum da vasatın altında olduğu için, yüzyıl sonları konusunda yaşadığımız melun sıkıntıların kaynağında, altıncı yüzyılda yaşamış Dionysius Exiguus, yani (düz bir çeviriyle) Kısaboylu Dennis adlı bir keşiş bulunduğunu bildirmekten memnuniyet duyuyorum. Papa 1. Yohannus için bir kronoloji hazırlaması istenen Bodur Dennis standart uygulamayı izleyerek, sayılabilir yılları Roma'nın kuruluşu ile başlatmıştı. Fakat dünyevî ve dinî bağlılıkları arasında tam bir denge kuran Dionysius zamanı yine İsa'nın doğduğu tarihte ikiye bölüyordu. İsa'nın doğumunu 753 A.U.C. (*ab urbe condita*, yani "şehrin [Roma'nın] kuruluşundan beri") yılının sonlarına, 25 Aralık'a yerleştirdi. Dionysius bundan sonra da zamanı bundan birkaç gün sonradan, 1 Ocak 754'ten başlattı - İsa bu gün doğmamıştı ama sekiz günlükken sünnet olmuştu; ayrıca bu günün Roma ve Latin Hıristiyan takvimlerinde Yılbaşı olması tabii ki rastlantı değildi.

Dionysius'un mirası beladan başka bir şey getirmemiştir. Bir kere, 1. Bölüm'de daha ayrıntılı olarak tartışıldığı gibi, tarihi bile doğru saptayamamıştır, çünkü Herodes 750 A.U.C.'de ölmüştür. Dolayısıyla, eğer İsa ile Herodes bir

yerlerde karşı karşıya gelmişlerse (ki gelmemişlerse Incil'in fena halde gözden geçirilmesi gerekir), o zaman İsa'nın M.Ö. 4'de ya da daha önce doğmuş olması gerekir -ki böylece zamana adını veren kişiye kendi çağının başlamasından önce birkaç yıllık bir hayat tanınmış olur!

(İsa'nın İsa'dan en az dört yıl önce doğmuş olmasındaki çelişki benim şahsen hoşuma gidiyor. Bu paradoksu çözme gayretini ve Hıristiyan olmayan birçok halkı içeren, farklılıklarla dolu bir dünyada daha fazla şeyi kapsama isteğini de içeren çeşitli nedenlerle, M.Ö. terminolojisi son dönemlerde popülerliğin yitirmektedir. Artık bazı kaynaklar çelişkiyi yumuşatmak istiyorlarsa H.Ç.Ö.'yü ("Hıristiyanlık çağından önce"), daha fazla halkı kapsama derdindeyseler de O.Ç.Ö'yü ("Ortak çağdan önce") kullanmaktadırlar. M.Ö.-M.S. ayrımında özel hiçbir yan görmeyen bilim adamları ise Ş.Ö.'yü ("şimdiden önce") kullanıyorlar; mesela Fransa'nın Chauvet yöresindeki paleolitik mağara resimleri için, radyoaktif karbon izotopu yöntemini kullanarak 32.140 Ş.Ö. tarihini bulguluyorlar. Eski bir mağara sanatçısının İsa'nın doğumuyla ilişkilendirilmesinin anakronizm olduğunu belirtmenin iyi bir yolu bu, ama bariz bir dezavantajı var: Şimdi dediğimiz şey her yıl bir birim artar ve herhangi bir Ş.Ö. tarihini ancak kaynağınızın yayın tarihini biliyorsanız yorumlayabilirsiniz. Son derece farklı yıllardaki yayınlarda bir sürü Ş.Ö. tarihi olsaydı da bunların hepsini ortak bir standarda göre düzeltmek zorunda kalsaydık ne kötü olurdu, Allah (ve İsa) korusun.)

Ama Dennis'in İsa'nın doğumunu yanlış tarihe yerleştirmesi, yaptığı ikinci kötü seçimin doğurduğu sonuçlar yanında develede kulak sayılır. Zamanı yine 1 Ocak 754 A.U.C'den başlatıyordu ama bu tarihe M.S. (A.D.-Anno Domini, yani "Tanrı yılı") bir yılının 1 Ocak'ı adını vermişti; halbuki sıfır yılı deseydi sonradan bu kadar zahmet çekme-

mize gerek kalmazdı! Kısacası, Dennis zamanı sıfırdan başlatmayı ihmal etmiş ve böylece bildiğimiz bütün sayma kavramlarını karman çorman etmişti. İsa'nın bir yaşında olduğu yılda, onun doğumuyla başladığı farzedilen zaman sistemi iki yaşındaydı. (Bebekler ilk doğumgünlerine kadar sıfır yaşındadırlar; oysa modern zaman daha başlarken bir yaşındaydı.)

Ama zavallı Dennis'e haddinden fazla sert davranmamamız gerekir -çünkü (geriye dönüp baktığımızda) bu uygun-suz hatadan kaçınılması mümkün değildi ve bu kabahat tabii ki yalnızca Dennis'in sırtına yüklenemez. Altıncı yüzyılda Batı matematiği, Dennis'in yaptığı büyük ayrıma doğru düzgün hizmet edebilecek bir sıfır kavramı geliştirmemişti. Mısırlılar sıfırı kullanıyorlardı, ama çok nadiren ve tutarsız bir biçimde. Çinlilerin sıfır için ayrıca belirttikleri bir rakamları yoktu, ama kullandıkları hesap tahtaları sıfır kavramını ima ediyordu. Mayalar sıfıra karşılık gelen bir simge geliştirmişlerdi, ama yaptıkları hesaplarda bu kavramı tam anlamıyla sistematik bir biçimde kullanamıyorlardı (kaldı ki Dennis'in bunların hiçbirinden, hatta bu insanların içlerinde buldukları yarıküreden bile haberi yoktu zaten). Hintli ve Arap matematikçiler sıfır kavramını bütünlüklü ve kullanılabilir bir hale getirdiler, -ama anlaşılabilir, bunu sekizinci yüzyılın sonlarında ya da dokuzuncu yüzyılın başlarında yaptılar-; Avrupa da fikri bu kaynaktan aldı. İlginçtir, anlatımıza daha önce de giren, 999'dan 1003'e kadar papalık yapmış olan, binyılcı Papa (ve büyük alim) II. Sylvestre sıfırın ve kullandığımız modern Arap sayı sisteminin başlıca savunucusu olmuştur -ama bu savunuyu Dennis için (ve o zamandan bu yana süregelen daimi kargaşayı bitirmek için) çok geç olan bir zamanda yapmıştır.

Yüzyılların başlangıcı sorunu, Dennis'in tarihsel olarak kaçınılmaz ama yine de talihsiz bir şekilde sıfırdan değil

birden başlama kararından kaynaklanır; bu sorunun başka hiçbir nedeni yoktur! Eğer her onyılın [decade] adı üstünde on yıldan, her yüzyılın da yüz yıldan oluşması gerektiğinde ısrar ediyorsak, o zaman 10 yılı ilk onyıla aittir -söylenmesi acı ama, 100 yılının da birinci yüzyılda kalması gerekir. Bu mesele, her yüzyıl başında gündemdedir. Ortak duyarlılık neyi tercih ederse etsin, '00'lı her yıl bağlı olduğu yüzyılın yüzüncü ve son yılı sayılmalıdır: 1900, bütün 1800'lü yıllarla birlikte on dokuzuncu yüzyılı oluşturmuştur; 2000 de sonraki binyılın başı değil, yirminci yüzyılın kapanış yılı olmalıdır. Dennis'in sisteminin saf mantığı böyle demektedir. Eğer basiretsiz keşişimiz sıfır yılıyla başlamış olsaydı, o zaman mantık ve duyarlılık çakışacak ve çılgın binyıl çanları 1 Ocak 2000 yılının başında hep bir ağızdan çın çın çalabilecekti. Ama o böyle yapmadı.

Mantık ve duyarlılık çakışmadığına ve vereceğimiz karar üzerinde ikisinin de meşru söz hakkı olduğuna göre, yüzyıl sınırları hakkında ikide bir gündeme gelen büyük tartışma çözüme kavuşturulamaz. Bazı soruların cevapları vardır çünkü edinilebilecek bilgiler belli bir sonuca ulaşmayı gerektirirler. Dünya güneşin etrafında döner ve hayatın tarihini evrim düzenler. Bazı sorularınsa cevapları yoktur çünkü gerekli bilgiyi edinemeyiz. (Karındaşen Jack'in kim olduğunu bir tarihte kesin olarak saptayabileceğimizden şüpheliyim mesela.) Ancak en harâretli tartışmalarımızın çoğu herhangi bir türden bilgi edinerek çözümlenemez, değerlerdeki ya da analiz tarzlarındaki çatışmaların ürünüdürler. (Kürtaja izin verelim mi, hangi koşullarda verelim? Tanrı var mıdır?) Bu çözülmeyen -son kertede abes, ama büyük heyecan yaratabildiği için insanı en fazla hayal kırıklığına uğratan- tartışmaların oluşturduğu altkümenin cevapları yoktur çünkü bunlar şeylerle değil sözcüklerle ve sistemlerle ilgilidirler. Dolayısıyla dünyaya ait olguların (yani, “şey-

Luca Signorelli, *Cehennem Mahkûmları*'ndan (1499-1500) ayrıntı. Orvieto Katedrali, San Brizio Şapeli. Alinari/Art Resource'un izniyle, New York.

ler”in) olası çözümler üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Yüzyıl tartışması da bu can sıkıcı kategoriye girer.

Dionysius’un keyfî sisteminin mantığı şu sonucu zorunlu kılar: Yüzyıllar ’00’lı yıllar ile ’01’li yıllar arasında değişir. Ortak duyarlılık bizi buna zıt bir sonuca götürür: Geçişleri görünürdeki duyumsal değişimin kapsamına ya da yoğunluğuna uydurmak isteriz ki 1999 ile 2000, 2000 ile 2001’e oranla açıkçası daha tayin edici görünmektedir. Bu yüzden binyıl sınırlarımızı son konuma 1 ekleyerek değil, bütün bu dört konumdaki değişime yerleştirerek çizeriz. (Bu taraftan “sağduyu” değil de “ortak duyarlılık” diye bahsediyorum çünkü “sağduyu” lafı mantıksal akıl yürütmeden çok estetik ve hislerle ilgili meseleleri gündeme getiriyor.)

İnsanların, akıl sahibi yaratıklar olarak, duyarlılığı mantığa tabi kılmaları gerektiği iddia edilebilir; ama bizler aynı oranda duygu yaratıklarıyızdır da. Bu nedenle tartışma iyice dallanıp budaklanmıştır. Örneğin, Hilel Schwartz, 1900 yılında ortak duyarlılık kampından gazetelere yazılmış iki mektubu aktarır: “1900’lere dair on iki aylık bir deneyim yaşadktan sonra, 1901 yılı etrafında bir heyecan yaratabilecek gösterişçi yobazın alnını karışlarım.” “Yüzyıl rakamları yüzyılların simgesi, tek simgesidir. Her yüzyılda bir simgede bir değişiklik olur ve bu büyük seküler olayın şaşırtıcı bir önemi vardır. Yüzyılı tek görünür işaretiyle uyumlu hale getirmekten daha doğal ne olabilir?” Bu iddialı laflar otomobillerin kilometre göstergelerinin icat edilmesinden önce sarf edildiği için, günümüzde insanların 2000 yılını öne çıkartmalarını, dikkatlerimizi binyıl geçişlerinin sayısal yanı üzerinde yoğunlaştıran bu en bariz araca bağlayamayız. (Babam bir keresinde kardeşimle beni sırf kilometre göstergesinin 9999’dan 10000’e geçtiğini görebilmemiz için gece yarısı Flushing etrafında on kilometrelik bir araba gezintisine çıkarmıştı; bu hazzı ertesi sabah işe giderken tek başına

yaşamak istememişti. İddiaya girerim, bu yazıyı okuyanların yarısı da benzer bir deneyim yaşamıştır.)

İnsanî zaafı çok severim ben; bu gaddar dünyada başka nasıl gülebilirdik ki. Bir mesele ne kadar abes ve ne kadar çözülmezse, her iki tarafta da tartışmanın harareti ve kendinden kesinlikle emin olma iddiası da o kadar artar. (Üniversite kampüslerindeki park yerleri konusunda öğretim üyelerinin yaptığı tartışmaları düşünelim.) Her yüz yılda bir aynı yaygara kopar. 1800 mü 1801 mi tartışmasına katılan bir İngiliz “bu yüzyılın başlangıcı konusunda son zamanlarda çıkan ve birçok beyni sersemleştiren lüzumsuz münakaşa”dan bahseder. 1 Ocak 1801’de, Connecticut’ta çıkan *Courant*’ta yayınlanan bir şiir, Dionysius’tan yana çıkıyordu:

Dün gece tam on ikide

On sekizinci Yüzyıl uçtu gitti.

Bir sürü insan ince hesaplara girdi,

Kafa patlattı, mürekkep sarfetti,

Ve acaip yollarla sözde kanıtladı ki

Yüz, doksan dokuz demekti.

Diğer taraftan akıllı insanlar biliyorlardı ki

Yüze ulaşmak için bir daha gerekirdi

Aynı kibir bir yüzyıl sonra da görülecekti. *The New York Times*, 1896’da, olacakları önceden kestiren diplomatik bir edayla şöyle yazıyordu: “Bu yüzyıl sonuna yaklaştıkça, her yüz yılda bir yeniden ortaya çıkan pek muteber tartışmanın da pek uzakta olmadığı görülüyor - yani: Bir sonraki yüzyıl ne zaman başlayacak tartışmasının... Birisi bir sonraki yüzyılın 1 Ocak 1900’de, bir başkası da 1 Ocak 1901’de başladığını iddia edebilir, ikisi de aklî yetilerine tam anlamıyla malik olabilir tabii ki.” Ama bir Alman yorumcu şöyle diyor: “Hayatımda birçok insanın birçok şey yüzünden kavga ettiklerini gördüm, ama yüzyılın ne zaman sona ere-

ceği hakkındaki akademik sorun yüzünden çıkan tartışma kadar fanatikçe tartışmaya çok az rastladım..İki taraf da bir yandan en incelikli hesapları yaparken bir yandan da bunun dünyadaki en basit, her çocuğun anlayabileceği bir mesele olduğunu iddia ediyordu.”

Benim nerede durduğumu mu soruyorsunuz? Aleni olarak tabii ki taraf olmuyorum, çünkü demin de belirttiğim gibi, bu çözümü olmayan bir mesele: Her bir tarafın farklı ama aynı ölçüde savunulabilir sistemlerin sınırları içinde tamamen tutarlı bir savı var. Ama, aramızda kalsın, şahsen ben..., durun şöyle ifade edeyim: Günlerin tarihini hesaplama konusunda bir dahi olan, zihinsel engelli bir genç adam tanıyorum. (Geçmişteki ya da gelecekteki, binlerce yıl önceki ya da sonraki, herhangi bir tarihin, haftanın hangi gününe geldiğini hemen söyleyebiliyor - bkz. 3. bölüm.) Büyük yüzyıl tartışmasına tam anlamıyla vakıf, zira hiçbir şey onu bundan daha fazla ilgilendiremez. Ona geçenlerde binyıla 2000’de mi yoksa 2001’de mi girileceğini sordum; hiç tereddütsüz şu cevabı verdi: “2000’de. İlk on yıl dokuz yıldan oluşuyordu.”

Ne zarif bir çözüm, hem neden olmasın? Ne de olsa, o zamanlar yaşayan hiç kimsenin sıfır yılında mı yoksa bir yılında mı yaşadığına -ya da içinde yaşadıkları ilk on yılın dokuz yıldan mı on yıldan mı, ilk yüzyılın doksandan dokuz yıldan mı yoksa yüz yıldan mı oluştuğuna- dair bir fikri yoktu. M.Ö.-M.S. sistemi ancak altıncı yüzyılda icat edilmişti ve Avrupa’da ancak çok sonraları genel kabul görmüştü. O yüzden, o zamanlar yaşayan tek bir kişi bile sonradan hayatlarının bütün yılları üzerine yıkılacak bu anakronizmi bilmediğine ve umursamadığına göre, neden ilk yüzyılın doksandan dokuz yıldan oluştuğunu ilan ederek işin içinden çıkmayalım ki? O zaman yüzyıllar ortak duyarlılığın istediği zaman değişebilir ve biz de Dionysius’un mübarek keyfiliğine, bir kaprisle, kendi uydurduğumuz, savaşan tarafları

Michelangelo Buonarroti, *Mahşer*'den (1536-1541) ayrıntı. Sistine Şapeli, Vatikan Sarayı, Vatikan Devleti. Alinari/Art Resource'un izniyle, New York.

birleştirecek bir araçla cevap verebiliriz. Gayet şık olmasına şık da, bence insanlar abes çözümsüzlükler hakkında hareketle tartışmak istiyorlar -böyle delifişek bir enerjiyi herhangi birini öldürebilecek gerçek savaşlarda kullanmak zorunda kalmamak için herhalde.

Cevabı olmayan bir tartışmanın tarihini yeniden canlandırmaktan başka ne gibi bir fayda edinebiliriz? İlginçtir, bu tür tartışmalar değerli sosyolojik içgörüler edinme imkânını içerirler: Ne doğanın olgusallığından ne de insan mantığının iç zorunluluklarından bir cevap alınmadığı için, değişen bakış açıları, evrimleşen insanî tavırların “katıksız” yörüngesini sunarlar bize - bu sayede de kesin doğruluk gibi kafa karıştırıcı faktörlerin engellemesi olmaksızın toplumsal eğilimlerin haritasını çıkarabiliriz.

Bu bölüm için araştırmaya yapmaya sadece birkaç saat ayırmaya niyetlenmişim, ama yüzyıl geçişlerine dair belgeleri tararken, bu sosyolojik alanda ilginç bir şey fark ettim. Bu bölümde şimdiye kadar “mantıksal” ve “ortak duyarlılığa dair” diye niteleyegeldiğim iki konumun beklemediğim açık toplumsal bağlantıları vardı. Mantıksal konum -yüzyılların yüz yıl içermesi gerektiğini ve dolayısıyla, Dionysius’un da sıfırdan değil de birden başladığı göz önünde bulundurulursa, yüzyıl geçişlerinin ’00’lı yıllarla ’01’li yıllar arasında gerçekleşmesi gerektiğini savunan konum- her zaman, ağırlıklı olarak, “yüksek kültür” diyebileceğimiz şeyi temsil eden bilim adamlarının ve iktidardaki insanların tercihi olmuştu. Ortak duyarlılık konumu -görüntüye uyup büyük değişimi ’99’lu ve ’00’lı yıllar arasına koymak ve Dionysius’un talihsiz basiretsizliği üzerinde haddinden fazla durmamak gerektiğini savunan konum- ise bir zamanlar “sokaktaki” adam adı verilen, şimdilerdeyse genellikle gündelik kültür ya da pop kültürü denen o mitik karışımın gözdesi olmuş her zaman.

Söz konusu ayırımın kökleri, yüzyıl geçişleri hakkında sürekli tekrar eden bu tartışmanın ta en başına kadar gidiyor. Hillel Schwartz ilk büyük dalaşmanın 1699-1701 geçişinde (artık siz hangisini isterseniz onu seçin), Samuel Se-wall'ın Boston'da trompetler çaldırmasına vesile olan tarihte gerçekleştiğini belirtiyor. İlginçtir, o zamanki tartışmanın bir bölümü, o tarihten beri sürekli olarak can sıkılmış bir mesele üzerinde odaklanıyordu: yani, 999-1000 arasındaki ilk binyıllık geçiş dönemi çok yakında kıyametin kopmasıyla birlikte dünyanın sona ereceği korkularına yol açmış mıydı?

Bu konuyu 1. Bölüm'de tartışmıştım, onun için şimdi sadece, Kardinal Cesare Baronio'nun on altıncı yüzyıl sonlarında yazdığı, o zaman dehşetli bir panik yaşandığına dair yayınlanmış ilk iddiayı içeren kitabın, aynı zamanda yüzyılların ne zaman sona erdiğiyle ilgili büyük meseleyi de ele aldığına işaret etmek istiyorum; şüphesiz yüksek kültüre ait olan bu metin kıyamet beklentilerinin 1000 yılı sonlarında yaşandığını iddia ederken, popüler metinlerin çoğu (sözgelimi 82. sayfada aktardığımız gazete alıntısı) her zaman 999'un sonlarını öne çıkarmışlardır. Yani, ister anakronizm yoluyla olsun, ister dolaysız tanıklık yoluyla bu tartışma her zaman bizimle olmuş. Hillel Schwartz şöyle yazıyor:

1690'lardan beri yüzyıl bitiminin '99 sonunda mı yoksa '00 sonunda mı olacağı konusunda alaycı, buruk ve bazen de ateşli tartışmalar yapılmıştır ve yaşanan kafa karışıklığı binyıl dönümünün gerçekleştiği yılın matematiğine de sıçramıştır. Baronio'ya ve onun başvurduğu (az sayıda) ortaçağ kaynaklarına göre, binyıl heyecanları 1000 yılı sonunda yoğunlaşmıştı, ama dehşetli panik efsanesinde 999 sonu daha belirgin bir rol oynamıştı.

Ortadaki anlaşmazlık 1690'larda filizlendi, 1790'larda Philadelphia ve Londra gazeteleriyle önemli merkezlere yayıldı (Amerika 1799 sonunda George Washington'ın ölümüne yas tuttuğu için tartışmanın keskinliği daha da artmıştı) ve 1890'larda tam bir tartışma çılgınlığı içinde bütün dünyada patlak verdi, ama bu örüntü en baştan beri sabit kaldı.

Tartışmanın 1890'lardaki versiyonu, yüksek kültür-gündelik kültür ayrımını en açık biçimde gösterir. Yüksek kültüre mensup tek tük birkaç kişi pop 1899-1900 seçeneğinden yana çıktı. Almanya'da Kayzer II. Wilhelm resmi olarak, yirminci yüzyılın 1 Ocak 1900'de başlamış olduğunu ilan etti. Bilim dünyasından, Sigmund Freud ve Lord Kelvin gibi, aynı saflarda olacaklarına ihtimal verilmeyecek kişiler de bu görüşe katılıyorlardı. Ama yüksek kültür ezici bir ağırlıkla Dionysiuscu 1900-1901 seçeneğini tercih ediyordu. Gayretkeş bir araştırma, Harvard, Yale, Princeton, Cornell, Columbia, Dartmouth, Brown ve Pennsylvania üniversitelerinin rektörlerinin hepsinin 1900-1901'den yana olduklarını gösteriyordu; bütün Üniversite Takımı Dionysius'u böyle güçlü bir biçimde desteklerken, bir Kayzer'i kim takardı?

Zaten gerçekten önemli iki forumda 1900-1901 kesin bir zafer kazandı. Bütün dünyada (Almanya'da bile) yeni yüzyılı kutlamak için yapılan neredeyse bütün önemli kutlamalar 31 Aralık 1900'ü 1 Ocak 1901'e bağlayan gece gerçekleşti. Üstelik, hemen hemen bütün önemli gazete ve dergiler yeni yüzyılı Ocak 1901'de çıkan ilk sayılarıyla karşıladılar. Temel kaynakları tarayınca bunun hiçbir istisnası olmadığını gördüm. Önde gelen İngiliz dergilerinden *The Nineteenth Century*,* sadece Ocak 1901 sayısı için geçerli olmak üzere, adını *The Nineteenth Century and After*** olarak değiştirmişti;

(*) On dokuzuncu Yüzyıl - ç.n.

(**) On dokuzuncu Yüzyıl ve Sonrası - ç.n.

THE
NINETEENTH
CENTURY
AND AFTER

A MONTHLY REVIEW

EDITED BY JAMES KNOWLES

VOL. XLIX

JANUARY—JUNE 1901

LONDON
SAMPSON LOW, MARBTON & COMPANY
(LIMITED)
25, BUNDOCK STREET
FETTER LANE, FLEET STREET, E.C.4.
1901

Entered at the New-York Postoffice as Second-class Matter.

LIBRARY OF TRIBUNE EXTRAS.

VOL. XIII.

JANUARY, 1901.

NO. 1.

TRIBUNE ALMANAC

19

01

AND

Political Register

FIRST NUMBER OF

The Twentieth Century

25 Cents a Copy; \$2.00 a Year.

bu sayının kapağında ayrıca yeni bir logoya, sola ve hafifçe aşağı, on dokuzuncu yüzyıla bakan yaşlı, sakallı bir adamla dimdik yirminci yüzyıla bakan aydınlık yüzlü bir gençten oluşan ikiyüzlü bir Janus şekline yer verilmişti. *The Farmer's Almanack* ve *The Tribune Almanack* gibi saygın almanaklar 1901 ciltlerini "yirminci yüzyılın ilk sayısı" olarak duyurmuşlardı. *The New York Times*, 31 Aralık 1899'da on dokuzuncu yüzyıl hakkında bir hikâye anlatmaya şöyle başlıyordu: "Yarın insanlığın maddî refahı ve aydınlanmasıyla ilgili her şeyde, insan ırkının daha önceki bütün tarihinden daha fazla ilerleme sağlamış bir yüzyılın son yılına giriyoruz." Bir yıl bir gün sonra, 1 Ocak 1901'de gazetenin manşeti "Yirminci Yüzyılın Muzaffer Başlangıcı"ydı ve haberde New York'taki şenlikler anlatılıyordu: "Işıklar parladı, kalabalıklar şarkı söyledi, limandaki gemilerin sirenleri öttü, çanlar çaldı, bombalar gümbürdedi, gökyüzüne havai fişekler atıldı ve yeni yüzyıl muzaffer başlangıcını yaptı." Bu arada, zavallı Carry Nation havai fişekleri izleyemiyor, hatta şerefine kadeh bile kaldıramıyordu çünkü aynı ilk sayfada küçük bir haberde şöyle deniyordu: "Bayan Nation Karantina Altında -Kansas'ta bir barı yıkan Nation'ın kapatıldığı hapis-hanede çiçek salgını başladı- ben dayanıklıyım diyor."

Yani, son seferde, yüksek kültür kanaat dizginlerini hâlâ elinde tutuyordu; kendilerini şüphesiz seçkinler sınıfına dahil gören insanlar tarafından çıkarılan *The Farmer's Almanack* gibi pop organlarında bile bu durum geçerliydi. Fakat bu binyıla yaklaşırken durumun ne kadar farklı olduğunu düşünün bir; zira bütün tekrarların bu en önemlisinde kesin zaferi pop kültürünün kazanacağından kimin şüphesi olabilir? Haa, yüksek kültüre mensup, safiyeti gideren azalan "resmî" kaynaklar bildik gürültülerini yapacaklardır. Hatta, bu yazıyı gözden geçirdiğim sıralarda, 8 Aralık 1996 tarihli *The New York Times*'da şu manşeti gördüm: "İngiliz

Gözlemevi Binyılın Ne Zaman Başladığı Konusunda Tavrını Açıkladı.” Hikâye bu kez pop kültürünün dayatmalarının sonucu olan emrivakiyi anarak başlıyor:

31 Aralık 1999 gecesi geceyarısı saat 12’yi vurduğunda, dünyanın dört bir yanında milyarlarca insan yeni bir binyılın şafağını kutlayacaklar, ama bazı uzmanlara göre, bunu bir yıl erken yapmış olacaklar. Şampanyalar su gibi akar, yeni çağın başlangıcı öpücüklerle mühürlenirken, uzmanlara göre, eğlenceye katılanlar aslında bir sonraki binyılın ilk yılını değil, bu binyılın son yılını karşılamış olacaklar.

Times sonra da akla gelebilecek bütün kaynakların en resmîsinin -aslında geçmiş yüzyıllarda da iradesini rahatlıkla dayatabilecek altın standardın-, zarını, yüksek kültürün kadim gözdesinden, yani Dionysius Exiguus’un pek tutulmayan çözümünden yana attığını bildiriyor: “İngiltere’nin Cambridge şehrindeki Kraliyet Greenwich Gözlemevi’nde çalışan araştırmacılar, yeni binyılın başlangıcının 2000 yılı değil, 1 Ocak 2001 olduğunu söylüyorlar.”

Ancak devir değişmiştir, *Times* hemen yüksek kültürün Greenwich çözümünün neden tutmayacağını belirtir. Bir kere, ademi merkezileşmiş dünyamızda icazet verme yetkisi kimsenin tekelinde değildir:

Gözlemevi, artık Greenwich’de bulunmamasının yanı sıra, dünyanın zaman ayarını yapan müessese de değildir. Dünyanın dört bir yanındaki 150 atom saatiyle ölçülen “eşgüdümlü evrensel zaman”, Greenwich vasatî güneş saatinin yerini alarak standart haline gelmiştir.

İkincisi, pop kültürün tercihleri artık yadsınamaz. Anlı şanlı Greenwich bile güçsüz bir şekilde cık-cık sesleri çı-

karmaya mecbur bırakılmıştır! *Times*'daki haber şöyle devam ediyor:

Gözlemevinin yayınladığı bir raporda, "böyle yuvarlak rakamlı bir yıla eğilim göstermek doğal olduğu için, kutlamaların 2000 yılında yapılacağı kesin" diyor. "Ama doğrusunu söylemek gerekirse, bu tarihte yeni binyılın başlangıcını değil, 2000. yılı, yani binyılın son yılını kutluyor olacağız."

Biçime sadık kalan, ama bu kez yeni toplumsal ilişkilerin aşılmaz otoritesiyle silahlanmış olan pop kültür elin İngilizinin fetvasına kulak asmayacaktır. Sığınaklara kaçın: Yıllardır (daha doğrusu, yüzyıllardır) süren tartışma gene gündemde! 12 Aralık'ta *Times*'da iki mektup yayınlandı; bunlardan biri bıkkın bir kayıtsızlıkla olmuşla ölmüşe çare olmadığını, zaten İsa'nın doğumundan beri iki bin yıl geçtiğini bildirirken; ikincisi Greenwich'in yaşlı muhafızına sert ve aşağılayıcı bir üslupla cevap veriyordu:

2000 yılının neden yeni binyılın başlangıcı olmadığına dair sofistike açıklamalardan gına geldi artık. Astronomlar inanmazsa inanmasın, halkın sağduyusu bunu böyle yapacak. Sıfır yılı olmadığı şeklindeki iddiaları aptalca; istediğimiz zamana bir sıfır yılı yerleştirebiliriz. Yıllar silsilesi M.Ö. 3, M.Ö. 2, M.Ö. 1 ya da M.S. 0, M.S. 1, M.S. 2 şeklinde yeniden tarif edilebilir...O zaman M.Ö.1 yılının M.S. sisteminde başka, M.Ö. sisteminde başka bir adı olacaktır sadece.

Bu mektup da kutlamaları 2000 yılında yapmak için bir başka zekice ve son derece yeterli bir gerekçe sunuyor; daha önce bahsettiğim danışmanımın ilk yüzyılın yalnızca doksan dokuz yılı olduğu şeklindeki inancını andıran gayet hoş bir çözüm bu. Kitap boyunca vurguladığım gibi, tasar-

lanabilir nihaî cevapları olmayan keyfî sorunlar tutarlı ama keyfî çözümlere ihtiyaç duyarlar.

Zaten asıl belirleyici olan kültür ve sosyoloji mahkemesinde, davayı bu kez 2000 yılının kazanacağından kim şüphe edebilir ki? Arthur C. Clarke ve Stanley Kubrick, 2001'in kitap ve film versiyonlarında Dionysius'tan yana çıkmışlardı, ama 2000'in başlangıcını büyük geçiş anı olarak görmeyen başka bir kaynak aklıma gelmiyor. Filizlenmekte olan literatüre dahil bütün bütün kitapların adları, pop kültürün binyıl versiyonunu tercih ediyorlar; bunlar arasında Ben Bova'nın *Binyıl: 1999 Yılında İnsanlar ve Siyaset Hakkında Bir Roman*, J. G. de Beus'un *2000 Yılına Girebilecek miyiz?*, Raymond Williams'ın *2000 Yılı** ve hatta Richard Nixon'ın *1999: Savaşsız Zafer* adlı kitapları sayılabilir mesela. Prince'in *1999* adlı albümü ve şarkısı da pop kaynaklarının bu en önde gideninden aynı tarihi alıyor.

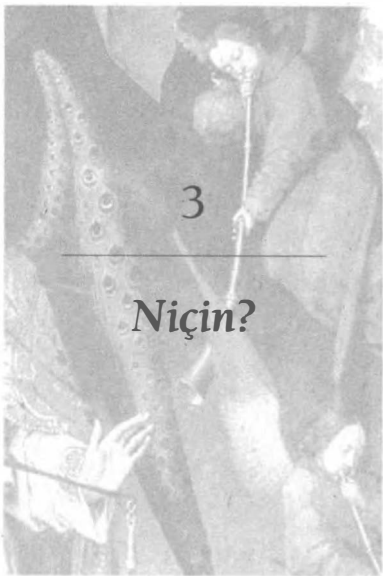
Kültür tarihçileri sık sık pop kültürün genişlemesinin (buna hem pop tarzlarına duyulan saygı hem de popun nüfuzunun yayılması dahildir) yirminci yüzyılın önemli eğilimlerinden biri olduğunu belirtmişlerdir. Benny Goodman'dan Wynton Marsalis'e birçok müzisyen caz topluluklarında ve klasik orkestralarda sanat icra ediyorlar. Metropolitan Operası nihayet *Porgy and Bess*'i sahneye koydu aferin onlara. Araştırmacılar Mickey Mouse hakkında bilgiç bilgiç makaleler yazıyorlar.

Bu dikkate değer değişim yeterince belgelenmiş ve çok tartışılmış olmasına karşın, şimdiye kadar yapılan yorumlarda büyük yüzyıl tartışmasından verilebilecek bu önemli örnek gözden kaçırılmıştır. Bu ayrım 1900 yılında hâlâ önemliydi ve yüksek kültür 1 Ocak 1901'i yirminci yüzyılın başı olarak kabul ettirerek kesin bir zafer kazanmıştı.

(*) Yazar burada küçük bir hata yapıyor. Williams'ın kitabının adı *2000'e Doğru* olacak - ç.n.

Pop kültürü (ya da onun karar veren şahsiyetlerin bulunduğu kata kadar yayılması), Dionysius ne derse desin, insanların çoğu bunu iliklerinde hissettikleri için 2000 yılı başında başlayacak olan binyıl konusunda açık bir zafer kazanmış olduğunu daha şimdiden ilan edebilir -ben de yine aferin der geçerim. Genç arkadaşım tartışmayı ilk yüzyıla doksan dokuz yıl vererek çözmek istemişti; şimdiyse sıradan insanlar diğer uçtan yana çıkıyorlar; yüksek kültürün hakimiyetinden pop kültürün yayılımına geçişi yaşadığımız bu dönem bu meseleyi yirminci yüzyıla doksan dokuz yıl vererek çözecek! Greenwich'in yaşlı muhafızı insanların gönlünden geçenlere ne kadar surat asarsa assın, dünya 1 Ocak 2000'de coşup eğlenecek.

Ne kadar hoş; çünkü çözümlenmezlikler hakkındaki bu bitimsiz tartışmalar gerçekten de epey zaman israf eder, canımızı sıkar ve sahiden önemli işlere ayırabileceğimiz enerjiyi tüketirler. Gelin biz bunun yerine zihinsel kavgalarımızda tasarruflu davranalım; kutlu binyılı kuracağımızdan değil (zira insanların böylesi bir kusursuzluğa ulaşabileceklerinden şüpheliyim), ama gezegenimizin yeşil ve güzel toprakları üzerinde Kudüs'ü inşa edebiliriz belki en azından.

3

Niçin?

BİRİNCİ KISIM: ZALİM DOĞA

Evrenin ideal bir saatin düzenliliğiyle işlediği ve bu yüzden Tanrı'nın da mükemmel bir matematikçi olması gerektiği şeklinde, bazı ünlü ve abartılı tanıklıkların da desteklediği yanlış bir izlenimimiz var. Galileo o çok ünlü aforizmasının da, kozmosu “matematik diliyle yazılmış ve karakterleri üçgenlerden, dairelerden ve diğer geometrik şekillerden oluşan büyük bir kitap” olarak betimlemişti. Benim düşünce alanındaki ilk kahramanlarımdan olan, eşi benzeri görülmedik ölçüde güzel yazılmış *Growth and Form*'un (ilk basması 1917'da yapılan bu kitabın hâlâ yeni basımları yapıyor; son basımda bendenizin bir önsözü de var) yazarı İskoç biyolog D'Arcy Thompson da şöyle demişti: “Dünyanın uyumu Biçim'de ve Sayı'da tezahür eder; Doğa Felsefesi'nin yüreği, ruhu, bütün şiiri matematiksel güzellik kavramında cisimleşir.”

Birçok bilim adamı bu matematiksel düzenlilikten yola çıkarak, en azından metaforik olarak, yaratıcı bir Tanrı'nın Pisagor okuluna bağlı bir matematikçi olması gerektiğini ileri sürmüştür. Örneğin, ünlü fizikçi James Jeans şöyle ya-

El Greco, *Aziz Yuhanna'nın Hayali* (1608-1614). The Metropolitan Museum of Art'ın izniyle. New York. Her hakkı saklıdır.

ziyordu: “Yarattıklarına içkin kanıtlara baktığımızda, Evrenin Büyük Mimarı su katılmadık bir matematikçi olarak görünmeye başlar.” Bu izlenim popüler düşünceye ve sanatsal bildirilere da sirayet etmiştir. James Joyce, 1930’da verdiği bir konferansta, evreni, “katıksız düşünce; daha iyi bir terim bulamadığımız için matematiksel bir düşünür adını vereceğimiz şeyin düşüncesi” olarak tanımlamıştı.

Eğer bu neşideler ve coşkun ifadeler değişmez biçimde doğru olsaydı, ben de bu konsensüsün kendime ait lirik versiyonunu besteler, bu kitabı da böylece bitirirdim. Zira binyıl meselelerinin oluşturduğu son büyük alana, yani takvimbilime gelmiş bulunuyorum. Takvim meselelerinin çağlar boyunca insanları niye bu kadar ilgilendirdiğini ve birçok bilim adamı ve matematikçinin takvimler kotarmakla ve saniyeleri, dakikaları, saatleri, günleri, haftaları, ayları, kameri ayları, yılları, onyılları, yüzyılları ve binyılları, tuncuları ve baktuncuları, tithileri ve karanaları, ideleri ve noneleri saymak için geliştirilen uygun ya da uygunsuz, zarifçe basit ya da aşırı karmaşık, doğal ya da zorlama sistemler hakkında bitip tükenmez tartışmalara girmekle niye bu kadar zaman harcadığını sormam gerekiyor. Binyıllara özel önem verme ve bu tür bir doğal döngü içermeyen bir güneş sistemine 1000’li ayrımlar dayatma yönündeki kültürel olarak olumsuz kararımız, bu takvim tartışması girdabına önemli bir bileşen daha ekliyor.

Eğer Tanrı Galileo’nun evrenindeki Pisagor olsaydı, takvim meselesi hiçbir zaman düşünsel bir konu haline gelmezdi. Doğal zaman ayarı yapan ilgili döngülerin hepsi birbirlerinin hoş, kesin ve kolay katları olur ve aptalın biri bile rahatça sayım yapabilirdi. Tam on ayı (ayın dünyanın çevresinde dönüşü) ve tam yüz günü (dünyanın kendi etrafında dönüşü) olan bir yıla (dünyanın güneş etrafında dönüşü) sahip olurduk ve ondalıklılıktaki tasarlanabilecek en uç

vuzuh ölçüsünde bu sonsuza kadar böyle giderdi. Ama Tanrı hem Loki'yi hem Odin'i, hem komedyeni hem de bilim adamını, hem soytarıyı hem de azizi bünyesinde barındırıyor, neyse ki. Tanrı çok düzenli bir evren oluşturmuş değil. Ve onun suretinin zavallı parçacıkları olan bizler bu yüzden kırmızı kar yağana ve İsa tekrar gelip binyılı başlatana kadar takvim meseleleriyle boğuşmaya mahkûmuz.

Haa, kozmosun hem büyük hem de küçük bazı alanlarında gerçekten hayret verici zerafette matematiksel düzenlilik köşelerinin bulunduğunu inkâr ediyor değilim. Bir balansı kovanındaki hücreler ve Kuzey İrlanda'da Devler Arazi-si'ndeki bazalt sütunlar gayet hoş ve düzenli altıgenler oluştururlar. Birçok doğa "yasası" hayret verici ölçüde basit ve zarif bir matematiksel formla yazılabilir. $E=mc^2$ 'nin bir atomdaki müthiş enerjinin açığa çıkmasını tanımlayabileceğini kim düşünebilirdi ki?

Fakat doğanın matematiksel düzenliliği meselesi üzerinde haddinden fazla durulmuştur; bu bölümün başında yaptığım alıntılar da bunun en uç örnekleri arasında. Doğa sonsuz çeşitlilik içeren ve insanı sürekli şaşırtan bir şeydir - J.B.S. Haldane'in ünlü sözleriyle, "yalnızca sandığımızdan daha acaip olmakla kalmaz, aynı zamanda sanabileceğimizden de daha acaiptir." Bu bölüme "Zalim Doğa" adını verdim çünkü doğanın anlamlı nedenlerle matematiksel anlamda basit olmayı adice reddettiği birbirine zıt iki alan üzerinde durmak istiyorum. İkinci alan bütün karmaşık toplumları basit bir sayım meselesi olarak değil güç ve kafa karıştırıcı bir konu olarak takvimcilikle uğraşmaya zorlamıştır; Mısır'dan Çin'e, oradan da Mezoamerika'ya kadar bütün toplumlar birbirlerinden bağımsız olarak bu konuyla uğraşmışlardır. Binyıl hakkındaki birçok soru -Takvimleri ne demeye döngülere dayandırıyoruz? Herhangi bir doğal döngüyle bağı olmayan bin yıllık bir araya niye önem veri-

yoruz?- doğrudan doğruya bu dayatma karmaşıklıkların ürünüdür. Bu yüzden, şu anki binyıl çılgınlığıma ilişkin yeterli her türlü açıklama, takvimbilimin bütün karmaşık insan toplumları için niye bu kadar belalı ve ilgi çekici bir konu olduğunu anlamamızı gerektirir.

İlk alanda, görünüşteki düzenliliklerin sonradan rastlantısal olduğu anlaşılır; adeta bizle dalga geçilmektedir. En belirgin örneği verecek olursak, geleneksel kültürün gökyüzünde güneşle ayın eşit büyüklükte görünmelerine yükledikleri anlam ve önemi düşünün; söz konusu eşitlik mitlerimiz ve destanlarımız için çok önemli bir zenginlik kaynağı ve göklerdeki anlamlı düzen reçetemizdeki birincil bileşen olmuştur. “Ve Allah, daha büyük olan ışığı gündüze hükmetmek için, ve küçüğünü geceye hükmetmek için, iki büyük ışık yaptı” (Tekvin, 1. Bap: 16). Ama gözlemlenen büyüklükteki eşitlik, herhangi bir matematiksel düzenliliğin ya da doğa yasasının sonucu değil, tamamen rastlantısalıdır. Güneşin çapı ayınkinden yaklaşık dört yüz kat daha büyüktür, ama güneş aynı zamanda dünyaya aydan yine yaklaşık dört yüz kat daha uzaktır -bu iki yuvarlağın dünyadaki bir gözlemciye neredeyse eş büyüklükteymiş gibi görünmesi bundandır.

İkinci ve buna zıt alanda, ciddiyle aranan, son derece faydalı düzenlilikler yoktur ve pek elverişli olmayan kestirimlere ve indirgenmesi mümkün olmayan eşitsizliklere başvurmak zorunda kalırız. Takvimbilimin karmaşıklıkları neredeyse tamamen bu alanda ortaya çıkar -bu çok önemli noktayı iki asli örnekle göstereceğim: Bu iki örnek, Mağaraadamı Og mamutun kürek kemiğinden yapılma karatahtasına hepsini düzenli bir biçimde özenle kazıdığı dolunay simgelerinin, biraz aşağıda başka bir tahtaya oyduğu gün simgeleriyle düzenli bir sıra oluşturmadığını ilk fark ettiği zamandan beri insanlığın başına bela olmuşlardır. Bunun

üzerine Og kafasını kaşımış, herhalde bir yanlış yaptım diye düşünmüş, kayıtlarını daha da dikkatli tutmaya başlamış, ama her zaman aynı düzensiz sonucu elde etmiştir. (Og sonunda ya delirip eşinin dostunun canını sıkmaya başlamış ve kendini sürgünde buluvermiştir ya da kendini ampirik akışa uydurup karmaşık ve takribi bir takvimin ilk mimarı olmuştur herhalde.)

Bütün karmaşık toplumların başına bela olan iki asli örnek -güneş yılında günlerin ve kameri ayların kesirli sayılarda olmaları- aynı şeyden kaynaklanır: Doğanın tam da bu tür bir düzenliliğin işimize çok yarayacağı bir alanda basit sayısal ilişkilerle işlemeyi inatla reddetmesinden. Anlaşılan o ki, doğa muhteşem bir altıgen yapabildiği halde hoş, düzenli sayıda günden ya da kameri aydan oluşan bir yıl yapamamıştır (ya da yapmaya tenezzül etmemiştir.)

Ne can sıkıcı. Hem pratik ihtiyaçlarımız (mesela avlanma ya da tarım mevsimini, balık avlamak veya denize açılmak için gelgitlerin zamanını bilmemiz gerekir; Hıristiyan tarihinin büyük öcüsü olan Paskalya tarihinin hesaplanmasına hiç girmiyorum) hem de kafa karıştırıcı bir dünyayı düzene sokmanın bir yolu olarak sayısal düzenlilik peşine düşmeye yönelik, doğuştan gelen zihinsel ihtiyacımız, bizi üç büyük doğal döngüyü dikkatle izlemeye itmiştir: Dünyanın kendi etrafında dönüşünün ürünü olan günler, ayın dünyanın etrafında dönüşünün ürünü olan kameri aylar ve dünyanın güneş etrafında dönüşünün ürünü olan yıllar. (Haftadan binyıla, başvurduğumuz diğer önemli döngüler astronomik olaylara karşılık gelmezler, daha çok insanlık tarihinin daha karmaşık ve olumsal nedenlerinin ürünüdürler.)

Eğer bu üç doğal döngüden herhangi biri herhangi bir başkasının tam katsayısı olarak işleseydi, hoş, kolay ve te Kerrür eden bir takvimimiz olur ve bu da hayatı çok daha rahat hale getirirdi. Ancak doğa bize ucu bucağı görünme-

yen ondalık kesirlerden başka bir şey vermez. Bu uygunsuz gerçeklik inşasının insanlık tarihini nasıl etkilediğini en iyi, Batı toplumunun doğanın birbirleriyle örtüşmeyen döngülerinin getirdiği iki büyük takvimbilimsel karmaşıklığı nasıl ele aldığına bakarak tartabiliriz.

Güneş Yılı'nın Günleri

365 gün, 5 saat, 48 dakika ve 45.96768...saniye! Tanrı ne yapmıştı böyle? Mısırlılar, Çinliler ve Mayalar -hepsi birbirinden bağımsız olarak ve hepsi de büyük bir hayal kırıklığıyla- bir yılın tam bu kadar sürdüğünü bulmuşlardı. 365.25 -tam 365 ve bir çeyrek gün- bile yeterince kötü olurdu. Her dört yılda bir bir artık yıl yaşamının uygunsuzluğuyla ve buna eşlik eden bütün folklorik unsurlarla yine başbaşa kalırdık; bu unsurlara bir zamanlar ilkokuldaki bütün çocuklara ayların uzunluklarını öğreten altı dizelik bir şarkının tam yarısını işgal eden değişken Şubat da dahildir:

*Otuz günü var Nisan'ın
Haziran'ın, Eylül'ün ve Kasım'ın.
Diğer hepsinin otuz bir,
Bir tek Şubat değişiktir
Normalde yirmi sekiz çeker
Artık yılda yirmi dokuz gün sürer.*

Bu tür manilerin hatırdan kalma gücü korkutucu olabiliyor. Ben bugüne kadar, ilk iki dizeyi yüksek sesle okumadan 30 çeken ayları 31 çekenlerden ayıramamışım.

Gerçek kameri aylarla (bir sonraki bölümde ele alacağımız sağlam nedenlerle) uyumsuz olsalar da, birçok takvimin kullandığı ve ay adını verdiğimiz ara birimleri düzene sokacak daha rasyonel çözümler kolayca uydurulabilir. Birçok toplum birbirinden bağımsız olarak 360 günü eşit par-

William Blake, *Mahşer* (1808). Petworth House, Petworth, Sussex, İngiltere.
National Trust/Art Resource'un izniyle, New York.

çalara ayırıp (yirmici Mayalar her biri 20 günden oluşan 18 “ay”a; devrimci Fransızlar ise 1792 tarihli giyotini-temizle-ve-baştan-başla takvimlerinde 30 günden oluşan, yeni adlar verilmiş 12 aya) sonra da yılı tamamlayan beş özel gün ilan etmeyi akıl etmiştir (Mayalar bu beş günü özellikle uğursuz görürken, Fransızlar uzun bir parti yapmak için iyi bir bahane olarak görmüşlerdir). Fena değil, ama yine de her yıl o sinir bozucu fazla çeyrekle uğraşmak zorundasınızdır. Bu yüzden Fransızlar her dört yılda bir özel günlerin sayısını altıya çıkarmışlardır.

Artık yıl bulmacaları bitimsiz karmaşıklıklara ve şahane abes tartışmalara yol açabilir. Bütün o doğumgünü adetlerini ve 29 Şubat’ta doğan hem gerçek hem de kurmaca büyük karakterlerin hikâyelerini düşünelim. Mesela dünyanın onun 1792’deki doğumundan beri güneş etrafındaki iki yüzüncü turunu tamamlamasından kısa bir süre sonra, yani 29 Şubat 1992’de kırk sekizinci doğumgünü kutlayan herdem-geç besteci Rossini’yi düşünelim. (Evet, ellinci değil kırk sekizinci doğumgünü kutlamıştı; biraz sabredin, çünkü bu can sıkıcı küçük meseleyi çözüme kavuşturmak için takvimsel karmaşıklığın bir sonraki düzeyine geçmemiz gerekiyor ve bunu da bir sonraki kısımda yapacağız.)

Bir de, yirmi birinci *doğumgününe* kadar sözleşmeyle meşum Penzance Korsanları’na verilmiş olan, zavallı korsan çırağı Frederick’i düşünelim. Gilbert ve Sullivan’ın aynı adlı operakomiği, Frederick’in yakında salıverilecek oluşunun kutlanmasıyla başlar. Ama zavallı delikanlı 29 Şubat’ta doğmuştur, bu yüzden de daha “beş yaşına yeni girmiş”tir. Operanın altbaşlığı “Görev Kölesi”sidir, bu yüzden de Frederick’in sözleşmede belirlenen zamana kadar korsanlarla kalmayı kabul ettiğini kavramak zor değil. Sonra da sözlüsü Mabel’e ısrarla şunu söyler: “1940’da yirmi bir yaşına girmiş olacağım; o zaman dönüp seni babandan isteyeceğim, yemin

ederim.” Mabel “1940’a daha çok var ama” cevabını verse de bekleyeceği sözünü verir. Zavallı Mabel. Durum zaten yeterince kötü, ama Gilbert -ileride göreceğimiz gibi- Rossini’nin 1992’de ellinci yaşgününü kutladığını sananlarla aynı hatayı yapmıştı. Mabel’in, Frederick’in elli dört kronolojik yılı devirmiş olacağı 1940’a kadar değil, elli sekiz yaşında bir delikanlı olacağı 1944’e kadar beklemesi gerekir aslında.

Batı takviminde bizzat Jül Sezar tarafından M.Ö. 45 yılında yapılan ilk modern reform, 365-ve-bir-çeyrek-günden-biraz-cık-daha-az’ın (kesin konuşmak gerekirse, 365.242199...’un) fazladan yarattığı düzensizliği dikkate almıyor ve bunun yerine tam 365-ve-bir-çeyrek’i kullanıyordu. Gerçek güneş yılını sadece on bir küsür dakika fazla tahmin eden bu kadar ufak bir yuvarlama için tasalanmamız gerekir miydi ki? Böylece, (365 tamsayısından sonraki kesirli günün yadsınamaz gerçekliği göz önünde bulundurulduğunda) Sezar takvimi azami derecede basit bir biçimde işliyordu. Yani, Sezar takvimi tek bir düzeltme yapar ve bu düzeltme değişmez bir kurallı izler. Her dört yılda bir, yani “artık” yılda, takvim bir gün daha ekleyip yılı 366 gün yapar. Rasyonel bir takvimde kesirli günlere tahammül edemeyeceğimize göre, sonsuza kadar tekrar eden bir 365, 365, 365 ve 366 dizisi, aslında 365 ve bir çeyrek gün süren bir güneş yılının iyi bir versiyonu olacaktır.

Tabii, güneş yılının tam 365 ve bir çeyrek güne ulaşmıyor oluşunun getirdiği o münasebetsiz fazladan karmaşıklık sayılmazsa. O can sıkıcı on bir küsür dakika yüzünden bir yıl bu kesirsel düzenliliğe erişemez. Sezar takviminin bu ufak ihmali ilk başta çok önemli olmayacaktır, ama o fazladan on bir dakika Sezarın da epey uzun bir süre önce yaşadığı dikkate alınırsa bir süre sonra birikmeye başladı. En sonunda, takvim göze çarpacak miktarda fazladan gün (her bin yılda yedi gün) biriktirmeye başlayacaktır ve bu süreç sürekli böyle devam ederek Sezar takvimini gerçek güneş yı-

lından gitikçe daha fazla uzaklaşmaya zorlayacaktır. Yani, eğer ilkbahar noktasının [vernal equinox] her yıl aynı güne, 21 Mart civarına gelmesini istiyorsak (bu, papazlardan çiftçilere kadar her türden insan için büyük bir kolaylık ve, ileride göreceğimiz gibi, Paskalya'nın tarihinin belirlenmesi gibi canalcı bir meselenin çözülmesi için ivedi bir zorunluluktur), o zaman yüzyıllar geçtikçe Sezar takvimi aşama aşama kötüleşecektir. İlkbahar noktası (ve diğer bütün sabit tarihler) takvimde gittikçe daha ileri kayacaktır. Ve Sezar'ın şanına sürülen bu leke, Brütüs'ün açtığı yaradan bile daha nahoş bir darbe olacaktır.

Bu yüzden, Papa XIII. Gregorius böyle bir darbe vurmak yerine nazik ve rasyonel bir kesim yapmıştır. On altıncı yüzyıla gelindiğinde, yılda on bir dakika on dört saniyeyle giden bu amansız ihmal birike birike fazladan on gün olmuştu. Bu dikkatsizlik, özellikle Paskalya'nın tarihini belirlemek gibi ciddi ve kutsal bir görev verilmiş papaz ve astronomlar için bazı ciddi sonuçlar yaratmaya başlamıştı. Bu yüzden Gregorius fi tarihinden beri benimsenen bir stratejiyi izleyerek bir komite topladı ve bu komitenin başına çok zeki bir başkan atadı: Saygın Cizvit matematikçi Christopher Clavius. Çalışmalarına 1578'de başlayan bu komite, incelikli veya zarif teorilerde kesinlikle eşi benzeri olmayan ama gayet güzel iş görmek gibi çok önemli bir erdemi olan o pek hoş, pratik çözümlerden birini getirdi. Papa Gregorius yeni kuralları 24 Şubat 1582'de çıkardığı bir papalık bildirgesiyle ilan etti. Onun yaptığı düzenlemeye Gregorius reformu, değiştirilen takvime -bugün hâlâ kullandığımız takvime- de Gregoryen takvim diyoruz.

Clavius'un komitesi iki ayrı sorunla karşı karşıyaydı ve bunları farklı yollardan giderek çözdü. Birincisi, eski Sezar takvimi artık on gün önden gidiyordu ve tekrar güneş yılıyla uyumlu hale getirilmesi gerekiyordu (ki bahar noktaları

William Blake, *Los* (1794), *Urizen Kitabı'ndan*. Library of Congress Rare Books & Special Collections/Rosenwald Collection'ın izniyle, Washington, D.C.

ve gündönümleri bilinen geleneksel zamanlarında gelsin ve orada kalsın). Bu sorun ancak eski usül hasar kontrolü yoluyla çözülebilirdi -hem de epey radikal bir biçimde, başka ne yapabilirlerdi ki? Clavius resmi bir açıklamayla on günün atlanmasını tavsiye etti, Papa Gregorius da öyle yaptı - tam da öyle, hem de emir yoluyla! 1582'de 5 Ekim'den 14 Ekim'e kadarki tarihler kayboldu, daha doğrusu hiç yaşanmadı! 4 Ekim'den sonraki günün tarihi 15 Ekim oldu ve takvim yine güneş yılıyla uyumlu hale geldi.

Bu çözüm birçok insana canavarca olmasa bile acayip geliyor; hem doğaya hem de insan onuruna hakaretmiş gibi geliyor. Keyfî bir dünyevî iktidar nasıl olur da bir kaprisiyle günleri ortadan kaldırır? İmdi Gregorius'un çözümünün bazı sorunlar yarattığını kabul ediyorum (maaşlar, banka faizleri -eğer böyle bir şey vardıysa tabii-, yaşlar, doğum-günleri vs.); ama bu sorunlar 1 Ocak 2000'de bilgisayarlar iki haneli 00 yıl kodunu 2000 değil de 1900 diye okuyup anında kafa karışıklığı yüzünden çıldırdıklarında yaşanacak olan (ve büyük paralar harcayarak önlemeye çalışacağımız) çöküşle kıyaslanmaz bile. (Ben kendi payıma bankamın bilgisayarının hesabımdaki parayı yüzyıldır kasasındaymış gibi yorumlayıp bana faiz olarak bol sıfırlı bir çek sunmasını dört gözle bekliyorum.)

Aslında Gregorius'un gün atlama çözümü hiç de canavarca değil, aksine son derece akıllıca ve pratik bir çözümdü. Günler gerçek bir astronomik döngüyü kaydeder, ama her güne iliştiirdiğimiz tarih bir insan uydurmasından ibarettir. 5-14 Ekim her zaman insanların uydurduğu bir sistemin bir parçasıydı, doğal bir gerçeklik değil. Eğer kendi yapay sistemimizi ilkbahar noktaları ve gündönümlerinin oluşturduğu doğal bir döngüye uydurabilmek için bu tarihleri kesip atmamız gerekiyorsa, bunu hiçbir suçluluk duymadan, rahatça yapabiliriz.

İkincisi, Clavius ve şürekası Sezar sisteminin can sıkıcı kusurluluğundan kaçınacak yeni bir takvim kuralı geliştirmek zorundaydı. Bu amaca da, astronomik gerçekliğe, hesaplanması daha kolay Sezarca 365.25 çözümünden çok daha yakın olan 365.2422 günden oluşan bir yıl geliştirerek ulaşılar. Bu yılı tesis etmek için, eski artık yıl kuralına yönelik ikinci bir düzeltme yaptılar ve bugün hâlâ kullandığımız daha karmaşık bir kural oluşturdular. Sezar takvimi çok fazla artık yıl içeriyordu, bu yüzden Clavius belli bir artık yılı düzenli olarak atlama şeklinde basit bir yöntem geliştirdi; bu bütün sisteme bir akılcılık ve ilkelilik görüntüsü verecek ve böylece sadece işlenebilir ve keyfî bir çözüm gerektiren bu tamamıyla pratik meseleyi gizlemiş olacaktı. Clavius her yüz yılda bir, yüzyıl dönümlerindeki artık yılı atlamayı önerdi.

Ama, bu bölümün başında belirttiğim gibi, doğal döngüler sayısal bir kargaşa dayatırlar; bu Galileo'nun, Jeans'in ya da Joyce'un kozmosa atfetmek istedikleri sarsılmaz düzenin tam zıttıdır. Basit kurallar nadiren işe yarar; yüzyıl dönümlerindeki artık yılları atlama kararı da bir başka düzeltmeyi daha gerektiriyordu. Sezar takvimindeki artık yıl günlerin kesirliliğine getirilen birinci düzeltme; yüzyıl dönümünde bir artık yıl atlama Sezar takviminin ihmaline getirilen ikinci düzeltme, bu son kural da yüzyıl dönümünde bir artık yıl atlamaya getirilen üçüncü düzeltme oluyordu.

Clavius, Sezar takviminin getirdiği çözüm çok fazla şey eklerken, yüzyıl başında artık yıl atlama çözümünün de çok fazla şey götürdüğünü, sık sık bir şeylerin geri konmasını gerektirdiğini fark etti. Bu yüzden de dört yüzyılda bir bir artık yılın alıkonmasını önerdi. Sonra da şu uygulamayı bir kural haline getirdi: Yüzyıl dönümlerindeki artık yılları çıkarın, ama 400'e bölünebilen yüzyıl dönümlerindeki artık yılı geri koyun. (Dediğim gibi, bu ilkesel bir karar gibi gö-

rünebilir, ama aslında pratik bir iş görme usulünün kural haline getirilmesinden başka bir şey değildir.)

Bu üçüncü düzeltme de kusursuz değildir, ama Gregor-
yen takvimini -yani, bizim takvimimizi- güneş yılıyla epey
uyumlu hale getirir. Aslında, Gregoryen yıl şu anda güneş
yılından sadece 25.96 saniye farklıdır ki bu da her 2800 yıl-
da bir bir günlük düzeltme yapmayı gerektirecek kadar iyi
bir rakamdır. Son olarak, bu uyumsuzluk pratik hiçbir so-
run yaratmayacak kadar küçülmüştür. (Yoksa, teknolojik
toplumumuz kesinliğe giderek daha fazla ihtiyaç duyar hale
gelirken bu sözlerin de miadı dolacak mıdır?)

Özetle, 1582'deki Gregoryen reform Sezar takvimini, o
on "fazladan" günü atıp sonra da ileride ciddi bir kusur
oluşmasını önlemek için artık yıllarla ilgili yeni bir kural
ilan ederek gözden geçirmiştir: Her dört yılda bir bir artık
yıl ilan et, bunu yalnızca dört yüzyıl dönümünün üçünde
uygulama ve 400'e bölünebilir yüzyıl dönümlerindeki artık
yılı koruyarak bu kuralı yeniden uygula. Bu Gregoriuscu
kuralın önümüzdeki 2000 yılı için ilginç bir sonucu vardır.
Ne özel bir zaman ve hepimiz için ne büyük bir ayrıcalık!
Bir binyıl değişimine tanıklık etmekle kalmıyor, aynı za-
manda sadece dört yüzyılda bir gelen o nadir yıla da -Şubat
ayı 29 çeken bir yüzyıl dönümüne- giriyoruz. Evet, 2000
bir artık yıl olacak ve hayatlarımıza özel bir ikramiye, sade-
ce dört yüz yılda bir gelen fazladan bir gün katılacak. Bu
günü sıhhat ve afiyetle kullanın!

Gregoryen düzeltmeler konusundaki son bir dipnot ola-
rak şunu söyleyeyim ki bu yüzyıl kuralı, Rossini'nin iki yüz
kronolojik yıl geçtiği halde kırk sekiz yaşında olması (1800
ve 1900 artık yıllar değildi, bu yüzden o yıllarda doğumgü-
nünü kutlayamadı) ve zavallı Mabel'in Frederick'in istenen
yaşa gelmesi için fazladan dört yıl daha beklemesi (1900 art-
ık yıl değildi) paradokslarını da açıklar.

Astronomiyle bu kadar ilgilendiğimiz yeter, artık insanlık tarihinin zaafı ve insanın yabancı düşmanlığıyla da ilgilenmemiz gerekiyor. Gerçek bir iyileşme sağlamış olan Gregoryen takvimi Roma Katolik dünyasında çabucak kabul edildi. Ama İngiltere’de, bütün bu velvele Papa’nın bir komplosu gibi karşılandı; İngilizler ölür de böyle bir şeyi kabul etmezlerdi. Nitekim, İngiltere 1752’ye kadar Sezar takvimine bağlı kaldı; ama en sonunda akla ve kolaylığa teslim oldular -bu arada Sezar takvimine göre “fazladan” bir gün daha birikmiş olduğundan, Parlamento’nun gecikmiş Gregoryen reformu yapabilmek için on bir gün (3-13 Eylül 1752) atması gerekti.

Bu tarihi bildiğinizde, ortak kronolojimizdeki bazı kafa bulandırıcı küçük dipnotlar kolayca açıklanabilir (bunlar bir anlamda abes sayılabilir tabii ki, ama nedenini bilmediğinizde fena halde can sıkabilen şeyler olurlar). Örneğin, George Washington’ın doğumgünü, özellikle koloni dönemi Amerikası’nda onunla aynı dönemde yaşamış kaynaklar tarafından, 11 Şubat 1731 diye verilir bazen; halbuki bütün resmî tatillerimizi ehven pazartesilere taşımamızdan ve Lincoln ile Washington arasındaki farkı ortak bir Başkanlar Günü ile kapamaya karar vermemizden önceki zamanlarda Washington’ın doğumgünü 22 Şubat 1732’nin yıldönümlerinde kutlardık. Bir İngiliz sömürgesi olan Amerika Washington’ın doğduğu sıralarda hâlâ Sezar takvimini kullanıyordu. Daha on bir gün atılmamıştı (bu yüzden Gregoryen 22 Şubat, Sezar takvimini kullanan İngiliz dünyasında hâlâ 11 Şubat sayılıyordu). Üstelik Sezar takviminde (en azından İngiltere’de) yıl Mart ayından başlıyordu, yani Washington aynı zamanda bir yıl da erken doğmuştu.

Keza, Sovyetlerin “Ekim Devrimi’ni Kasım’da kutlamaları her yıl birçok insanın kafasını karıştırırdı. (Kızıl Meydan’da, balkona toplanmış Politbüro’nun önünde resmî ge-

çit yapan bütün o tankları hatırlıyorsunuz değil mi?) Rusya Gregoryen takvimini, seküleristlerin ortodoksiyi alaşağı ettikleri 1918'e kadar benimsememişti. Yani Sezar takvimindeki Ekim Devrimi, -gene o fazladan günler yüzünden- Gregoryen takvime göre aslında Kasım'da meydana gelmişti. Son olarak, içteki düşman her zaman dıştaki düşmandan daha tehlikeli olduğu için, Doğu Ortodoks kilisesi Gregoryen takvimini hâlâ kabul etmiş değildir çünkü bu takvim şüphesiz bir Roma komplosudur. Anlayacağınız, Sezar takvimi hâlâ yaşamaktadır, ama "insan işlerine akıl ermez, gün gelir devran döner..."

Ay ve Güneş Yıllarının Çakışmamasının Münasebetsizliği

Takvim yılı ile güneş yılı birbirine sadece o ufacık bir çeyrek gündenden de az zaman farkıyla uymadığı halde, bunun yarattığı bütün belalara baksanıza! Aya döndüğümüzde, durum daha da kötüleşir, aslında bundan beterini bulmak zordur.

Ay dünyanın çevresinde 29 buçuk günde (tam söylersek, 29.53059 günde) döner; bu yüzden de doğal ay, günlerle sayıldığında ya da çarpım yoluyla yıl haline getirildiğinde korkunç bir kesirliliğe sahip olur. Dolayısıyla kameri aylardan oluşan düzenli herhangi bir "yıl", güneş yılına yaklaşmaz bile; on iki kameri ay topu topu 354 (yine tam söylersek, 354.36706) gün eder ki, güneş yılıyla arasında neredeyse on bir gün fark vardır.

Karmaşık toplumlar ay ve güneş yıllarını uzlaştırma ihtiyacını duymasalardı, bu uyumsuzluk önemli olmayabilirdi. Ama maalesef ve kaçınılmaz olarak -bu metin boyunca ortada dolaşan iki nedenle- bu ihtiyacı duyarlar. Birincisi, pratik kaygılar bunu gerektirir (zira güneş ve ay döngüleri-

nin her ikisi de çok bariz bir biçimde, ama farklı farklı yollardan işe yararlar), ikincisi de akıl bundan hoşlanır. (İyi ya da kötü, bizler etrafını merak eden bilinçli yaratıklarız; ayın döngüsünün değişik safhalarını gözlemleyip de bu safhaların düzenlilikleri ve gün ve yıllardan oluşan diğer büyük döngülerle arasındaki ilişkileri hakkında kafa yormamız olacak iş değildir. Bizim için başka türlü mümkün değildir gerçekten de.)

Başta Çin İmparatorluğu, Yahudilik ve İslam olmak üzere insanlık tarihindeki birçok büyük toplum ağırlıkla ay takvimi kullanmışlar ama aynı zamanda bu takvimi güneş yılıyla uzlaştırmak zorunda kalmışlardır. Bu nasıl yapılabilir? Birincisi, kameri ayların kesirli günleri olamaz, bu yüzden de 29 buçuk gün sorununu, on iki ayın bazılarında 29 gün (bunlara “kusurlu” ya da “boş” aylar denir), bazılarında ise 30 gün (bunlara “tam” aylar denir) vererek -ve böylece tam 354 günlük bir ay yılı oluşturarak- çözerler. Peki ama on bir günlük eksik nasıl kapatılabilir?

Ay takvimi kullanan bütün toplumlar bu soruyla uğraşmışlar ve hepsi de Metonik Döngü denen döngünün bir çeşidini keşfetmişlerdir; bu döngü de pratik bir çözüm gibi değil ilkesel bir yasa gibi görünsün diye gizlenmiş, kaba ama faydalı iş görme usüllerinden biridir. 29 ya da 30 günlük kameri aylar gibi kaba bir ölçekle çalışıldığında, kameri aylardan oluşan bir yıldaki on bir günlük eksikliği düzeltmenin en kolay yolu, fazladan bir kameri ay -deyim yerindeyse, “bir artık ay”- ekleyip, biriken eksikler başa bela olmaya başladıklarında on üç kameri aydan ya da 384 günden oluşan uzun bir yıl yaratmaktır.

Adını M.Ö. beşinci yüzyılda yaşamış Atinalı astronom Meton’dan alan (fakat daha önceleri, bundan bağımsız olarak Çin’de ve sonra da Babil’de keşfedilmiş ve buradan Yahudi takvimine geçmiş olan) Metonik Döngü, güneş ve ay

yıllarını neredeyse kusursuz bir uyuma sokabilecek en kısa yıl dizisini getirir. Metonik Döngü on dokuz yıl sürer ve bu on dokuz yılın herhangi yedi yılına artık bir ay eklemeyi gerektirir. (Aslında, Meton'un özgün versiyonu on dokuz yıldan sonra hâlâ beş günlük bir uyumsuzluk içeriyordu, ama bu küçük sorun bu artık ayların beşine birer gün eklemek gibi çeşitli çözümlerle kolayca halledilebiliyordu.) Metonik Döngü insana kaba saba ve keyfi bir şeymiş gibi gelebilir, ama işe yarar ve bundan daha basit bir şey uydurmak da mümkün değildir. Bu yüzden, neredeyse bütün ay takvimleri bu her on dokuz yılın yedisine artık aylar ekleme sistemini izler. Örneğin, modern Yahudi takvimi bir Metonik Döngü'nün üçüncü, altıncı, sekizinci, on birinci, on dördüncü, on yedinci ve on dokuzuncu yıllarına 30 günlük bir on üçüncü ay ekler.

Gregoryen reform ve George Washington'ın doğum tarihinde olduğu gibi, bu tür takvimsel karmaşıklıkları anlamak gündelik hayatın kafa karıştırıcı bazı yönlerini kavramamıza gerçekten yardımcı olur; aksi takdirde bunlar her gün canımızı sıkan yüzlerce küçük şey arasında, baş ağrıtıcı bir başka kargaşa haline gelip şöyle sorular sormamıza yol açarlar: "Ne demeye böyle oluyor? Gün oluyor, baktım mı buluveriyorum halbuki" -sonra da aradığımızı hiçbir zaman bulamamaya başlarız.

Örneğin, Hanukkah'ın* Aralık takviminde niye her yıl yaklaşık on gün öne kaydığını her zaman merak etmediniz mi? Siz Hanukkah'ın tam Kasım'a geçeceğini düşünürken, ertesi yıl birdenbire Kasım'ın sonlarına, hatta Noel'den bile sonraya sıçrayıverir. İşte bunun suçlusu Metonik Döngü'dür. Gregoryen bir tarihle bağlantılı olarak, 354 günlük bütün kısa ay yıllarında (Metonik Döngü'deki on dokuz yılın on iki-

(*) Yahudilikte, sekiz gün süren Işıklar Bayramı - ç.n.

Pablo Picasso, *Guernica* (1937). Museo del Prado, Madrid, İspanya. Yayın hakkı: 1997 Estate of Pablo Picasso/Artists Rights Society (ARS), New York. Giraudon/Art Resource'un izniyle, New York.

sinde) Yanudilere ait herhangi bir tarih geriye kayar, ama artık bir ay içeren 384 günlük uzun yıllarda ileri fırlatılır.

Öte yandan, Ramazan'ın Gregoryen takvimimizde sürekli geriye doğru gittiğini, bu yüzden de güneş yılı içinde herhangi bir zamanda başlayabileceğini fark etmiş olabilirsiniz. İslâmî takvim de kameridir, ama Metonik Döngü düzeltmesini kullanmaz. Dolayısıyla eksik günler sürekli birikir ve bütün sabit İslâmî tarihler Gregoryen takviminde devamlı geri gider.

Hıristiyan tarihinde, güneş ve ay döngülerini uzlaştırma ihtiyacı, takvimbilim tarihindeki en karmaşık ve sürekli can sıkıcı sorunlardan biri üzerinde yoğunlaşmıştır: Paskalya tarihinin hesaplanması. Bu konu hakkında bir sürü, hatta kütüphaneler dolusu kitap yazılmıştır; büyük bilim adamları hayatlarını bu çok önemli günün tarihini doğru saptamak için kurallar ve usüller geliştirmeye adanmışlardır. Burada ayrıntıları araştırmaya başlamam bile mümkün değil; o yüzden sadece, bu bölümün iyi bir özeti olarak (çünkü Paskalya burada tartışılan bütün meseleleri özlü bir biçimde ifade eder), Paskalya'nın, tanımı, hem ay hem de güneş takviminden unsurlar içerdiği ve tarihi, bizler bütün büyük ve can sıkıcı ölçüde kesirli kozmik döngüleri uzlaştırmayı öğrenene kadar belirlenemeyeceği için, takvimdeki diğer bütün günlerden ya da tarihi değişen bütün bayramlardan daha sorunlu olduğunu belirtmek istiyorum. Çünkü Paskalya, ilkbahar noktasından (güneş unsuru) sonraki ilk dolunayı (ay bileşeni) izleyen Pazar günü gelir.

Bir Sonsöz

Ben takvim sorunlarını her zaman yürekten sevmişimdir çünkü bütün zaaflarımızı minyatür olarak çok iyi sergiler. İnatçı doğanın bize yaptığı bütün numaraların, aklın bütün

hatalarının ve anlama itkimizi gerçekleştirmeyi daha da güçleştiren bütün alışkanlık ve duygu engellerinin -başka bir deyişle, bilginin önündeki içsel ve dışsal tuzakların- oluşturduğu bu hassas bileşimi başka nerede bu kadar canlı bir biçimde gözlerimizin önüne serilmiş bulabiliriz ve buradan bir yerlere ulaşmayı başarabiliriz ki.

Galiba bilme itkimiz sadece pratik fayda elde etme amacını gütmendiğinde insanlığı daha da çok seviyorum -bilim adamı takıntısı da böyle bir şey oluyor herhalde. Balık avlayan ve çiftçilik yapan toplumların orantısız yıl ve kameri ay döngülerini uzlaştırmaları gerekir. Doğa temiz ve kesin orantılara izin vermeyince, insanlar hantal, barok Metonik Döngü'yü uydurmak zorunda kalmışlar. Birbirinden bağımsız birçok toplumun bu başarısı ancak kahramanca diye adlandırılabilir.

Bu işlevsel bilme ihtiyacını tanıyor ve kesinlikle insanlık tarihindeki itici güç olarak onurlandırıyorum. Fakat Paleolitik Og mağarasından dışarı, göklere bakıp ayın niye bazı safhaları olduğunu sorduğunda (ve bunu da, elde edeceği bilgiyi yakınlardaki sahilde kabuklu hayvan toplamadaki başarısını arttırmak amacıyla kullanabileceği için değil, sadece bir gizi çözmek için, görünürdeki düzenin ardında tekrar eden düzen adını verebileceğimiz bir şey olması gerektiğini, belli belirsiz de olsa sezip sırf bu nedenle güzel bulduğu için yaptığında), işte o zaman takvim sorunları da tıpkı insanlığın kendisi gibi yüceleşmiştir.

Özelde binyıl tutkusunun, genelde de takvim takıntısının ardında düzenlemenin hazzı ve anlamanın sevinci olduğunu düşünürsek, o zaman -çoğunlukla büyük ya da kapsamlı düşünürlerin değil, asalakların ya da egzantriklerin alanı olarak görülen- bu tuhaf küçük konu, insanları bu denli ayrı, bu denli soylu olma potansiyeline sahip ve genellikle de sahiden bu denli komik varlıklar kılan her şeyin bulundu-

ğu küçük bir mikrokozmos haline gelir. Sokrates ve Charlie Chaplin eşit yüceliklere erişmişlerdi.

Yazılarımı böyle boş genellemelerle, böyle gülünç denecek ölçüde yetersiz lirizm debelenmeleriyle bitirmekten nefret ederim, o yüzden izin verin, bu kitabı takvimbilim alanında müthiş bir şey yapmış olan ve binyılı bütün kalbiyle seven sıradan bir insan hakkında küçük bir hikâyeyle bitireyim. Onun hikâyesi takvimbilim vakayinamesindeki klasik bir türe giriyor - yani *gün-tarihi hesabı*'na; insan zaaf-ları ile ilahi başarısızlık arasındaki etkileşimin bir örneği olarak eşi benzeri olmayan (klasikliği de oradan geliyor) bir konuya: Hem *bizler* gayet kolay ve makul seçenekler dururken tuhaf tanımlar seçmiş olduğumuz için hem de *doğa* kozmik gün ve yıl döngülerini, aralarında böylesine zavallıca ve irrasyonel bir ilişki olacak şekilde ayarlayarak işleri iyice karıştırdığı için son derece güç bir konu bu.

Gilbert ve Sullivan'ın artık yıl hikâyesinde, Korsanlar Kralı, Frederick'in içinde bulunduğu takvimsel açmazı açıklamaya şöyle başlar: "Benim de uymamak gibi bir niyetimin olmadığı gülünç bir nedenle..." Gün-tarihi konusunda ben de aynı şeyleri hissediyorum. Gülünç ve keyfi bir nedenle, kültürümüz günleri hafta denen -ve doğadaki hiçbir döngüye karşılık gelmeyen- yedilik gruplar halinde toplamaya karar vermiş. Bir yıl 365 gün sürdüğü için de, sonuçta elimize bir yılda elli iki hafta ve başbelası fazladan bir gün kalıyor.

Eğer yıl kesirli olmayan sayıda haftadan oluşsaydı (artık yıl sorununu şimdilik bir kenara koyuyorum), gün-tarihi diye bir sorunumuz olmazdı, çünkü yılın her tarihi her zaman haftanın aynı gününe gelirdi. Ama yılı bir haftalar dizisi içinden geçirip sonra da her yıl bir günü dışarıda bırakarak meseleyi gereksiz yere güçleştirmişiz -çünkü artık her yeni yılda her tarihin karşılık geldiği gün kaymak zo-

rundadır. 1997'de bir Salı'ya gelen bir tarih, 1998'de bir Çarşamba'ya, 1999'da Perşembe'ye vs. kaymalıdır. (Artık yıllara birazdan döneceğiz.)

Bütün bunlar hiç mi hiç dert olmayabilirdi; gelin görün ki bizler dert ediniyoruz işte. Niye diye sormayın, ama doğumgünümüzün ya da bizim için önemli olan bir başka tarihin şimdiki yıl dışındaki (içinde bulunduğumuz yıl için bir takvime bakıveririz olur biter) yıllarda haftanın hangi gününe geldiği bizleri fevkalade ilgilendiriyor. Kültürümüzde doğduğumuz güne özel bir ilgi gösteriyoruz. Haftanın hangi gününde doğduklarını bilip bilmediklerini kime isterseniz sorun (çoğu kimse bilmez), hemen yuvalarda öğrendikleri çocuk şarkılarından oluşan çocuk bilinçlerinden bir name çıkartıvereceklerdir: "Pazartesi çocuğu güzel yüz-lü olur, Salı çocuğu zarif olur..." (Inanın, bunu kafadan atmıyorum. Yakında anlaşılacağı üzere, ampirik tecrübelerden yola çıkarak konuşuyorum ve bu sahnenin onlarca kez yinelendiğine tanık oldum. Bu arada, ben de bir Çarşamba günü doğmuşum ve "Çarşamba çocuğu kederli olur.")

Tek güçlük insanların yaptığı tanımın münasebetsizliği - ve buna bağlı olarak her yıl bir gün ekleme ihtiyacı- olsaydı, gün-tarihi sorunu görece daha kolay çözülebilirdi. O zaman herkes bir takvimden bir tarihin bu yıl haftanın hangi gününe geldiğine bakıp, bu yıl ile ilgilendiği diğer yıl arasındaki aralığı hesaplar, yediye böler ve kalanı bu yılın o gününden çıkarırdı.

Ama burada doğa müdahale edip yıldaki günlerin kesirli-liğinden kaynaklanan fazladan bir güçlük ve buna bağlı olarak da artık yılları saptama ihtiyacını yaratır. Yıl elli iki hafta ve fazladan bir günden oluşur -artık yıllar hariç; artık yıl elli iki hafta iki gün sürer. Bu yüzden, geçmişteki (ya da gelecekteki) herhangi bir tarihin haftanın hangi gününe geldiğini söyleyebilmek için, önce bu yılın takviminde bu

tarihi bulmanız gerekir. Sonra da iki hesap yapmanız gerekir: Birincisi, *insanî zaafı* hesaba katıp her yıl eklenen fazladan günü düzeltmek (çünkü yıl elli iki hafta artı bir günden oluşur); ikincisi, *doğal karmaşıklıkları* kabul edip herhangi bir artık yılda eklenen fazladan gün için bir başka düzeltme yapmak (yüzyılları aşan bir hesap yapıyorsanız, 400'e bölünmeyen yüzyıl dönümlerindeki atık yılları atama şeklindeki Gregoryen kuralı unutmadan, tabii).

Dolayısıyla işlemin tamamı bayağı karmaşıklaşır -ve uzak yıllardaki tarihlerin haftanın hangi gününe geldiğini hesaplama (ve bunu kendini ve başkalarını alakâdar edebilecek kadar hızlı bir biçimde yapma) işlemi de "gün-tarihi hesaplama" adıyla bilinir. Bu konu şaşırtıcı ölçüde uzun ve malumatlı bir literatür yaratmıştır. Bazı insanlar müthiş gün-tarihi hesaplayıcılarıdır ve herhangi bir yıldaki herhangi bir tarihin (yüzyıllar ve binyıllar ötesindeki tarihlerin bile) haftanın hangi gününe geldiğini anında (ve hatasız) söyleyebilirler.

Bu literatürün önemli unsurlarından biri de, en ünlü ve en yetenekli gün-tarihi hesaplayıcılarının bazılarının zekâca geri, yani otistik insanlar olmalarıdır; bu insanların genel zihinsel becerileri ve icra yetenekleri o kadar sınırlıdır ki böyle tuhaf, karmaşık ve herkesin kolayca sahip olamayacağı bir beceriyi nasıl olup da geliştirebildiklerini kimse açıklayamamaktadır. Bundan daha harika, büyüleyici ve hatta mucizevî bir şey olabilir mi? Gün-tarihi hesabı sıradan faniler için bile epeyce güç görünmektedir; böylesi büyük kısıtlamaları olan insanlar böyle bir şeyi nasıl becermektedir? Onların bu başarıları insan zekâsının -ve hatta insan cesaretinin- doğası hakkında bize ne söylemektedir? Son bölümde böyle bir kişinin hikâyesini anlatacağım.

İKİNCİ KISIM: BEŞ HAFTA

Her şeyin birbiriyle bağlantılı olmasına övgüler düzen şairler, bir çiçeğin yaprağının düşüşünün uzaktaki bir yıldızı etkilemesi gerektiğini söylemişlerdir. Şükredelim ki evrensel bütünleşme bu kadar sıkı değil, çünkü böyle hassas bağları olan bir evrende varolamazdık bile.

On dokuzuncu yüzyıl başlarında yaşamış büyük Fransız doğabilimcisi Georges Cuvier, bedenın bütün parçaları yüksek düzeyde bütünleşmiş oldukları için evrimin gerçekleşemeyeceğini iddia etmişti. Bir parça değiştirildiğinde, kesinlikle bütün diğer parçalar da ona uygun bir biçimde değişip farklı bir hayat tarzı için yeni ama aynı derecede zarif bir konfigürasyon üreteceklerdi. Her bir parçanın, her biri yeni bir optimalliğin kusursuzluğuna ulaşacak ölçüde böyle kapsamlı bir biçimde değişebileceklerini tahayyül edemeyeceğimiz için, organizmalar evrimleşemezlerdi.

Cuvier'nin iddiasının yarısı yadsınamayacak kadar sağlamdır. Evrim bu kadar kapsamlı bir değişim gerektirseydi, böyle bir süreç imkânsız olabilirdi. Ama bedenlerin bazı parçaları büyük ölçüde modülerdir ve birbirinden ayrılabil-

lirler. Küçük Susie “seviyor, sevmiyor” diye papatyanın yapraklarını yolduğunda Alfa Centauri (daha uzaktaki yıldızlardan hiç bahsetmiyoruz) gözünü bile kırpmamıştır. Ve ayak kemiği ayakbileği kemiğiyle bağlantılı olsa da, evrim, bir salyangozun kabuğundaki şeritlerin sayısını, radülasındaki (çenesindeki) dişlerin sayısını değiştirmeden değiştirebilmektedir.

Beynin işlevleri ve genelde insan zekâsı da gayet modüler ve birbirinden ayrılabilir olma eğilimindedir. Beynin içinde insanları, IQ denen tek bir sayıyla ölçülen, tutarlı bir şeyin onlarda ne kadar bulunduğuna göre sınıflandırabilen hiçbir g-faktörü ya da tekbiçimli bir “genel zekâ” ölçüsü falan yoktur. (Daha önceki *The Mismeasure of Man* adlı kitabımda bu görüşe yönelttiğim eleştiriye bkz.) Zekâ, tamamı “zihnin” dediğimiz şeyi inşa eden, birbirinden görece bağımsız çok sayıda zihinsel yetiden [attribute] oluşan bir küme için kullandığımız gündelik bir sözcüktür.

Zihinsel yetilerin birbirlerinden görece bağımsız olmalarının en iyi ve klasik örneği, bir zamanlar inanılmaz bir duyarsızlıkla *idiot savant** adı verilen insanların (yani, normal zekâlı bir insanda görsek bile şaşıracağımız, hele başka her açıdan son derece kısıtlı yetenekleri olan bir insanda görünce bize mucize gibi gelecek derecede gelişmiş keskin, ayrı ve tanımlanabilir bir beceriye sahip olan özürlü insanların) gösterdiği hayret verici olgulardır. Bazı savanlar ışık hızıyla hesap yapabilir, çok uzun haneli rakamları hemen ve hiçbir şekilde yanılmaksızın çarpıp bölebilir, gelgelelim bir doları bozamaz, hatta bu kavramın ne demek olduğunu bile anlayamazlar. (Dustin Hoffman *Rain Man*'de böyle bir karakteri büyük bir duyarlılıkla oynamıştı.) Bazıları ise bir kereliğine ve sadece bir an görmüş oldukları karmaşık sah-

(*) Aptal bilgin - ç.n.

neleri en ince ayrıntısına kadar resme dökebilirler, ama okuyamazlar, yazamazlar ya da konuşamazlar.

Bu insanlar birbirinden çok farklı iki nedenle ilgimizi çekiyorlar. Son derece sıradışı oldukları için soluğumuzu keşiyorlar; uçlar bizi her zaman ilgilendirmiştir zaten (en büyük, en vahşi, en çirkin, en gözalıcı). İnsanın özünden gelen bu eğilimden utanmamıza gerek yok. Ama savanların dikkatimizi çekmesinin bir başka nedeni ise, bize normal zekânın doğası hakkında önemli bir şey öğretebileceklerini hissetmemizdir -çünkü genelde bir ortalama hakkında en fazla şeyi, uç bir sapmanın nedenini anlayarak öğreniriz.

Bu savanlar hakkında (ikisi de fazla basit ve muhtemelen yanlış olmalarına rağmen, yine de sorunu formüle etme yönünde makul bir girişimi temsil ederler) iki geniş yorumda bulunmayı yeğlemiştir. Bu insanlar söz konusu olağanüstü yeteneklerini, yapabilecekleri bir şey keşfedip sonra da onu geliştirmek için yılmadan, çok sıkı çalıştıkları için mi edinmişlerdir? Bu durumda, savanın becerisine muhtemelen hepimiz sahip olabiliriz, ama hiçbir zaman tek bir zihinsel işleme bu kadar çok zaman ayırmayız. (Bu seçenekte, savanın beyni aşırı-gelişmiş yeteneğiyle bağlantılı modül açısından bizimkinden farklı değildir ve bu olgu bize kendimizi adadık mı neler yapabileceğimizi öğretir.)

Yoksa bu insanlar yeteneklerini, beynin yapısının bir yerindeki eksiklikler bir başka yerindeki sıradışı bir gelişmeyle dengelendiği için mi geliştirirler? Bu durumda, böyle bir faaliyete kendimizi adamayı tercih etsek bile, çoğumuz savanın yeteneğini öğrenemeyiz. (Bu seçenekte ise, savanın beyni özel yeteneğini düzenleyen modül açısından bizimkinden farklıdır ve bu olguyu incelemek bize zihnin fiziksel doğası hakkında önemli bir şey öğretir.)

Her neyse, gün-tarihi hesabı birçok savanın gösterdiği en ünlü, en sık rastlanan "bölük pörçük yetenek"lerden birisi-

dir. Bu konuyla ilgili birçok çalışma yapılmıştır (Yakın tarihli şu iki kitap bu çalışmalarını gayet iyi özetler: Steven B. Smith, *The Great Mental Calculators*, Columbia University Press, 1983 ve Darold A. Treffert, *Extraordinary People: Understanding "Idiot Savants,"* Harper and Row, 1989). Zihinsel engelli ve otistik gün-tarihi hesaplayıcıları hakkındaki literatüre şu beklenen soru hâkimdir: Bunu nasıl yapıyorlar?

İlk akla gelen yaklaşım -bir savana gün-tarihi hesaplarını nasıl yaptığını sormak- işe yaramaz. Pek azımız en iyi yaptığımız işleri nasıl başardığımızı doğru dürüst açıklayabiliriz, çünkü gerçekten sıradışı olan başarılarımız bize otomatik görünür. (Spor kahramanları olağanüstü yeteneklerini tarif edememekle ünlüdürler -"Şey, eee, gözümü toptan ayırmadım işte, sonra da..." Entelektüellerin de edebî ya da matematiksel başarılarını daha iyi anlatabildikleri söylenebilir -"Şey, bir rüya gördüm, işte bu altı yılan vardı, sonra..."). Eğer konuşabilselerdi savanlar da "yapıyorum işte" derlerdi -çoğumuz özel yeteneklerimizi bundan daha iyi anlatamayız zaten.

Söz konusu literatür iki temel tarzı ele almıştır; ulaşılan sonuçlar da insan başarılarının bilinen nedenlerini göstermekte, bekleneceği üzere yetersizdir. Yani, bazı savanlar bir işi bir şekilde yaparken, öbürleri başka şekilde, daha başkaları bu iki yolu birleştirerek, daha daha başkaları da henüz belirlenemeyen bir yoldan yaparlar. Birincisi, bir savanın olağanüstü, hatta gerçekten eidetik* bir ezberleme yeteneği olabilir. O zaman da gün-tarihi hesaplayan bir savan belli sayıda yılın takvimlerini ezberleyip bu yıllardan herhangi birindeki herhangi bir tarihin hangi güne geldiğini sırf belleği sayesinde söyleyebilir. İkincisi, bir savan bir algoritma ya da bir hesaplama kuralı geliştirip sonra da bu kuralı sık

(*) Önceden algılanan nesnelerin zihinde net bir şekilde yeniden canlandırılabilmesi yeteneğine ait - ç.n.

sık büyük bir yoğunlaşma ve kendini vermeyle kullanarak, hesap yapma hızını müthiş arttırmış, adeta "benliğinin bir parçası" haline getirmiş olabilir. Bu işlem bir noktada otomatik bir hal almaya başlamış olabilir.

Gün-tarihi hesaplayan bazı savanlar yalnızca belleklerini kullanırlar; bu yöntemi tespit etmek kolaydır çünkü bunu uygulayanlar sadece sınırlı sayıda yılı ezberleme eğilimindedirler. Sözgelimi 1980 ile 2020 yılları arasındaki tarihlerin hangi güne geldiğini hesaplayabilen -ama daha önceki ya da sonraki yıllardaki tarihlerle ilgili hiçbir fikri olmayan- bir savan söz konusu kırk yılın takvimlerini ezberlemiştir büyük olasılıkla (araştırmacılar bunu deneğin kitap raflarına bakarak ya da ona sınırlı sayıda yılı gösteren bir daimî takvime sahip olup olmadığını sorarak gösterebilirler).

Fakat burada anlatılacak olan genç adam da dahil, bir tarihin hangi güne geldiğini hesaplayan birçok savan kendi icatları olan algoritmalar kullanır. Bu insanların bazıları, benim konum olan kişi de bunlardandır, geçmişteki ya da gelecekteki binlerce yıldan herhangi bir günü hemen hesaplayabilmekte ve istenen tarihle bugün arasında iki yıl ya da iki yüzyıl bir mesafe olması hiç fark etmiyormuş gibi görünmektedir. Bazı savanların algoritmalar kullandıkları önermesi yine de iki gizi ve karmaşıklığı açıkta bırakır -ki bunlar da konu hakkındaki literatürde önemli bir rol oynarlar. Birincisi, son bölümde gösterdiğim gibi, gün tarihi hesaplama iki aşamalı bir süreçtir. İlk olarak, belli bir referans yılında -genellikle takvimden kolayca bulunabilecek olan, halihazırdaki yıldır bu- istenen tarihin haftanın hangi gününe geldiğini bilmeniz gerekir. Sonra da geliştirdiğiniz algoritmayı kullanıp referans aldığınız yıl ile söz konusu yıl arasındaki farkı hesaplayabilirsiniz. Yani, algoritmanız ne kadar iyi olursa olsun, yine de bazı temel referansları belleğinize yerleştirmeniz gerekir. (Şüphesiz uygulamaya, yanı-

nızda taşıdığınız bir takvimden istenen tarihin bu yıl haftanın hangi gününe geldiğine bakarak başlayabilirsiniz; ama kendine saygısı olan hiçbir gün-tarihi hesaplayıcısı böyle bir desteği kullanmayacaktır.)

Genelde insan zihnini kavramakla daha ilgili olan ikinci karmaşıklık, benim konum olan kişi de dahil, en iyi algoritmik hesaplayıcıların hesaplarını, geliştirdikleri algoritmayı açık bir biçimde kullanamayacak kadar hızlı yapmalarıdır. Çarpıcı bir örnek olarak, Oliver Sacks tarafından (*Karısını Şapka Sanan Adam* adlı kitabının bir bölümünde) son derece dokunaklı ve göz alıcı bir biçimde anlatılan ünlü matematikçi ikizler (ve muhteşem gün-tarihi hesaplayıcıları) George ve Charles hakkında araştırma yapan bir ihtisas öğrencisi, onların yöntemini birçok savanın gösterdiği kendini adamışlıkla uygulayarak onların gün-tarihi hesaplama becerilerine ulaşmak için çalışmaya karar verdi. Hesabı yapabileceğini anladı, ama uzun bir süre onların hızlarına yaklaşamadı. En sonunda ve hiçbir zaman tam olarak anlatamayacağı bir şekilde, teknik “tık” diye otomatik hale geli-verdi. Söz konusu öğrenci artık ikizlerle başa çıkabiliyordu. Darold Treffert’in kitabında, bu deney hakkında Dr. Bernard Rimland’ın yazdığı bir rapor aktarılıyor:

Langdon gece gündüz alıştırma yaparak ustalık derecesini arttırmaya çalıştı... Ama muazzam miktarda alıştırma yapmasına rağmen, ikizlerin hızına epey uzun bir süre yetişemedi. Sonra birdenbire, onların hızına yetiştiğini keşfetti. Langdon’u çok şaşırtan bir biçimde, beyni karmaşık işlemleri bir şekilde otomatikleştirmişti; ezberlenecek tabloyu öyle etkili bir biçimde sindirmişti ki takvim hesabı artık onun benliğinin bir parçası haline gelmişti; artık bilinçli olarak çeşitli işlemler yapması gerekmiyordu.

Benim tanıdığım, herhalde şu ana kadar ülkemizdeki en iyi gün-tarihi hesaplayıcılarından biri olan genç adam otistik ve idrak gücü son derece sınırlı. Dil yetenekleri iyi durumda, ama niyetlilik ve duygusal nedensellik konusundaki kavrayışı neredeyse sıfır. Temel fiziksel nedenselliği anlıyor ve bırakılan bir nesnenin yere düşeceğini, ya da fırlatılan bir topun duvara vuracağını biliyor, ama insanî motivasyonları ya da insan eylemlerinin ardındaki “içsel” nedenleri yorumlayamıyor. Kitap ya da filmlerdeki en basit hikâyeyi anlayamıyor. Kuralları mekanik bir biçimde izlemeyi öğrenme anlamında oyun oynayabiliyor, ama insanların niye bu tür faaliyetlerde bulduklarına dair hiçbir fikri yok ve sayı kazanma, yenme ve yenilme gibi kavramları asla kavrayamadı.

İnsanlar öncelikle hikâye anlatan yaratıklardır. Dünyayı bir hikâyeler kümesi olarak düzenleriz. Peki o halde, eğer bir kişi hikâyeleri kavrayamıyor ya da insanların niyetlerini kestiremiyorsa içinde bulunduğu kafa karıştırıcı ortamı nasıl anlamlandırabilir? İnsanın kahramanlıklarını anlatan bütün belgelerde, insanların, hayatın talihsizlikleri onları ortak doğamızın temel özelliklerinden yoksun bıraktığı zaman bulup uygulamaya uğraştıkları telafiler kadar soylu hiçbir tema bilmiyorum ben.

Fiziksel engellilerin durumlarıyla nasıl başa çıktıklarını genelde anlarız, ama zihinsel engellilerin benzer gayretlerini pek düşünmeyiz. Dış dünyanın “vızıldayan ve serpilen” karışıklığını hepimizin bir düzene sokması gerekir ve eğer hikâyeleri anlayamıyorsa, başka bir yol bulmak zorundayızdır. Bu genç adam bütün hayatı boyunca etrafındaki kafa-kafoniyi bir yere oturtabilecek ve anlamlandırabilecek düzenlilikler bulmaya çabaladı. Gayretleri çoğunlukla çıkmaza saplanmakla ve boşa kürek çekmekle sonuçlandı.

İnsan yüzlerinden hemen hiçbir şey çıkartamadığı için,

yıllarca ses tonundan ya da yüksekliğinden ek bir ipucu elde etmeye çalıştı. Tiz mutlu mu demekti? Yüksek öfkeli mi demekti? Aynı plağı farklı hızlarda çalıyor, Paul Robeson'ın 33 devirdeki sesini 78 devirde kadın sesine çeviriyor; bütün bunları yaparak hep bir kurala, eylemi yönlendirecek bir kılavuza ulaşmayı umuyordu (daha doğrusu, ben bu sonuçta vardım). Bunu hiçbir zaman bulamadı, ama hâlâ uğraşiyor. Küçüklüğünde bazı matematiksel beceriler geliştirdi ve bunları hemen kullanmaya başladı. Bütün 33'lük plaklarına saat tutuyor, müziğin türüyle kayıt uzunluğu arasında karşılıklı bir bağ kuracak bir kural bulmaya çalışıyordu. Hiçbir yere ulaşamadı ve en sonunda vazgeçti.

Sonunda, işlenebilir anahtarını buldu -kronolojydi bu. Eğer hikâyeleri anlamıyorsanız, genel bir düzenleyici işlevi görebilecek ikinci en iyi şey nedir? Zamanın doğrusal ardışıklığı! Niçini, nasılı, neyi, öyle mi değil miyi anlamayabilirsiniz, ama hiç değilse bütün birimleri aralarındaki neden-sonuç ilişkisi nedir diye kafa yormaksızın zamansal bir sıralama içinde düzenleyebilirsiniz -bu şundan önce geldi, şu ötekinden, öteki de berikinden. Zafer kazanmıştı. Bu genç adam size, hayatının son yirmi yılının her bir gününde olmuş olan bir şeyi söyleyebiliyordu. Bizler gibi bir önem sıralaması yapmadığı için, hatırladığı olay genelde bize önemsiz görünüyor, o yüzden de doğru söyleyip söylemediği konusunda bir şey diyemiyoruz -"O gün, Michael Ianuzzi 'Vay be!' demişti" Ama denetleme imkânı bulduğumuzda, hiçbir zaman yanılmadığını görüyoruz -"4 Temmuz 1981'de Charles Nehri üzerinde havai fişekler görmüştük."

Gün-tarihi hesaplamakla ilk ne zaman ilgilenmeye başladığını biliyorum galiba. Zamansal sıralama hayatını düzenlemekte kullandığı mihenk taşı haline gelmişti. Hem tarihlerin hafta içinde karşılık geldiği günün böyle ilginç bir şekilde yıldan yıla değişmesinden daha sabitleyici -ve belki de

gizliden gizliye hayat memmat meselesi denecek kadar önemli- ne olabilirdi ki? Bütün bunların ardında bir kural olmalıydı? Bu ne olabilirdi? Uğraştı ve buldu. Becerilerinin gittikçe arttığını gözlüyordum, ama hesaplamayı nasıl yaptığını asla öğrenemedim.

Eğer kendinizi başkalarından, dar bir “bölük pörçük beceri” geliştirerek ayırt edecekseniz, gün-tarihi hesabı kadar harika ve faydalı bir başka seçenek düşünemiyorum. İnsanların çoğu doğdukları tarihin haftanın hangi gününe geldiğini öğrenmek ister. Ama bu bilgiyi edinmek kolay değildir. Ansiklopediye bakamazsınız, sıradan bir takvimde bulamazsınız. Anneniz hatırlayıp size söylemediyse, muhtemelen bilmiyorsunuzdur. Bu günü bulabilmek için gün-tarihi hesabını yapabilmemiz gerekir ki çoğu insan yapamaz.

Dolayısıyla bu genç adam paha biçilmez bir kaynak haline geldi. Bir oda dolusu insanla kaşarlanmış bir siyasetçi gibi ilişki kurabildiğini gördüm. Bir uçtan başlayıp herkese aynı soruyu soruyor: “Hangi gün ve hangi yıl doğdun?” Karşısındaki de, atıyorum, “10 Eylül 1941” deyince, genç adam bir saniye bile tereddüt etmeden ve arkadaşlarıyla tanıdıklarının çok iyi bildikleri özel bir ahenkle cevabı veriyor: “Çarşamba” Asla yanılmaz. Yarım saat sonra onu odanın öteki ucunda görüyorum. Odayı bir diplomat özgüveniyle -ama bir diplomattan çok daha fazla sahici ilgi uyandırarak- tavaf etmiş. Aldığı geri besleme onun için de çok tatmin edici -çünkü insanlar doğdukları günü bilmek isterler ve öğrendiklerinde sahiden memnun olurlar. Onun yeteneğini gizemli ve hayret verici buluyor ve bunu ona söylüyorlar. Küçük bir okşayış her zaman çok şey ifade eder, özellikle de etrafındaki kargaşayı anlamak için çok uğraşmış ve genellikle de başarısız olmuş birisi için.

Gün-tarihi hesaplama konusundaki bu ürpertici yeteneğin onun için ne anlama geldiğini her zaman anlamışımdır,

ama bunu nasıl yaptığını öğrenmeyi çok istemiş olsam da bana asla söylememiştir. Bir iki şey çıkardım. Algoritmik olarak çalıştığını, (ezbere bildiği ve anlaşılabilir hafızasına fotoğrafını yerleştirdiği) bu yılın takvimini bir referans ve başlangıç noktası olarak kullandığını biliyordum. Artık yıllar için kullanılan Gregoryen kuralları biliyor, bu yüzden de hesaplarını anında yüzyılları ve binyılları kapsayacak şekilde genişletebiliyor. Ama hangi algoritmayı kullanıyordu?

Genel sorunun iki bileşeninin de farkındaydı -zaten algoritmik gün-tarihi hesaplayıcılarının hepsinin bunları bilmesi gerekir. Normal bir yılın elli iki hafta ve bir gün içerdiğini ve bu yüzden aynı tarihin ileriki yıllarda birer gün ileri kayacağını -bu yılın Salı'sının gelecek yılın Çarşamba'sı olacağını- biliyordu. Artık yıllar için ek bir düzeltme daha yapılması gerektiğini de biliyordu. Ama bu bu iki düzeltmeyi nasıl bir araya getiriyordu? Hangi kuralı uydurmuştu? İşin içinden çıkamıyordum.

O sıralarda savanlar hakkında bir program yapan bir İngiliz TV yapımcısıyla konuşurken adam bana "Ona 28 sayısı ile ilgili özel bir şey olup olmadığını sorun. Karşılaştığım bütün savan gün-tarihi hesaplayıcıları bu kuralı keşfetmişler" dedi. Ama benim bu kuraldan haberim yoktu, o yüzden sordum: "28 sayısının ne özelliği varmış?" "Bilmiyor musunuz?" diye cevap verdi. "Takvim yirmi sekiz yılda bir tekrar ediyor. Bu yılın takvimi yirmi sekiz yıl öncekiyle tamamen aynı."

Neden böyle olduğunu hemen anladım -temel matematikten bir nebze nasibini almış bütün sıradan bilim adamlarının yapabileceği hesabı yaptım. Tabii ya. İki farklı döngü aynı anda işleyerek gün-tarihindeki kaymalara neden olurlar. Birincisi, her yıl bir gün eklemeye dayalı yedi-yıllık bir döngüdür: Böylece (artık yılları dikkate almazsak) yedi yıl sonra takvim yine başladığı yere döner; 10 Temmuz, Çar-

şamba'ya geliyorsa yedi yıl sonra yine Çarşamba'ya gelir. İkincisi ise, her dört yılda bir fazladan bir artık-yıl günü eklemeye dayalı dört-yıllık bir döngüdür. Belleğimden okul günlerimden kalma eski bir hesaplama kuralını çekip çıkardım: Eğer iki döngü birlikte iş görüyorlarsa, sürelerinin çarpımı genel tekrar zamanını verir. Yedi kere dört yirmi sekiz eder. Yani, takvimin yirmi sekiz yıllık bir tekrarlama döngüsüyle işlemesi gerekir ki bu döngü gün-tarihi hesaplamalarını basitleştirecek bariz bir anahtar olur çıkar. Bu yılın takvimini zaten bilirsiniz. Aynı takvim yirmi sekiz yıl öncesi için de geçerlidir. 1998, 1970'le aynıdır. 1999'un tarihlerinin haftanın bir günü ileri gideceğini zaten bildiğinize göre, 1971 de 1999'la aynı olacaktır. Bu böyle gider.

Ben bunu temel aritmetik kurallarıyla çıkartmıştım, ama otistik arkadaşım işini bu şekilde göremezdi. 28 kuralını bilip bilmediğini öğrenmeye can atıyordum. Biliyorduydu, o tekinsiz hesapları şimşek hızıyla nasıl yaptığını en sonunda anlayacak mıydım? Ben de sordum: "Belli tarihlerin farklı yıllarda hangi güne geldiğini hesaplarken, 28 sayısının özel bir önemi var mı?" O da bana duyup duyacağım en güzel cevabı verdi -gerçi en başta bu cevaptan hiçbir şey anlamamıştım. Şöyle dedi: "Evet... beş hafta"

Apışıp kalmıştım. Anlaşılan, yanlış anlamıştı, verdiği cevabın hiçbir anlamı yoktu. Bir kez daha sordum: "Belli tarihlerin farklı yıllarda hangi güne geldiğini hesaplarken, 28 sayısının özel bir önemi var mı?" O da tereddütsüz aynı cevabı verdi: "Evet... beş hafta."

Birkaç saat sonra bende jeton düştü; bulduğu çözüm o kadar güzeldi ki ağlamaya başladım. Benim iki farklı döngünün sürelerini birbiriyle çarpmak gerektiğini söyleyen aritmetik kuralımı o kullanamazdı, hatta anlayamazdı bile. O sadece somut günleri peşpeşe sayarak çalışabilirdi. Ulaşabileceği tek yoldan somut bir biçimde düşünerek şu ilkeyi

çıkarmıştı: Bir yıl elli iki hafta ve fazladan bir ya da iki gün -normal bir yılda bir, artık bir yılda iki gün- içerir. Fazladan günlerin toplam sayısı yediye tam olarak bölünebilir hale geldiğinde, o zaman o yılın takvimi bu yıldan zaten bildiğim takvimle aynıdır. (Aynı sav geçmiş yıllar için günlerin çıkarılmasıyla, gelecek yıllar için de günlerin eklenmesiyle geçerlidir.) Eklenen günlerin sayısının her zaman aynı olacağı ve her zaman yediye tam olarak bölünebileceği asgari yıl adedini hesaplayabilirsem, o zaman takvim tekrar eder ve ben de kuralımı bulmuş olurum.

Böylece eklenen günlerin sayısını somut olarak, birer birer, yıl be yıl saymaya başlamış. 28'e kadar olan hiçbir yıl sayısı işleyemezdi çünkü artık yılların sayısı değişiyordu. Örneğin, on üç yıllık bir dönemin dört artık yılı da (1960-1972) üç artık yılı da (1961-1973) olabilirdi. Ama 28 yıla ulaştığınızda -bundan önce değil- her şey doğru işler. Nereden başlarsanız başlayın, nerede bitirirseniz bitirin bütün 28 yıllık dönemlerin tam olarak yedi artık yılı vardır. (Yüzyıl dönemlerinin çoğunda artık yılları atlamaya yönelik Gregoryen kuralı dikkate almıyorum. Bütün gün-tarihi hesaplayıcılarının bildiği gibi, bu durum özel bir düzeltme gerektirir -onun hesabını ayrıca tutmanız gerekir.) Ayrıca bütün 28 yıllık dönemlerin, her yılın bir gün eklemesinin sonucu olarak, tam 28 fazladan günleri vardır. Yani, 28 yıllık her aralık tamı tamına 35 gün ekler -28 yılın her biri için birer gün artı değişmez artık yıl sayısı yüzünden de fazladan yedi gün. 35, 7'ye tam olarak bölünebildiği için, takvimin her 28 yılda bir tekrar etmesi gerekir.

Bu müthiş gün-tarihi hesaplayıcısının nasıl çalıştığını en sonunda anlamıştım. Ulaşabileceği tek zihinsel yöntemi kullanarak, fazladan günleri somut olarak toplamıştı. Benim okul yıllarımda ezberlediğim, bir düşünceye dayanmayan -niye işe yaradığını hâlâ bilmem- kuralı, birbirlerine

uyan döngülerin sürelerini çarpma kuralını kullanamazdı. 28 yıla ulaşana kadar binbir zahmetle fazladan günleri toplamıştı; çünkü 28 yıl toplamda her zaman aynı fazladan gün sayısına ulaşılan ve bu toplamın yediye tam olarak bölünebildiği ilk zaman aralığıdır. Her 28 yılın 35 fazladan günü vardır ve 35 fazladan gün beş hafta eder. Görüyorsunuz değil mi, o benim soruma doğru cevabı vermişti, ama başlangıçta ben onu anlamamıştım. Ben “belli tarihlerin farklı yıllarda hangi güne geldiğini hesaplarken, 28 sayısının özel bir önemi var mı?” diye sormuştum, o da “Evet... beş hafta” diye cevap vermişti.

Bütün zihinsel faaliyetlerimizin en soylusu olan bu harika dünyayı anlamlandırmaya çalışma işini sürdürürken, ne ölçüde sınırlı olursa olsunlar kendi özel yeteneklerimizi hepimiz bu kadar mükemmel kullanabilirsek keşke. Aslında, verdiği o güzelim cevabın tamamını aktarmadım. “Evet, baba, beş hafta” demişti. O benim büyük oğlum ve onunla gurur duyuyorum.